

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**« Ζητήματα ηθικής και η παιδαγωγική αντιμετώπισή τους κατά τον Θ.
Μετοχίτη ».**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Αρ. Μητρώου : 31243

ΟΝΟΜΑ ΠΡΩΤΟΥ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ

ΟΝΟΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΚΑΠΡΟΥΛΙΑΣ

ΠΑΤΡΑ , ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σελ.4
Εισαγωγή.....	σελ.5
Ενότητα 1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ .	
Μεσοβυζαντινοί χρόνοι.....	σελ.7
Γενικά στοιχεία.	σελ.7
Παλαιολόγεια αναγέννηση.	σελ.9
Θεόδωρος Μετοχίτης	σελ.10
Ενότητα 2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ Θ.ΜΕΤΟΧΙΤΗ.	
Ηθικός ή περί παιδείας , (σελ. 178-279)	σελ.15
Γενικά περί του έργου.....	σελ.15
Στόχος του συγγραφέα	σελ.18
Το φιλοσοφικό πλαίσιο στο έργο του Μετοχίτη	σελ.19
Η ηδονή στον Ηθικό	σελ.20
Η αξία της θύραθεν παιδείας για τον Μετοχίτη.....	σελ.21
Ανάλυση και σύνθεση του έργου	σελ.22
Λεξικό εννοιών	σελ.39
Ποιοτική ανάλυση	σελ.54
Ενότητα 3 . ΧΡΙΣΤΑΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ .	
Η διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας όσον αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων και οι παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας Μ.	
Βασιλείου – Γρηγορίου του Ναζιανζηνού – Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Νύσσης . »	σελ.55
Πρόσωπο και Αγάπη στην Ορθόδοξη Παράδοση	σελ.55
Πρόσωπο.....	σελ.55
Αγάπη στην ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία	σελ.59
Εξανθρωπισμός ή ωφελιμοθηρία	σελ.61

Οι παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας, Μ. Βασιλείου – Γρηγορίου του Ναζιανζηνού – Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Νύσσης.σελ.65

Ενότητα 4 . ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Επικαιροποίηση των Λόγων και του Ήθους της Εκκλησίας στην εποχή μας και η σύνδεσή τους με τη διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό.....σελ.69	σελ.69
Η Πρόταση	σελ.69
Η Διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό . « Η αγάπη στην Ορθόδοξη πίστη μέσα από τις παραβολές ».σελ.72	σελ.72
Σχέδιο μαθήματος	σελ.72
Γενικά	σελ.73
Μορφές διδασκαλίας.....σελ.74	σελ.74
Σύνδεση μαθήματος	σελ.74
Διδακτικοί στόχοι.....σελ.75	σελ.75
Βασικές έννοιες	σελ.75
Διδακτική προσέγγιση.....σελ.75	σελ.75
Επεξεργασία / Διερεύνηση.....σελ.75	σελ.75
Εργασία παραγωγής γραπτού λόγου.....σελ.76	σελ.76
Αξιοποίηση παραθεμάτων	σελ.77
Σχέδιο εργασίας –Στάδια βιωματικής εργασίας.....σελ.78	σελ.78
Αξιολόγηση του εγχειρήματος	σελ.78
Αξιολόγηση του μαθητή.....σελ.78	σελ.78
Εναλλακτικός τρόπος αυτοαξιολόγησης.....σελ.79	σελ.79
Συμπεράσματα	σελ.79
Σύνοψη	σελ.80
Βιβλιογραφία	σελ.84
Βιβλιογραφία ξενόγλωσση	σελ.86
Πηγές Διαδικτύου	σελ.87

Θέμα : « Ζητήματα ηθικής και η παιδαγωγική αντιμετώπισή τους κατά τον Θεόδωρο Μετοχίτη ».

Ηθικός ή περί παιδείας σελ.178-279.

Πρόλογος

Η Διπλωματική Εργασία που ακολουθεί με τίτλο « Ζητήματα ηθικής και η παιδαγωγική αντιμετώπισή τους κατά τον Θεόδωρο Μετοχίτη » εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών « Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία » της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου . Η Εργασία αυτή θα επιχειρήσει να συνδέσει θέματα της Χριστιανικής Θεολογίας με παιδαγωγικές προσεγγίσεις τους και στοχεύει στο να φέρει στο προσκήνιο προβληματισμούς για τον θεωρητικό κλάδο της Θρησκευτικής Αγωγής.

Την Εργασία εκπόνησα υπό την επίβλεψη των κ. κ. Χρήστου Τερέζη και Αποστόλου Καπρούλια τους οποίους ευχαριστώ για την συμβολή στην ολοκλήρωσή της .

Αναστάσιος Ανδριανόπουλος

Πάτρα , Οκτώβριος 2010

Εισαγωγή

Η απόκτηση της γνώσης και η μάθηση σε έναν συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο, όπως είναι ο κόσμος που ζούμε σήμερα, φαίνεται να προϋποθέτει δεξιότητες και ικανότητες ,ώστε οι μαθητές να λειτουργούν ως μελλοντικοί πολίτες με κριτική σκέψη και δικαίωμα στην επιλογή. Ο Εκπαιδευτικός καλείται να μεταδώσει τις αξίες του αυριανού κόσμου μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία .Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αναζητούμε διόδους για την εξελικτική πορεία του πολιτισμού, και την ανάδειξη αξιών, μέσα από την καλλιέργεια των μαθητών μας, τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξή τους.

Είμαι Δάσκαλος και κατά τη διάρκεια της πορείας μου στην εκπαίδευση διαπιστώνω ότι η αγωγή στο σχολείο έχει καταστεί πεδίο συντήρησης και αναπαραγωγής της εκάστοτε ιδεολογίας καθώς και των εντολών και προσδοκιών της κοινωνίας . Στη εποχή μας μάλιστα, που τα φαινόμενα του ευδαιμονισμού και της άκρατης ανταγωνιστικότητας έχουν λάβει τεράστιες διαστάσεις , η εκπαίδευση οφείλει να αναστοχαστεί και να επαναπροσδιορίσει τον κώδικα αξιών τον οποίο προβάλλει στους νέους ανθρώπους.

Αυτή η διαπίστωση και η συνεχής επαφή μου με τους νέους ήταν και το ερέθισμα της επιλογής του ανά χειράς θέματος . Πώς θα μπορέσει δηλαδή η Πρόταση ζωής μέσα από τη Διδασκαλία του Θ. Μετοχίτη και της σκοποθεσίας μιας ορθόδοξης αγωγής να σταθεί απέναντι στον υλιστικό ατομικισμό και να ανατρέψει παγιωμένες αντιλήψεις. Για τον σκοπό αυτό, στη Διπλωματική εργασία μας θα παρουσιάσουμε αφενός τις θέσεις του Θ. Μετοχίτη σε ζητήματα ηθικής και την παιδαγωγική αντιμετώπισή τους μέσα στον χώρο και το χρόνο κατά τους οποίους αυτές διευτυώθηκαν και αφετέρου τη Διδασκαλία της Ορθόδοξης Ανατολής , η οποία αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων εμπλουτισμένη από τις παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας , όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα στην Ιστορία της . Οι πηγές του υλικού θα αναζητηθούν σε Γραπτά Τεκμήρια , σε

Βιβλιογραφία Ελληνική και διεθνή και στο Διαδίκτυο και για την ουσιαστικότερη ανάλυση και οργάνωση της Διπλωματικής εργασίας μας θα αναπτυχθεί η επιχειρηματολογία μας επαγωγικά. Για το λόγο αυτό θα χωρίσουμε την εργασία μας σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα, θα περιγράψουμε το κοινωνικό κλίμα (πολιτισμό , φιλοσοφία , παιδεία) της εποχής στην οποία συνετάχθη ο « *Ηθικός ή περί Παιδείας* » και θα συγκεντρώσουμε βιογραφικά στοιχεία για τον συγγραφέα του έργου, Θεόδωρο Μετοχίτη.

Στη δεύτερη ενότητα ,θα περιγράψουμε το έργο γενικά . Στη συνέχεια, θα αναλύσουμε και θα συνθέσουμε το έργο και συγκεκριμένα εκείνο το μέρος του έργου , το οποίο αναφέρεται στις σελίδες από 178 έως 279. Στην ίδια ενότητα θα δημιουργήσουμε ένα λεξικό εννοιών. με το οποίο θα αποδεικνύουμε μετά την ποιοτική και αριθμητική ανάλυσή τους , εάν το υπό εξέταση μέρος του έργου έχει ανθρωπολογικό , παιδαγωγικό , γνωστικό ή γνωσιολογικό χαρακτήρα.

Στην τρίτη ενότητα, θα καταγράψουμε τη Διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας όσον αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων ,εμπλουτισμένες από τις παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας Μεγάλου Βασιλείου , Γρηγορίου Ναζιανζηνού , Ιωάννου Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Νύσσης και στην τέταρτη ενότητα θα επικαιροποιήσουμε τους Λόγους και το Ήθος της Εκκλησίας στην εποχή μας σε συνδυασμό με τις θέσεις του Θεόδωρου Μετοχίτη όπως αυτές αναπτύσσονται στον *Ηθικό* . Παράλληλα θα παρουσιάσουμε ένα σχέδιο μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και συγκεκριμένα το Μάθημα 32: « Ο καλός Σαμαρείτης » (σελ. 95-96) της Γ΄ Τάξης , το οποίο είναι σχετικό με τις αρχές του θέματος της Διπλωματικής μας.

Θα κλείσουμε την εργασία μας παρουσιάζοντας τα συμπεράσματα τα οποία θα εξαχθούν από την επεξεργασία του ερευνητικού ζητήματος καθώς και τις δικές μας θέσεις σχετικά με το ζήτημα .

Ενότητα 1. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ .

I. Μεσοβυζαντινοί χρόνοι – Υστεροβυζαντινοί χρόνοι

Γενικά στοιχεία.

Η σπουδή και η καλλιέργεια της φιλοσοφίας στις τελευταίες δεκαετίες του 11^{ου} και στον 12^ο αι. απηχούν γενικά την ευεργετική ώθηση στην ανώτερη παιδεία και στις επιστήμες ,που προκάλεσε η ίδρυση από τον Κωνσταντίνο Μονομάχο το 1045 του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινουπόλεως και η δράση σοφών διδασκάλων στον χώρο του. Το πνεύμα και οι ειδικότερες τάσεις στο έργο των κατ' εξοχήν φιλοσόφων της περιόδου αυτής ,έχουν τα βασικά χαρακτηριστικά της βυζαντινής φιλοσοφίας αλλά και ορισμένα ιδιαίτερα στοιχεία.

Τα στοιχεία αυτά είναι η εντονότερη ακόμη στροφή προς τα κλασικά πρότυπα της ελληνικής φιλοσοφίας και οι προσπάθειες για μια πιο αυτόνομη φιλοσοφική επεξεργασία των προβλημάτων της γνώσεως του κόσμου και του ανθρώπου.

Η προσωρινή κατάλυση της αυτοκρατορίας από τους Λατίνους το 1204 μεταθέτει και την πνευματική ζωή του Βυζαντίου έξω από την πρωτεύουσα . Έτσι, η ακμή των γραμμάτων και των επιστημών στην αυτοκρατορία της Νίκαιας και η παρουσία σπουδαίων διδασκάλων της φιλοσοφίας εκεί προετοίμασε σε μεγάλο βαθμό την εμφάνιση ανδρών με διευρυμένη φιλοσοφική και επιστημονική συγκρότηση και με πρωτότυπο και επιβλητικό έργο κατά την επόμενη λαμπρή πολιτιστικά περίοδο των δύο τελευταίων ταραγμένων αιώνων της ζωής του Βυζαντίου (1261 – 1453). Έτσι ,στον κύριο κορμό της Βυζαντινής φιλοσοφίας (τέλη 11^{ου}– μέσα 15^{ου} αι.)¹ εμφανίζονται προσωπικότητες με προκεχωρημένη κλασική παιδεία ,εξαιρετική οικείωση με τα κείμενα αρχαίων φιλοσόφων και ικανότητα για εννοιολογικές διακρίσεις, που απαιτούν υψηλή αφαιρετική ικανότητα .

Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ,για τους βυζαντινούς φιλοσόφους , η φιλοσοφική παιδεία και διδασκαλία έχει πάντα το χαρακτήρα της

¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός ,τομ. Μεσοβυζαντινοί χρόνοι –Υστεροβυζαντινοί χρόνοι,* (1980), σελ.348

προετοιμασίας για τον κύριο σκοπό , ο οποίος υπερβαίνει τα όρια του φυσικού και του γνωστικού κόσμου και αποβλέπει στην προσπέλαση του θείου .

Υπ' αυτή την έννοια και με θέματα που εισήγαγε ο Χριστιανισμός με την έννοια του προσώπου , είναι το πεδίο στο οποίο κυρίως συναντάται η θεολογία και η φιλοσοφία και από κοινού Χριστιανισμός και Ελληνισμός.

Η συνεπαφή ²αυτή με το ελληνικό πνεύμα όχι μόνο διέσωσε τα αρχαία κείμενα και πλούτισε τις ερμηνευτικές προσπάθειες των προηγούμενων αιώνων για τα σπουδαιότερα από αυτά, αλλά με τον χρόνο δημιούργησε γνήσια φιλοσοφική παράδοση και στο Βυζάντιο και ανέδειξε φιλοσόφους και φιλοσοφικά έργα . Οι κύριες πηγές εμπνεύσεως των φιλοσόφων αυτών στην περίοδο που εξετάζεται είναι δύο : α) η πατερική θεολογία ,στην οποία έχουν μεταπλασθεί πολλές ιδέες και μέθοδοι σκέψης της ελληνικής φιλοσοφίας και β) η απευθείας μελέτη των ελληνικών φιλοσοφικών κειμένων με τα πλέον αντιπροσωπευτικά κείμενα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη , μέσα από τα οποία ο Αριστοτέλης αντιπροσωπεύει τη λογική και ο Πλάτων την εννοιακή κατεύθυνση. Έτσι, καλλιεργήθηκε η συνείδηση της ελληνικότητας λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά και διαμόρφωσε ιδιαίτερα στους παλαιολόγιους χρόνους τον βυζαντινό ανθρωπισμό.

Ανάλογα πλούσια στην εποχή που εξετάζουμε , είναι και η παρουσία έργων στην περιοχή της φυσικής και της αστρολογίας . Εκτός από τα σχολικά σχολιαστικά έργα κατά την παράδοση του ύστερου ελληνισμού με βάση τον Αριστοτέλη και τους Έλληνες μαθηματικούς και αστρονόμους, έχουμε και συλλογές «Αποριών και Λύσεων » από την περιοχή της φυσικής φιλοσοφίας ,καθώς και εγκυκλοπαιδικά έργα με πρωτοποριακό για την εποχή τους χαρακτήρα. Οι συγγραφείς τους είναι άνδρες πολύϊστορες με αξιοθαύμαστη συγκρότηση σε όλες τις περιοχές των γνώσεων της εποχής .

Δεν πρέπει βέβαια να λησμονούμε ότι τα φιλοσοφικά κείμενα ενός λαού και μιας εποχής αποτελούν ένα κόσμο με πνευματικά στοιχεία αλλά και αντινομίες που δεν μπορούν να λείψουν από τη ζωή του πνεύματος . Έξ άλλου, για την αντικειμενικότερη εκτίμηση του υλικού μιας περιόδου πρέπει πάντα να

² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός , ό.π., σελ.349*

λαμβάνεται υπ' όψη η ιστορική , πολιτική και πολιτιστική κατάσταση που την διακρίνει.

Παλαιολόγεια αναγέννηση.

Το ενδιαφέρον για τα μαθηματικά ,την αστρονομία ,την φιλοσοφία ,τις επιστήμες γενικότερα ,γίνεται ιδιαίτερα έντονο κατά τον 14ο αι. και χαρακτηρίζει και αυτό από κοινού με τις επιδόσεις σε άλλους τομείς την παλαιολόγεια αναγέννηση. Η παράδοση ,που εγκαινίασε ο Ψελλός και ενίσχυσαν ο Βλεμμύδης και ο Παχυμέρης³, συνεχίζεται τώρα στον τομέα αυτό με σειρά ολόκληρη από έργα Βυζαντινών λογίων φιλοσόφων και γιατρών .

Οι πρώτοι κορυφαίοι εκπρόσωποι της παλαιολόγειας αναγέννησης στα γράμματα και τις επιστήμες είναι οι πολυίστορες Γεώργιος Παχυμέρης (1242-περπ.1310) και Μάξιμος Πλανούδης (1260-1310). Λίγο νεώτεροί τους είναι οι εξ ίσου σπουδαίοι Νικηφόρος Χούμνος (1250-1327) και Θεόδωρος Μετοχίτης (1260 – 1332). Όλοι ακολουθούν ως διδάσκαλοι και συγγραφείς την παράδοση του Νικηφόρου Βλεμμύδη και έχουν αξιοσημείωτη επίδοση και στη φιλοσοφία.

Σε αυτό το εννοούμενο ενδιαφέρον για τις επιστήμες πρέπει να ενταχθεί και η ιδιαίτερη προτίμηση στη μελέτη και τον σχολιασμό έργων του Αριστοτέλη , καθώς και η παρουσία επιστημονικών παρεκβάσεων σε ιστορικά έργα κυρίως αλλά και σε θεολογικά έργα για τη φύση και τις αιτίες φαινομένων , όπως οι σεισμοί , οι καταιγίδες κ.λ.π.

Η εκτίμηση του έργου των επιστημών και της σημασίας που έχει η επιστημονική μόρφωση αντικατοπτρίζεται και σε κείμενα των λογίων της εποχής, στα οποία προβάλλεται η « εγκύκλιος παιδεία » και η ανάγκη για ανώτερες σπουδές.

Οι μαρτυρίες για τη διδασκαλία των αριστοτελικών συγγραμμάτων ,όπως πάντα κυρίως των φυσικών και των λογικών και η συγγραφή σειράς ολόκληρης σχολιαστικών έργων στο 13ο και στο 14ο αι., αποδεικνύουν νέο

³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός ,ό.π., σελ.356*

έντονο ενδιαφέρον κατά την εποχή των Παλαιολόγων για τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη.

Σπουδαίοι λόγιοι - φιλόσοφοι της εποχής όπως ο Χούμνος , ο Σοφονίας , ο Μετοχίτης , ο Βαρλαάμ θα σταθούν κριτικά απέναντι στον Αριστοτέλη .

Ας σημειωθεί ότι σε δύο τουλάχιστον από τους στοχαστές που ασχολήθηκαν συστηματικά με την ερμηνεία των έργων του φιλοσόφου ,συγκεκριμένα στον Σοφονία και στον Θεόδωρο Μετοχίτη ,συναντώνται τώρα και προγραμματικές διευκρινήσεις για τον σκοπό και τη μέθοδο της εργασίας τους . Ο Θεόδωρος Μετοχίτης ορίζει ως σκοπό του την ευχερέστερη κατανόηση των δύσκολων και συχνά σκοτεινών χωρίων των έργων που ερμηνεύει .

Θεόδωρος Μετοχίτης .

Ο χριστιανός στοχαστής Θ. Μετοχίτης ασχολήθηκε με ζητήματα που σχετίζονται με τον ιδιωτικό και δημόσιο ηθικό βίο του ανθρώπου. Επιχείρησε να τα παρουσιάσει αναλυτικά και να διατυπώσει συνθετικές κρίσεις επιμένοντας και στην ψυχολογική αντιμετώπισή τους. Στο έργο του δείχνει ότι έχει βαθιά συναίσθηση των ανθρωπολογικών ζητημάτων και ότι μπορεί να εντοπίσει τα θεωρητικά εκείνα εργαλεία διά των οποίων θα αναλύσει τα ζητήματα αυτά. Ο λόγος του είναι ρεαλιστικός και συγκεκριμένος.

Στο πρώτο τέταρτο του 14^{ου} σημαντικότερη προσωπικότητα στο Βυζάντιο πνευματικά και πολιτικά , ήταν αναμφίβολα ο Θεόδωρος Μετοχίτης . Ένας από τους σπουδαιότερους συγγραφείς του Βυζαντίου και ο κορυφαίος πρόδρομος της ανθρωπιστικής αναγέννησης του 15^{ου} αι.⁴. Εκπρόσωπος του χριστιανικού ανθρωπισμού στους πρώιμους παλαιολόγειους χρόνους .⁵

Η αγάπη για τα βιβλία , η συγκέντρωση και αντιπαραβολή χειρογράφων η σημασία που έδινε στη δημιουργία προσωπικής βιβλιοθήκης , η « περιέργεια του ερευνητή της αρχαιοελληνικής ιστορίας » , το ακάματο ενδιαφέρον για τη μετάδοση των γνώσεών του σε άλλους αλλά και η προσπάθεια δημιουργίας κύκλου μαθητών , είναι ιδιότητες που χαρακτηρίζουν τον Μετοχίτη και τον καθιστούν εξαιρετο εκπρόσωπο του βυζαντινού ανθρωπισμού.

⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός ,ό.π., σελ.358*

⁵ H.Hunger , *Βυζαντινή Λογοτεχνία* , Μπφρ.Λ.Γ.Μπενάκη , Ι.Β.Αναστασίου , Γ.Χ.Μακρή ,(Αθήνα ,Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης ,2004) , τόμος Α ,σελ.105

Εκτός από τις φιλοδοξίες του στον κοινωνικό και λογοτεχνικό τομέα , τον διέκρινε , όπως παλαιότερα τον Ψελλό , η δίψα εκείνη για μάθηση , η οποία ανέκαθεν χαρακτήριζε τους Έλληνες και η οποία δεν τον εμπόδιζε να κατακτήσει κάποιο άγνωστο σε αυτόν γνωστικό πεδίο . Ο πόνος και η άσκησης⁶ ήταν καταστάσεις που ποτέ δεν απέφυγε κατά τις σπουδές.

Στην προσωπική ζωή του προτιμούσε τον «θεωρητικό βίο» « από τον πρακτικό βίο».

Για τον Μετοχίτη, η συνεχής αμφιταλάντευση μεταξύ των δύο αυτών τρόπων ζωής όπως την εκθέτει άλλωστε και στον *Ηθικό* του , έγινε το κεντρικό πρόβλημα της ύπαρξής του . « Πατούσε » όμως επίσημα στο έδαφος της Ορθοδοξίας. Άλλωστε , και ο ίδιος το τονίζει σε κάθε ευκαιρία ,γιατί θέλει να αποφύγει τους « καταδότες » οι οποίοι υπήρχαν τους τελευταίους αιώνες στο βυζαντινό κράτος . Άνθρωποι ,τους οποίους χαρακτηρίζει « βδέλλες »⁷, πρόθυμοι να καταγγείλουν στις εκκλησιαστικές αρχές φιλοσόφους (με τη χριστιανική έννοια), διανοούμενους και ανθρωπιστές. Την εποχή μάλιστα που γράφεται το κείμενο οι κατηγορίες για αίρεση εκτοξεύονται με εξαιρετική ευκολία από τους συκοφάντες ,οι οποίες μπορούν να καταστρέψουν ακόμη και τον πιο αξιόλογο άνθρωπο.

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης , γεννήθηκε στη Νίκαια της Βιθυνίας το (1260/61 - 13.3.1332)⁸ στην « καλλίστην πόλιν αυτήν », όπως γράφει ο ίδιος. Ήταν υιός του Γεωργίου Μετοχίτη , κληρικού της Μεγάλης Εκκλησίας και στενού συνεργάτη του φιλενωτικού πατριάρχη Ιωάννη Βέκκου. Ο Θεόδωρος ενηλικιώθηκε με τον πατέρα του στην εξορία , όταν αυτός εκτοπίστηκε το 1283 μετά την πτώση του Βέκκου και την άνοδο του Ανδρόνικου Β΄ του Παλαιολόγου.

Μετά την « εγκύκλιον παιδείαν » της εποχής του, 20 ετής ο Θεόδωρος γνωρίζεται με τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο και εισέρχεται στην υπηρεσία του αυτοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη. Σύντομα γίνεται ο άνθρωπος του στενού περιβάλλοντός του και λαμβάνει μέρος στις διπλωματικές αποστολές

⁶ H.Hunger , *Βυζαντινή Λογοτεχνία* , Μτφρ. Γ.Μακρής ,Ι.Αγοραστού,Τ.Κόλλιας,Ε.Παπαγιάννη ,Σ.Τρωιανός ,Δ.Γιάννου (Αθήνα : Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης , 2005) , τόμος Γ΄ ,σελ.52

⁷ H.Hunger , *Βυζαντινή Λογοτεχνία* , ό.π., τόμος Α ,σελ.106

⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός* , ό.π.,σελ.358

στην Κύπρο ,την Κιλικία και την Σερβία . Ανέλαβε τα αξιώματα του « *λογοθέτη των αγέλων* » και του « *λογοθέτη των οικειακών*».⁹

Το 1303 – 1305 υπηρέτησε στη Θεσσαλονίκη ως λογοθέτης των οικειακών υπό τις διαταγές της συζύγου του αυτοκράτορα Ειρήνης. Το 1305-1306 ο Μετοχίτης επανήλθε στη βασιλεύουσα ,όπου ανέλαβε τα υψηλά αξιώματα του μεσάζοντος και του λογοθέτη του γενικού. Όλες οι υποθέσεις του κράτους αρχίζουν να εμπíπτουν στην ευθύνη του .

Το 1321 τιμήθηκε με το υψηλότερο αξίωμα της αυλής ,του μεγάλου λογοθέτη. Η πτώση όμως του προστάτη του ,Ανδρόνικου Β΄ ,το 1328 και η επικράτηση του Ανδρόνικου Γ΄ συμπάρεσυρε και το Μετοχίτη στην πτώση , ο οποίος εξορίσθηκε στο Διδυμότειχο.

Το τέλος της ζωής του τον βρήκε στην αγαπημένη του Μονή της Χώρας το 1332 , που ο ίδιος είχε ανακαινίσει και καταστήσει σπουδαστήριο και ησυχαστήριό του .Μάλιστα εκεί στέγασε και την πλούσια βιβλιοθήκη του.

Ο Μετοχίτης ως άνθρωπος των γραμμάτων ποτέ δεν δέχθηκε να παραμερίσει τις πνευματικές ενασχολήσεις του προς χάριν των διοικητικών καθηκόντων του. Η υψηλή κοινωνική θέση του εξασφάλιζε όλα τα μέσα για την ανάπτυξη της ενδιαφέρουσας και πολυσχιδούς προσωπικότητάς του.

Ανήκει στην ανώτερη κοινωνικά ομάδα των λογίων της εποχής του και ίσως θα πρέπει να τοποθετηθεί στην κορυφή της πυραμίδας. Παρέφρασε και σχολίασε έργα του Αριστοτέλη , συνέγραψε μια συστηματική εισαγωγή στην αστρονομία , έγραψε είκοσι εκτενή ποιήματα σε δακτυλικό εξάμετρο , καθώς και πολλές ομιλίες. Από τις ομιλίες του ξεχωρίζουν οι δύο *βασιλικοί λόγοι* που εκφωνήθηκαν προς τιμήν του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β΄ , ο « *Νικαεύς*» , ο «*Βυζάντιος*» , οι δύο λόγοι κατά του Νικηφόρου Χούμνου και ο επιτάφιός του για τον φίλο του Ιωσήφ τον φιλόσοφο.

Συνέθεσε επίσης μια σειρά μικρών δοκιμίων με ποικίλα θέματα , κυρίως φιλοσοφικά και ιστορικά , η οποία εκδόθηκε ήδη στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα με τον κάπως παραπλανητικό τίτλο *Miscellanea*.¹⁰ Πλείστα έργα του παραμένουν ακόμη ανέκδοτα, ενώ οι επιστολές του έχουν απωλεσθεί .

⁹ Θ.,Μετοχίτης ,*Ηθικός ή περί Παιδείας*, Μτφρ. Ιωάννης Δ. Πολέμης (Αθήνα : Εκδ. Κανάκη ,Αθήνα : 2002) σελ.7

¹⁰Θ., Μετοχίτης ,ό.π.,σελ.9

Ωστόσο, το εκτενέστερο σχολιαστικό έργο στον Αριστοτέλη της περιόδου αυτής ανήκει στον πολυίστορα Θεόδωρο Μετοχίτη. Τα σχόλιά του καλύπτουν τα εξής συγγράμματα : « Φυσική » , « Περί γενέσεως και φθοράς », « Περί ουρανού » ,« Μετεωρολογικά », « Περί ψυχής » , « Μικρά φυσικά » και τα ζωολογικά έργα.

Ο ίδιος ο Θεόδωρος Μετοχίτης αφιερώνει σε πλατωνικά φιλοσοφήματα πλείστα κείμενά του καθώς και στην πολεμική κατά του φίλου του Νικηφόρου Χούμνου. Άλλωστε, στην εποχή των Παλαιολόγων επισημαίνεται κάποια ανανέωση του ενδιαφέροντος για τον Πλάτωνα.

Την τελευταία όμως αναγέννηση της ελληνικής φιλοσοφίας με επίκεντρο ακριβώς τον Πλατωνισμό θα ζήσει το Βυζάντιο λίγο πριν τη πτώση του με το έργο και τη δράση του κορυφαίου ίσως πρωτότυπου φιλοσόφου του ,του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνος¹¹ .

Το έργο του Θεόδωρου Μετοχίτη «Υπομνηματισμοί και σημειώσεις γνωμικαί » περιλαμβάνει 120 κεφάλαια ,από τα οποία τα περισσότερα έχουν χαρακτήρα ρητορικών προγυμνασμάτων με θέματα την κλασική παιδεία και ιστορία. Η εγκυκλοπαιδική μορφή του βιβλίου δεν επισκιάζει τον βασικό ανθρωπιστικό και προσωπικό χαρακτήρα του ,που αποτελεί γι αυτό μια από τις πιο αξιόπιστες πηγές μας για τη σπουδή της κοσμοθεωρίας των Βυζαντινών. Αλλά και καθαυτό το εν λόγω έργο αυτό είναι ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά και κριτικά επιτεύγματα της βυζαντινής παιδείας που μπορεί να συγκριθεί ίσως με την « Μυριόβιβλο » του Φωτίου ¹² και είναι πάντως πιο ουσιαστικό από τη διδασκαλία «παντοδαπή» του Ψελλού .

Την εικόνα του φιλόσοφου Μετοχίτη συμπληρώνει ο λόγος του « Ηθικός ή περί παιδείας » ,ο οποίος αντιπροσωπεύει και αυτός έντονα τον χριστιανικό ανθρωπισμό των παλαιολόγειων χρόνων . Στο εν λόγω έργο ,εκτός από την αγάπη για τη γνώση και τη μετάδοσή της , απηχείται το κεντρικό πρόβλημα της ζωής του Μετοχίτη , η υπερίσχυση δηλαδή του πρακτικού βίου απέναντι στο θεωρητικό και η ανικανοποίητη επιθυμία του για την ολοκληρωτική αφιέρωση στη θεωρία.

Γενικά σε όλο το έργο του Μετοχίτη εντυπωσιάζουν η πολυμάθεια ,ακρίβεια των κρίσεων, πολλές πρωτοποριακές για την εποχή του αντιλήψεις και ο

¹¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός , ό.π., σελ.357*

¹² Στο ίδιο , σελ.359

θερμός ανθρώπινος τόνος. Στο θεολογικό έργο του είναι φανερός ο σεβασμός και η ευαισθησία του απέναντι στη διδασκαλία της Ορθοδοξίας. Τόσο επαρκώς γνωρίζει την πατερική παράδοση ώστε ο Γρηγοράς να τον αποκαλεί « ιερά οπλοθήκη ».

Τα κείμενά του πάντως απηχούν πολύ περισσότερο το ήθος και τις πνευματικές ανησυχίες του σοφού πολιτικού . Μόνιμη είναι η ανησυχία του για το ότι η δημόσια δράση τον απομακρύνει από τον θεωρητικό βίο .

Σε προκεχωρημένη σχετικά ηλικία (από το 1300)¹³ επιδόθηκε στη σπουδή της αστρονομίας με θητεία πλησίον στον Μανουήλ Βρυένιο και προσωπική σπουδή αρχαίων αστρονόμων και μαθηματικών . Συγκεκριμένα , των Θέωνος , Νικομάχου , Πτολεμαίου , Ευκλείδη , Απολλωνίου , Περγαίου , Σερήνου από την Αντινόη της Αιγύπτου κ.ά. .

Η στροφή του Μετοχίτη προς τα μαθηματικά και την αστρονομία συνδέεται με τα βαθύτερα θεωρητικά ενδιαφέροντά του για τα αντικείμενα των επιστημών αυτών (αριθμοί , αρμονία κ.λ.π.) που ως σταθερά και ακριβή περιεχόμενα του νου έχουν έτι περαιτέρω αξία. Αλλά και την πρακτική χρησιμότητα της μηχανικής αναγνωρίζει ο Μετοχίτης , αφού αυτή άλλωστε στηρίζεται στην αριθμητική και στη γεωμετρία , ενώ η αρμονική και η μουσική οδηγούν στην αστρονομία , που προσφέρει την κορυφαία απόλαυση στο ανθρώπινο πνεύμα μακράν από την αναταραχή των εγκοσμίων.

Με τη διδασκαλία και τη συγγραφή ο Μετοχίτης προτίθεται ακόμα να εκλαϊκεύσει και να ενισχύσει το κύρος της αστρονομίας , αλλά και να δείξει ότι τελικός στόχος του ανθρώπου είναι η καθαρή πίστη , την οποία η μελέτη των όντων και η φιλοσοφική επεξεργασία τους ούτε την καθιστά περιττή ούτε την εξασθενίζει.

Ο θαυμασμός των συγχρόνων του για τον Θεόδωρο Μετοχίτη ήταν ιδιαίτερα προκεχωρημένος . Κορυφαία έκφρασή του είναι ο «Επιτάφιος » του μαθητή του Νικηφόρου Γρηγορά.

¹³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους , Βυζαντινός Ελληνισμός , ό.π. , σελ.358*

Ενότητα 2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ Θ. ΜΕΤΟΧΙΤΗ.

II. Ηθικός ή περί παιδείας , σελ. 178-279

Γενικά περί του έργου.

Ο Ηθικός είναι μια πραγματεία ,στην οποία ο συγγραφέας προσπαθεί να προτρέψει έναν νεαρό να ασχοληθεί συστηματικά με τα γράμματα ,εκθέτει τις απόψεις του σχετικά με την αναγκαιότητα της παιδείας ,τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ένας διανοούμενος , καθώς και για τη θέση των λογίων στην εποχή του. Το έργο έχει γραφτεί το 1305 ,όταν τα τέκνα του ,οι δυο θυγατέρες του και ο υιός του ,όπως λέει και ο συγγραφέας, είναι ακόμα μικρής ηλικίας. Η δομή του κειμένου δεν είναι ευδιάκριτη ,διότι ο Μετοχίτης δεν έγραψε μια πραγματεία με αυστηρή λογική σειρά ,αλλά ένα ρητορικό προτεπτικό λόγο με επιχειρήματα περισσότερο συναισθηματικού τύπου κάτι που συνέβαινε και στην αρχαιότητα.

Στο προοίμιο κεφ. 1-5 , ο Μετοχίτης απευθύνεται σε έναν νέο, ο οποίος έχει παραμελήσει εντελώς τη πνευματική καλλιέργειά του . Επισημαίνοντας τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε κάθε φορά που αποφάσιζε να γράψει το κείμενο εξαιτίας των διαφόρων φροντίδων, προσπαθεί να δώσει στον προτρεπτικόν αυτό λόγο χαρακτήρα ενός *παιδείας εγκωμίου*. Στην συνέχεια κεφ.6-9 ,τονίζεται ότι ,για να αποδώσει καρπούς η παιδεία, πρέπει ο άνθρωπος να είναι προσηλωμένος στην ορθόδοξη πίστη .Σε μια εποχή μάλιστα που οι κατηγορίες για αίρεση εκτοξεύονται με εξαιρετική ευκολία από τους συκοφάντες ,οι οποίοι μπορούν να καταστρέψουν ακόμη και τον πιο αξιόλογο άνθρωπο. Τονίζεται ακριβώς η σημασία της ορθής πίστης για τη ζωή κάθε ανθρώπου ,καθώς κανένας πειραματισμός σε θέματα πίστης δεν είναι επιτρεπτός.

Κατόπιν στο κεφ.10-14 , εγκωμιάζεται η αρετή ως η επόμενη αξία μετά την πίστη .Είναι το μοναδικό σταθερό αγαθό ,το οποίο θα οδηγήσει τον ενάρετο άνθρωπο να κερδίσει την αιώνια ζωή. Ο εν λόγω όμως άνθρωπος για να φτάσει σε αυτό το επίπεδο ,επιλέγει την οδό της αναχώρησης από τα εγκόσμια και μέσα στην απόλυτη γαλήνη και ηρεμία απολαμβάνει τα αγαθά που του προσφέρει η αρετή. Οι υπόλοιποι οι οποίοι ζουν στην κοινωνία

,μπορούν κι αυτοί να πραγματώσουν ως ένα βαθμό την αρετή ,έχοντας ως πρότυπα εκείνους οι οποίοι είναι αφιερωμένοι στη *θεωρία*.

Στο κεφ.15-25 ,αρχίζει το κυρίως εγκώμιο για την παιδεία. Είναι ο παράγων που μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στο δρόμο της αρετής ,που είναι σταθερός και δεν τον χάνει ποτέ ο άνθρωπος ,σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με τον πλούτο ,τη δόξα και τα άλλα υλικά αγαθά . Η παιδεία τού προσφέρει ηρεμία και γαλήνη ,καθώς έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες με κατάλληλο τρόπο ,σε αντίθεση με τον απαίδευτο ,ο οποίος είναι έρμαιο των διάφορων αντιξοοτήτων που τού συμβαίνουν. Μέσα από τα βιβλία ένας καλλιεργημένος άνθρωπος μπορεί να δώσει λύσεις και να αντεπεξέλθει στα προβλήματα και παράλληλα να αποκομίσει πληροφορίες και πλήθος γνώσεων για διάφορους λαούς.

Τα κεφ.25-33 , αποτελούν το δεύτερο μέρος του εγκωμίου για την παιδεία. Σε αυτό το μέρος εξετάζονται η φύση και η σημασία της πνευματικής ηδονής , η οποία σε καμία περίπτωση δεν σχετίζεται με την ηδονή που συνιστά η σχολή του Επίκουρου. Η πνευματική ηδονή έχει δοθεί στον άνθρωπο για να τον ανακουφίζει και για να τον ενθαρρύνει να συνεχίσει την προσπάθειά του. Αν δεχθούμε ότι ο άνθρωπος αποτελείται από ένα λογικό και ένα άλογο μέρος η πνευματική ηδονή , η οποία αφορά το άλογο μέρος της ψυχής , είναι απαραίτητη διότι οδηγεί τα πάθη στην κατεύθυνση της λογικής.

Στο σημείο αυτό τελειώνει και το κυρίως εγκώμιο της παιδείας. Στα κεφ. 34 – 37 ο Μετοχίτης επισημαίνει ότι δεν είναι προνόμιο μόνο της παιδείας ,να μεταβεί κάποιος στην αθανασία ,αλλά και των άλλων τεχνών , οι οποίες δεν σχετίζονται με την τέχνη των λόγων και προτρέπει τους ανθρώπους να ασχοληθούν με όσο το δυνατό περισσότερα από έναν τομέα. Μάλιστα δεν υιοθετεί το επιχείρημα ορισμένων ότι η παιδεία συντελεί στο να μείνει κάποιος στην αθανασία αφήνοντας συγγράμματα στις επερχόμενες γενεές. Κατά τον Μετοχίτη, η παιδεία και η φιλοσοφία δεν είναι τα μοναδικά αγαθά που υπάρχουν στη γη ,όπως ισχυρίζεται ο Πλάτων και άλλοι φιλόσοφοι , διότι υπάρχει και η πολιτική, που είναι η τέχνη του εφικτού. Στη συνέχεια κεφ. 38 – 44 , ο συγγραφέας μεταβαίνει στην υπεράσπιση της παιδείας ,επισημαίνοντας έναν από τους βασικούς λόγους για τους οποίους συκοφαντείται .Κι αυτό συμβαίνει ,διότι οι λόγιοι αναζητούν ελαττώματα στους ομοτέχνους τους, με αποτέλεσμα να τους διασύρουν και να εμπλέκονται σε

συχνές διαμάχες ,τις οποίες ο κόσμος παρακολουθεί και θεωρεί ότι κανείς τους δεν αξίζει .

Ο ίδιος δε δυσανασχετεί με αυτή την κατάσταση ,αφού από καιρό έχει εγκαταλείψει τους λόγους ,εφόσον διαπίστωσε ότι ο συνδυασμός του θεωρητικού βίου με την οικογενειακή ζωή είναι ανέφικτος. Ακολουθώντας στα επόμενα κεφ.48-57 , αρχίζει η επιχειρηματολογία της αναίρεσης των αιτιάσεων που διατυπώνονται εναντίον της παιδείας. Εδώ η σύνδεση με όσα ακολουθούν είναι προβληματική λόγω του χάσματος που υπάρχει στο χειρόγραφο .

Σε αυτό το σημείο αναφέρεται στην τύχη, την οποία πολλοί άνθρωποι την εξυμνούν και τελικά τούς καταποντίζει. Οι άνθρωποι πολλές φορές αναγκάζονται να συμμορφωθούν με τις απαιτήσεις της κοινωνίας θυσιάζοντας τα δικά τους όνειρα και τις προσδοκίες. Ελάχιστοι παραμένουν σταθεροί σε ό,τι εξ αρχής επέλεξαν . Συνήθως χωρίς να το αντιλαμβάνονται γίνονται έρμια της ευμετάβλητης τύχης. Η αποτελεσματικότερη όμως μέθοδος, για να απεγκλωβισθεί από τα δίχτυα της, είναι να εξασφαλίσει την ορθή λειτουργία της σκέψης του ,την οποία πρέπει να ελέγχει , αδιαφορώντας για την εξέλιξη των εξωτερικών πραγμάτων. Οφείλει να αντιληφθεί ότι η ζωή είναι μια θεατρική σκηνή και ο ίδιος ηθοποιός ,που γρήγορα θα πάψει να παίζει ρόλο και θα εγκαταλείψει τη σκηνή . Σημασία όμως έχει να διατηρήσει την εσωτερική γαλήνη του για να μπορεί να απαντήσει σε κάθε κακοήθη , που επαίρεται την καλή τύχη του.

Οι εχθροί της παιδείας όμως διατυπώνουν και ένα άλλο επιχείρημα στα κεφ.58-62 , ότι είναι προτιμότερο να ζει κάποιος χωρίς να έχει πολλές γνώσεις , διότι η γνώση αποτελεί αφορμή στενοχώριας. Έτσι όμως εξομοιώνουν τον άνθρωπο με τα άλογα ζώα και του στερούν το ποιοτικότερο δώρο που του έδωσε ο Θεός, τη λογική.

Ο Μετοχίτης με πάθος παραδέχεται ότι εν τέλει η λύπη που συνοδεύει η γνώση είναι ποιοτικότερη από την χαρά ,που χαρακτηρίζει την άγνοια . Ο συγγραφέας κλείνει το λόγο του με την παρότρυνση προς τον νέο κεφ.63, να ασχοληθεί με ζήλο για την παιδεία , η οποία φέρει τον άνθρωπο πλησιέστερα στο Θεό και στους φίλους του και τον βοηθά στις δυσκολίες που προκύπτουν.

Στόχος του συγγραφέα .

Στόχος του Μετοχίτη είναι να συνθέσει έναν προτρεπτικό λόγο ,στον οποίο να εξάρει τη σημασία και τα αγαθά που προσφέρει η παιδεία και η ανάγνωση του οποίου θα έχει ως αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή στάσης ζωής εκ μέρους του αποδέκτη ,με τη μετατόπιση του ενδιαφέροντός του από τα εφήμερα υλικά που φθείρονται στα αγαθά που δε φθείρονται ,δηλαδή από την ύλη στο πνεύμα.

Η έννοια της παιδείας , όχι βέβαια με την περιορισμένη έννοια της εκπαίδευσης αλλά της αγωγής η οποία ταυτίζεται με την θεωρία ,είναι κυρίαρχη στο κείμενο , την οποία μάλιστα προβάλλει ως το κυρίαρχο ιδεώδες στο ύστερο Βυζάντιο. Ο συγγραφέας αισθάνεται τον εαυτό του θεραπευτή και γι αυτό κυρίαρχες στο κείμενο είναι οι έννοιες της *επιστροφής* ¹⁴,όρος ο οποίος δηλώνει τη ριζική αλλαγή που συμβαίνει στην ψυχή κάποιου υπό την επίδραση της φιλοσοφίας ,και της θεραπείας.

Το πρώτο μέρος του ηθικού λόγου είναι *προτρεπτικό* και στόχο έχει να πείσει τον αναγνώστη να δεχθεί τη *θεραπεία* , η οποία θα ακολουθήσει στην επόμενη φάση. Η χρήση των ρημάτων *προτρέπειν* και *παρακαλείν* ¹⁵ είναι συχνή στον Ηθικό καθώς και ο συνδυασμός παιδείας και αρετής , όπως επισημάναμε ανωτέρω ,αποτελεί την πεμπτουσία του μορφωτικού ιδεώδους ,κατά τα αρχαία πρότυπα , την οποία προσπαθεί να μας προβάλει ο Μετοχίτης μέσω του έργου του. Εξηγεί τις ομοιότητες που έχει η μόρφωση με την αρετή και ξεκινά το εγκώμιο των λόγων και της παιδείας ,στο οποίο συνάπτεται η πραγμάτευση του θέματος της πνευματικής ηδονής .

Μετά το εγκώμιο των λόγων από το κεφ. 48 και μέχρι σχεδόν το τέλος του κειμένου ο Μετοχίτης προσπαθεί να αντικρούσει τις συκοφαντίες που διατυπώνονται εναντίον της παιδείας εκ μέρους απαίδευτων ανθρώπων. Συνεπώς, για να χρησιμοποιήσουμε τη διάκριση του Hartlich ,ο *Ηθικός ή περί Παιδείας* αποτελείται από δύο βασικά μέρη ενός αρχαίου προτρεπτικού ,το *ενδεικτικόν* ,όπου αποδεικνύεται η αξία της παιδείας και της αρετής ,και το

¹⁴ Θ., Μετοχίτης ,ό.π.,σελ.19

¹⁵ Στο ίδιο, σελ.26

απελεγκτόν ,¹⁶με το οποίο ελέγχεται το αβάσιμο των κατηγοριών που εκτοξεύονται εναντίον των πετταυμένων και των ιδεωδών τους.

Το φιλοσοφικό πλαίσιο στο έργο του Μετοχίτη .

Ο Μετοχίτης επηρεασμένος από το φιλοσοφικό – ασκητικό ιδεώδες της ύστερης αρχαιότητας ,το οποίο είχε γνωρίσει μέσα από τα έργα του Φίλωνος του Ιουδαίου ,αναρωτιέται αν ο άνθρωπος μπορεί δια της μελέτης των αισθητών να έλθει *εις ενωπιόν κοινωνία με το θείο*.

Ενώ ο παλαιότερος συγγραφέας διατυπώνει λόγο για τη μυστική ένωση του ανθρώπου με τον Χριστό , ο Μετοχίτης αναφέρεται για την ένωση με το θείο μέσω της μελέτης των αισθητών ,στην οποία παρέχει πρωτεύοντα ρόλο ,αποσιωπώντας παράλληλα την σημασία της αποκάλυψης. Η διαφορετική αυτή οπτική του συγγραφέα έρχεται σε αντίθεση από εκείνη των μοναχικών κύκλων του Βυζαντίου , οι οποίοι αρνούνται να αναγνωρίσουν την αξία της *θύραθεν* παιδείας ,ενώ δεν ήταν διατεθειμένοι ούτε καν να συζητήσουν τη δυνατότητα προσέγγισης του θείου νου ,επηρεασμένοι από την αποφατική θεολογία.

Για τον Μετοχίτη ,η *φυσική θεωρία* ,είναι η μέθοδος γνώσης του Θεού. Άλλωστε, η μελέτη της φύσης είναι μια διαδικασία γνώσης του θείου ,αποδεκτή και από τους πατέρες της εκκλησίας στο Βυζάντιο.

Όταν συντάσσεται ο Ηθικός, μοναχικοί κύκλοι ,των οποίων εκφραστές είναι ο Νικηφόρος ο Ησυχαστής και αργότερα ο Γρηγόριος ο Σιναΐτης ,πρεσβεύουν ότι ο νους δεν επιτρέπεται κατά τη διάρκεια της προσευχής να αφήνεται ελεύθερος να εξέρχεται έξω από το σώμα ,αλλά αντίθετα πρέπει να περιορίζεται στον χώρο της καρδιάς, προκειμένου εν συνεχεία ,με την αρωγή της θείας χάριτος ,να επιτευχθεί εκεί η ένωση με τον Θεό , το φως του οποίου μπορεί να γίνει αντιληπτό και με τους αισθητούς οφθαλμούς. Θέση η οποία στον Ηθικό έρχεται σε αντιπαράθεση ,αφού για τον Μετοχίτη δεν είναι αποδεκτή η λειτουργία της κατώτερης γνωστικής δύναμης ,δηλαδή της φαντασίας ,κατά την ένωση του ανθρώπου με τον Θεό .

¹⁶Θ., Μετοχίτης ,ό.π.,σελ.27

Στον Ηθικό συνείρεται το θέμα της απελευθέρωσης του νου, από τα δεσμά της ύλης, του οποίου η αρχή θα αναζητηθεί στον Πλάτωνα. Κατά τον Μετοχίτη, μόνο ο νους μπορεί να εξασφαλίσει στον άνθρωπο αρμόζοντα βίο. Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι ο *Ηθικός* είναι ένα κείμενο, το οποίο δεν εντάσσεται στην Βυζαντινή θεολογική γραμματεία αλλά μας βοηθά να καταλάβουμε βαθύτερα τις ιδεολογικές καταβολές των μεταγενέστερων παλαμικών ερίδων.

Ο Μετοχίτης δεν διατυπώνει λόγο σε κανένα σημείο εναντίον των μοναχών, σε αντίθεση από τον μαθητή του Νικηφόρο Γρηγορά, ο οποίος έχοντας θητεύσει στη σχολή του Μετοχίτη, αφομοίωσε πλήρως τη διδασκαλία του δασκάλου του σχετικά με τον ρόλο του νου, για να την παρουσιάσει αργότερα ως ένα συγκροτημένο φιλοσοφικό σύστημα με εμφανέστατες αντιμοναχικές αιχμές.

Η ηδονή στον Ηθικό.

Σε ένα κείμενο προτρεπτικού χαρακτήρα, όπως είναι ο *Ηθικός*, φυσικό είναι να γίνεται συνεχής αναφορά από τον συγγραφέα, στα πάθη της ψυχής, στα οποία μάλιστα ο *σπουδαίος άνθρωπος*¹⁷ πρέπει να αντιπαρατεθεί.

Ήδη από την αρχαιότητα είχαν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες για την αντιμετώπιση των παθών. Οι πλατωνικοί και οι αριστοτελικοί πίστευαν ότι η ηδονή δεν είναι κάτι απορριπτέο, αλλά μπορεί να φανεί χρήσιμη στον άνθρωπο, αν αντιμετωπισθεί σωστά. Οι Στωικοί την απέρριπταν όπως άλλωστε και όλα τα ανθρώπινα πάθη¹⁸, συνιστώντας την απάθεια, δηλαδή την κάθαρση της ψυχής από κάθε συναίσθημα που μπορεί να ταραξεί την γαλήνη και την ηρεμία της.

Η ηδονή ήταν γενικά μία έννοια αρκετά παρεξηγημένη στο Βυζάντιο και επομένως εύκολος στόχος κριτικής, της οποίας ο συγγραφέας προσπαθεί σε ορισμένα σημεία του κειμένου να δικαιολογήσει την ύπαρξη, αφορμώμενος από τον έρωτα του ανθρώπου για τη γνώση.

¹⁷Θ., Μετοχίτης, ό.π.,σελ.105

¹⁸Στο ίδιο, σελ..112

Η αξία της θύραθεν παιδείας για τον Μετοχίτη.

Με προκεχωρημένη προσοχή ο Μετοχίτης στον Ηθικό του απορρίπτει την παντελή περιφρόνηση από τους μοναστικούς κύκλους τής θύραθεν παιδείας. Λαμβάνει θέση απέναντι σε σύγχρονα πνευματικά ζητήματα και ψέγει πρακτικές του μοναχισμού της εποχής του και γίνεται θιασώτης του φιλοσοφικού ιδεώδους της ύστερης αρχαιότητας, το οποίο συνίσταται στην πλήρη απομάκρυνση από τα εγκόσμια, στην *αναχώρησιν*¹⁹, αφού με λυρικούς τόνους στον Ηθικό του εξαίρει τη γαλήνη και την ησυχία του ανθρώπου που, περιφρονώντας τις μέριμνες και τις ενασχολήσεις της κοινωνικής ζωής, επέλεξε την απομόνωση και την επιστημονική έρευνα. Τονίζει ότι οι πραγματικά ενάρετοι εγκαταλείπουν την κοινωνία, για να ζήσουν χωρίς περισπασμούς την ζωή που επέλεξαν, ενισχύοντας διαρκώς το αρχικό φρόνημά τους.

Για τον Μετοχίτη, ο άνθρωπος δεν έρχεται σε επαφή με τον Θεό μέσω της θείας χάριτος, όπως πιστεύει ο ησυχαστής μοναχός. Όμως τον γνωρίζει θαυμάζοντας τη δημιουργία άνωθεν.

Ο ίδιος δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί φιλόσοφος, η σκέψη του δεν εμφανίζει καμία πρωτοτυπία. Ωστόσο, στον Μεσαίωνα, φιλόσοφος ήταν ο άνθρωπος που ζούσε ως φιλόσοφος.

Οι ιδέες του ούτε πρωτότυπες είναι, ούτε έρχονται σε αντίθεση με τα δόγματα της εκκλησίας. Υπερασπίζει τη ρητορική και τη λογοτεχνία από τα πυρά των ομοτέχνων του και προτείνει τη μελέτη του φυσικού κόσμου ως την οδό προσέγγισης του Θεού. Η φυσική θεωρία είναι μέθοδος απολύτως αποδεκτή, οπότε κανείς δεν θα κατηγορήσει τον Μετοχίτη για επικίνδυνες αποκλίσεις. Αυτό που θα μπορούσε μόνο να προσαφθεί στον Μετοχίτη είναι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος του από την εξ αποκαλύψεως γνώση του Θεού στην προσπάθεια κατανόησης σχεδόν αποκλειστικά μέσω της επιστημονικής οδού.

Ο Ηθικός είναι ένα κείμενο, στο οποίο κατατίθεται μία πρόταση ζωής, η οποία αφορμάται από το ενδιαφέρον σε αρχαία φιλοσοφικά κείμενα. Πρόκειται για ένα από τα τελευταία κείμενα της Παλαιολόγιας

¹⁹ Θ., Μετοχίτης, ό.π., σελ.121

Αναγέννησης²⁰, η οποία δια του περιεχομένου του εκφράζεται με ιδιαίτερη παραστατικότητα .

Είναι μια μαρτυρία ,ίσως η τελευταία , της επιβίωσης του παιδευτικού ιδεώδους της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας , το οποίο μπορούσε ακόμα και στο καταρρέον Βυζάντιο να δίνει απαντήσεις σε προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου.

Ανάλυση και σύνθεση

43. Η αρρώστια του φθόνου δεν πλήττει όσους ενασχολούνται με τις υπόλοιπες τέχνες ,αλλά τελευταία αυτή η ασθένεια διαπιστώνω ότι πλήττει και τους λογίους . Στους άλλους εντοπίζουμε μόνον τα άσχημα και τα εμπαίζουμε, ενώ για τα οικεία μας τηρούμε την αγάπη και την αποδοχή. Πλήττουμε ο ένας κρυφά τον άλλο και αλληλοκαταστρεφόμαστε , ενώ εκθειάζουμε τα επιτεύγματα των ομοτέχνων μας , τα οποία είναι ασφαλώς κατώτερα από τα δικά μας .

Στις κρίσεις μας βέβαια έχω διαπιστώσει ότι διατυπώνουμε λόγο για τα ωραία ,αλλά απαριθμούμε αυτά που θα μπορούσαν να καταστήσουν το έργο καλύτερο , των οποίων η έλλειψη δείχνει το έργο να χωλαίνει , με αποτέλεσμα να γελοιοποιείται ο δημιουργός του .

Έτσι , κατορθώνουμε να μας θεωρούν καλύτερους , αφού μπορούμε να καταλάβουμε τα ελαττώματα των ομοτέχνων μας . Στο σημείο αυτό επισημαίνεται από τον συγγραφέα ο εγωισμός , ο οποίος έχει πλήξει την ομάδα των λογίων ,με αποτέλεσμα οι κρίσεις τους να είναι υποκειμενικές. Δεν τους βοηθά να κρίνουν αντικειμενικά ,αλλά σκεπτόμενοι εποφθαλμιώντας προσπαθούν να μειώσουν τις ικανότητες των συναδέλφων τους ,για να αναδειχθεί το δικό τους έργο .

Ο υποκειμενισμός της σκέψης τούς εμποδίζει να κρίνουν με αντικειμενικά κριτήρια και να επαινέσουν το έργο των ομοτέχνων τους. Η υπαρξιακή ανασφάλειά τους δυναμώνει τα εγωιστικά στοιχεία τους, με αποτέλεσμα να κρίνουν τους λόγους των άλλων κατώτερους από τους δικούς τους .

44. Κι ενώ αγωνιζόμαστε για να αποδείξουμε ότι το σπουδαιότερο πράγμα στη ζωή είναι η σοφία κι όταν κάποιος την έχει τα άλλα δεν αξίζουν,

²⁰

Στο ίδιο,σελ.153

προσπαθούμε με κάθε τρόπο να κρίνουμε όλους εκείνους που ασχολούνται με τους λόγους και αγωνίζονται στο ίδιο άθλημα με εμάς , να μειώσουμε τη δόξα τους και να εξευτελίσουμε με κάθε τρόπο την προσφορά τους , διότι δήθεν δεν αξίζει τίποτα. Και αυτό υποστηρίζεται από την εκδοχή ότι η σοφία είναι ένα εύφορο χωράφι με πλούσιο χώμα και ότι ο καθείς επιχειρεί να καρπώνεται κατ' αποκλειστικότητα τα αγαθά της. Έτσι, δημιουργείται η εντύπωση ότι οι άλλοι υστερούν και μόνο ο ίδιος διαθέτει την ικανότητα να πετύχει , αφού γνωρίζει ποιο είναι το σωστό και ποιο όχι.

Όταν όμως περιορίζουμε την σοφία ,καταφέρνουμε καταρχάς να διαμορφώνεται η εντύπωση ότι είναι κάτι ακατόρθωτο κι έπειτα ότι δεν αξίζει πολύ . Είναι λοιπόν ολοφάνερο ότι το καθετί συνεπώς και η σοφία κρίνεται από την ποιότητα και την επιδεξιότητα των ανθρώπων που ασχολούνται με το περιεχόμενό της .

Είναι επίσης αληθές ότι, όταν ο κάθε ένας από εμάς προσπαθεί να κατηγορήσει τους ομοτέχνους του οι κατηγορίες επιστρέφουν στον ίδιο.

Όταν συμβούν αυτά τα δύο ,τότε δίνεται η εικόνα ότι τα ενδιαφέροντά μας δεν είναι τίποτα άλλο από αντιζηλίες ,οι οποίες δεν είναι χρήσιμες στη ζωή, με συνέπεια να μη μπορούμε να σταθούμε ως κοινωνική ομάδα.

Οι αιτίες που οδηγούν σε αυτή την υποκειμενική αντίληψη και κρίση των πραγμάτων είναι η ζήλια ,ο φθόνος , η κακεντρέχεια , η ματαιοδοξία, με κορυφαίο τον εγωισμό . Όταν καθένας λειτουργεί ως άτομο κι όχι ως άνθρωπος ,τότε δεν μπορεί να σταθεί η κοινωνική ομάδα. Εκεί όπου η συνεργασία και η αποδοχή έχουν αντικατασταθεί από τον ατομικισμό και τον εγωισμό ,δεν λειτουργεί η αντικειμενική κρίση. Ο καθένας λειτουργεί για τον εαυτό του και βλέπει τον άλλον ανταγωνιστικά . Δεν συναντάται με τον άλλον, αλλά συνεχώς προσπαθεί να τον υπερβεί και εξηγεί τα πράγματα όπως τα αντιμετωπίζει ο ίδιος με οδηγό τη ζήλια ,το φθόνο και μερικές φορές το μίσος.

45. Εγώ όμως αφού απομακρύνθηκα με δική μου επιλογή από τους λογίους και στράφηκα σε πράγματα τελείως διαφορετικά ,άφησα το πεδίο ελεύθερο στους άλλους λογίους.

Εφόσον λοιπόν απομακρύνθηκα, δεν έχω κανένα λόγο να δυσανασχετώ και να εκφράζω παράπονα με όσους προσβάλλουν τους λόγους , αφού δεν έχω ανάγκη από υπεράσπιση για κάτι που από καιρό έχω εγκαταλείψει για κάτι άλλο.

Το γεγονός αυτό βεβαίως μου έχει προκαλέσει εσωτερικά προβλήματα και δεν αντέχω να θυμάμαι πώς άλλαξα τελείως πορεία . Θυμάμαι πόσο ωραία ήταν όταν ταξιδεύαμε με ούριο άνεμο στην θάλασσα της σοφίας , όταν αιφνιδίως ένας αντίθετος άνεμος με οδήγησε να περιφέρομαι από εδώ και από εκεί . Όμως τι να πράξω όταν το ένα κύμα έρχεται μετά το άλλο, με κτυπά και δεν μου επιτρέπει να λάβω τις απαραίτητες αντοχές και να ασχοληθώ με τα θέματα που ένας άνθρωπος αξίζει να τα αγαπά περισσότερο.

Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι ο συγγραφέας απομακρύνεται από την ομάδα των λογίων ,επειδή ακριβώς εντόπισε τις αιτίες ,οι οποίες προκαλούν την υποκειμενική κρίση και συνεπώς όλες αυτές τις αντιζηλίες στις κρίσεις τους. Το γεγονός της απομάκρυνσης από την συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, όμως του έχει προκαλέσει εσωτερική ταραχή. Ιδίως όταν σκέφτεται ότι άλλαξε τελείως πορεία από μια προηγούμενη κατάσταση που αγαπούσε ιδιαιτέρως χάριν των εγκοσμίων μεριμνών και ενασχολήσεων . Ταράζεται ,όταν θυμάται πόσο ωραία ήταν όταν ταξίδευε με ούριο άνεμο στην θάλασσα της σοφίας ,όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος.

46. Αυτούς τους ανθρώπους τους αξιόλογους τους μορφωμένους οι οποίοι παραδόθηκαν στις ενασχολήσεις και τα επιμέρους προβλήματα , αφήνοντας τους λόγους , τους προκαλείται προκεχωρημένη ταραχή .

Είναι αναγκασμένοι να δαπανούν το μεγαλύτερο μέρος των πνευματικών δυνάμεών τους στις στοιχειώδεις εγκόσμιες ενασχολήσεις ,αλλά ποτέ δεν απομακρύνονται από τον προηγούμενο έρωτά τους για τους λόγους ,ούτε έχουν εξορίσει εκείνες τις ωραίες σκέψεις που διατύπωσαν στο παρελθόν.

Είναι όπως εκείνοι , οι οποίοι άφησαν μια εύφορη πεδιάδα τελείως χέρσα να γεμίσει ζιζάνια και άγρια χόρτα ,αλλά δεν αποθαρρύνονται και αρχίζουν να ρίχνουν στην περιοχή τους μερικούς χρήσιμους σπόρους. Τι καλό όμως μπορεί να προκύψει από τον νου ενός τέτοιου ανθρώπου , ο οποίος δείχνει να υποτάσσεται στο τεράστιο βάρος των διάφορων προβλημάτων ,με αποτέλεσμα να διασπάται η προσοχή του.

Από τη μια, παρασύρεται από ορισμένες κοινωνικές υποχρεώσεις να είναι αρεστός στους άλλους και να μη κινδυνεύσει να χαρακτηριστεί ο ίδιος και η οικογένειά του απροσάρμοστοι και , από την άλλη, δαπανά όλη τη

δραστηριότητά του να εντοπίσει νέες μεθόδους , που εξασφαλίζουν σ' αυτόν και την οικογένειά του οικονομική επάρκεια.

Έτσι, όλες αυτές οι μέριμνες του αφαιρούν χρόνο και τον εμποδίζουν να επανασυνδεθεί με τις αρχικές ασχολίες του.

Λειτουργούν (οι μέριμνες) σαν ορισμένες επαχθείς αρρώστιες που κρατούν δέσμιες τις σκέψεις των ανθρώπων. Κάθε ευγενικό βλαστάρι το κόβουν . Ενώ ο νους ξεκινά σαν ορμητικός χείμαρρος για τα ωραία και μεγάλα έργα, οι πιεστικές καταστάσεις του αλλάζουν την κοίτη οδηγώντας τον σε μια ζωή βάνουση και μη προσιδιάζουσα σε ελεύθερο άνθρωπο. Μοιάζουν με αυθάδεις επιστάτες , οι οποίοι τυφλώνουν το νου και δεν τον αφήνουν να στραφεί σε κάτι ανώτερο και δημιουργικό και τον καταντούν εντελώς αργό .

Εναντίον του (νου) λειτουργούν όλες οι δυνάμεις που φροντίζουν να του αφαιρούν κάθε ικμάδα . Η συνήθεια και η καθημερινότητα είναι αδυναμίες , που εμποδίζουν τον νου να πραγματοποιήσει το ορθό . Η καθημερινή αναζήτηση για τη λύση των προβλημάτων τα οποία εμφανίζονται και οι συνεχείς οικογενειακές μέριμνες (υγεία , οικονομική επάρκεια , κοινωνικές υποχρεώσεις) κρατούν δέσμια τη σκέψη του ανθρώπου. Η σκέψη αναλώνεται στην κάλυψη των καθημερινών αναγκών της οικογένειας. Παρασυρμένος από την καθημερινότητα και τις κοινωνικές υποχρεώσεις , δαπανά όλη την ικμάδα του νου του να εφευρίσκει νέες μεθόδους , για να εξασφαλίσει την οικονομική ευμάρεια , η οποία θα του επιτρέψει και να καταξιωθεί κοινωνικά .

47. Συνεπώς, πιστεύω ότι εναντίον της δραστηριότητας του λόγου υπάρχει ένας άσπονδος πόλεμος , ο οποίος καταστρέφει κάθε ικμάδα και την περιορίζει χωρίς να της επιτρέπει να ασχοληθεί με τα οικεία της .

Συμβαίνει όπως και στον πόλεμο . Θα ήταν ανόητο να μην καταστρέψουν το σιτάρι και τη σοδειά των εχθρών και να τα αφήσουν άθικτα , διότι έτσι θα ήταν μεγάλη ωφέλεια , ενώ αντίθετα με τη λεηλασία τούς οδηγούν στην απόγνωση . Άλλωστε , έχω εμπειρία αυτού του γεγονότος. Ήθελα να είμαι ικανός και για τα δύο , να ισορροπώ ανάμεσα στα δυο , χωρίς να δίνω περισσότερα στο ένα ή άλλο .

Έτσι, άρχισα να ασχολούμαι με τις κοινωνικές μέριμνες που γνωρίζουμε . Απέκτησα περιουσία και δημιούργησα οικογένεια, έχοντας τη ψευδαίσθηση ότι δεν θα πάψω να ασχολούμαι με τους λόγους και την παιδεία . Τώρα όμως που γεννήθηκαν το κοριτσάκι και το αγοράκι μου και με έχουν υποτάξει

ολοκληρωτικά ,αφού έχω την υποχρέωση να τους εξασφαλίζω ό,τι έχουν ανάγκη από μένα ,καταλαβαίνω ότι όλα μπορεί να τα συνδυάσει κάποιος αλλά όχι αυτά τα δύο (μέριμνες – λόγοι).

Τα παιδιά μου λοιπόν με πειθαναγκάζουν να είμαι σε εγρήγορση εξασφαλίζοντας πόρους για τη ζωή τους ,οι οποίοι δεν θα είναι πρόσκαιροι αλλά θα τους εξασφαλίζουν βεβαιότητα για το μέλλον. ÷

Σε αυτό τον νόμο υποκύπτουν από το παρελθόν οι άνθρωποι, να αναζητούν δηλαδή τα μέσα τα οποία θα εξασφαλίσουν στους απογόνους τους μια ευτυχισμένη ζωή . Για τα θήλεα τέκνα μας μάλιστα πρέπει να διαθέτουμε επαρκή οικονομικά μέσα ,ώστε να τους εξασφαλίσουμε έναν καλό και αξιοπρεπή σύζυγο .

Πολλοί βέβαια από εμάς εγωιστές και άπληστοι προσπαθούν να συγκεντρώσουν όσα περισσότερα χρήματα μπορούν, για να αποκτήσουν τις προϋποθέσεις να παντρεύουν τις κόρες τους με πρόσωπα ανώτερης κοινωνικής τάξης, ώστε να καταφέρουν να αποκτήσουν μεγαλύτερο κύρος στην κοινωνία.

Βέβαια τα πράγματα θα μπορούσαν να ήταν διαφορετικά ,αν δεν ήμασταν άπληστοι και εγωιστές και δεν είμαστε θηρευτές της επιτυχίας και των χρημάτων . Εάν ο βίος μας ήταν λιτός και οι ανάγκες μας ήταν τόσες ,όσες θα μας επέτρεπαν να ζούμε ήρεμα. Αν διακόπταμε την θήρα της κατάκτησης των υλικών αγαθών ,αδιαφορώντας για τα υπόλοιπα , η ζωή και οι σχέσεις των ανθρώπων θα γίνουν ηπιότερες. Όταν η ζωή μας δεν θα ήταν μία συνεχής θήρα μαγισσών ,αλλά θα χαρακτηριζόταν από την αναζήτηση όχι μόνο των υλικών αγαθών . Η υπαρξιακή ισορροπία δεν έχει τις πηγές της στην ύλη. Η αναζήτησή της βρίσκεται σε άλλες σφαίρες αγαθών μακριά και έξω από την ύλη. Για τον λόγο αυτό οφείλουμε να προφυλασσόμεθα από την συνεχή περιπλάνηση στις μέριμνες της ζωής. Όταν θα μάθουμε να διατηρούμε και μέρος του νου μας έξω από την καθημερινότητά μας , τότε θα μπορέσουμε να δώσουμε χώρο στο πνεύμα μας να ασχοληθεί με την ευγένεια της παιδείας.

48. Έτσι λοιπόν όλο το είναι μας περιορίζεται στην προσπάθεια της κατάκτησης όλων αυτών των υλικών αγαθών αδιαφορώντας τελείως για τα υπόλοιπα θεωρώντας τα άχρηστα . Όταν όμως η τύχη προκαλέσει τα απρόβλεπτα και ανεπιθύμητα ,η θλίψη και η στενοχώρια μάς κυριεύουν ,με

αποτέλεσμα να μην μπορούμε να ασχοληθούμε επιτυχώς με τη φιλοσοφία και τους λόγους ,αφού η σκέψη μας δεν θα είναι ακμαία και σταθερή .

Συνεπώς, για να μπορέσει κάποιος να διατηρήσει αμείωτη την ένταση του έρωτά του για τη σοφία και τους λόγους οφείλει να προφυλάσσεται από την άσκοπη περιπλάνηση στα προβλήματα της ζωής , για να μπορέσει να λάβει ως αντάλλαγμα την ευγένεια και τη δόξα της παιδείας. Κι ας μη νομίζει ότι αν πέσει χωρίς την θέλησή του στα δίκτυα της ζωής ,θα μπορέσει εύκολα να απαλλαγεί όποτε το θελήσει .

Αυταπατάται όταν νομίζει ότι μπορεί να χαλιναγωγήσει τα προβλήματα της ζωής. Δεν είναι καθόλου εύκολο να ασχοληθεί και με κάτι άλλο και να αφοσιωθεί στη διεκπεραίωση του ολοκληρωτικά.

Επομένως ,ο πραγματικός εραστής της παιδείας θα προβλέψει αυτούς τους κινδύνους ή θα τους αποφύγει με κάθε τρόπο. Όπως οι ναυτικοί οι οποίοι πρόκειται να ταξιδέψουν σε μια θάλασσα με πολλά ρεύματα εισέρχονται από πιο ψηλά για να περιορίσουν λίγο εκ των προτέρων την ορμή των ρευμάτων χωρίς να κινδυνεύσουν να παρασυρθούν από τη σφοδρότητα των ρευμάτων ,που μπορεί να τους ρίξει κάπου αλλού. Το ίδιο κι αυτός έχει εκ των προτέρων δυναμώσει τη γνώση του και τον ισχυρό χαρακτήρα του κι έτσι δεν μπορεί να απομακρυνθεί από αυτό που αγαπά.

49. Κι όμως ορισμένοι επιχειρηματολογούν λέγοντας ότι δεν ωφελούνται όσοι είναι πιστοί μόνον στους λόγους ,ενώ δεν χάνουν και τίποτε αν τους εγκαταλείψουν. Τη στιγμή μάλιστα όπως συμβαίνει και με τα σώματα , έτσι και με τους ανθρώπους να σταματούν σε ορισμένα αξεπέραστα όρια. Πολλοί όμως που έχουν κάποιας μορφής εξουσία ,όταν κάποιος αναφερθεί στα παθήματά τους τον αντιμετωπίζουν ως εχθρό και προσπαθούν να τον αποκρούσουν με κάθε μέσο. Κι αυτό επειδή θεωρούν αιδώς να γνωρίζει τα παθήματά τους κάποιος άλλος .

50. Τέτοιες θεωρίες μπορεί να παρατηρούνται ,αλλά να διατυπώνονται δύσκολα ,διότι ορισμένα πράγματα εύκολα τα αντιλαμβανόμαστε όχι όλοι βέβαια με τον ίδιο τρόπο αλλά όταν έλθει η στιγμή να τα διατυπώσουμε , δεν είναι δυνατό να τα εκθέσουμε όλα.

Σε αυτή την εμπειρία λοιπόν, η οποία είναι κοινή σε όλους, εγκλωβίζονται πολλοί και αρκούνται μόνο στο να παρατηρούν χωρίς να διατυπώνουν και τον στοιχειώδη λόγο .

Έτσι ,ποιο είναι το κέρδος για κάποιον ο οποίος κατανοεί μεν τα ανθρώπινα καλύτερα από τους άλλους , αλλά εγκλωβίζεται σε αυτά εκούσια ή ακούσια;

Το έχουμε σημειώσει πολλές φορές ως τώρα: δεν πράττουμε αυτά που θέλουμε ούτε είναι εφικτό να πραγματοποιήσουμε όλα όσα σκεφτόμαστε.

51. Ορισμένοι βέβαια επιθυμούν κάτι καλύτερο , πιστεύουν μάλιστα ότι αξίζουν περισσότερο αλλά υποτάσσονται στις περιστάσεις ,είτε για χάρη του ίδιου του εαυτού τους ή για χάρη των οικείων τους.

Διότι δεν ακολουθούμε τις επιταγές της λογικής μας ,αλλά υποκύπτουμε στις θελήσεις του περιβάλλοντός μας ,αφού εμείς οι άνθρωποι δεν ζούμε μόνον για τον εαυτό μας ,αλλά μας ενδιαφέρει η σκέψη των υπολοίπων .Τόσο πολύ μάλιστα ώστε για να κερδίσουμε την εύνοιά τους να αποδεχόμαστε τις απόψεις τους όσο κι αν δεν συμφωνούμε με το περιεχόμενό τους . Και τούτο , διότι θέλουν να δώσουν την εντύπωση ότι δεν ενεργούν με τη δική τους ελεύθερη γνώμη ,αλλά υποκύπτουν στις διάφορες καταστάσεις όχι διότι συμφωνούν ,αλλά από καθαρή αδυναμία .

Ενεργούν σαν λιποτάκτες και είναι ανίκανοι να προσαρμοστούν στην κοινωνία. Επιδιώκουν διαρκώς έναν διαφορετικό τρόπο ζωής και αλλάζουν συνεχώς. Αυτό που αποφασίζουν τη μια στιγμή με θάρρος ,ύστερα το αλλάζουν μετανιώνοντας για την αρχική θέση τους .Η σταθερή παραμονή τους σε κάτι τούς φαίνεται μια μορφή παράλογης ραθυμίας . Τη μια κυριεύονται από τα ακαταμάχητα θέλητρα της ήσυχης ζωής και την άλλη επιζητούν την ατελείωτη περιπλάνηση καταλήγοντας από τον αυστηρό Δώριο ρυθμό στον ανειμμένο Λύδιο .

Τίποτε δηλαδή δε μένει σταθερό κι όλα αλλάζουν θέση ανάλογα με την κίνηση της σκέψης και της άστατης φύσης μας .Όλοι μας επαινούμε αυτά που πράττουμε Πολλοί όμως πράττουν άλλα από αυτά που διδάσκουν .

Έχουν την αξίωση να πείθουν τους άλλους , όχι όμως τον εαυτό τους . Ενώ είναι καθοδηγητές των άλλων δεν μπορούν να θέσουν σε τάξη τον εαυτό τους

52. Όλοι προσπαθούν να ανακαλύψουν για τον εαυτό τους το αγαθό εκείνο το οποίο είναι το καλύτερο και αποκτάται ευκολότερα.

Για τον καθένα βέβαια είναι διαφορετικό τι είναι αγαθό και άλλοι αναζητούν να το εντοπίσουν στις μέριμνες της ζωής ,άλλοι το αναζητούν στην απραξία και την ηρεμία και άλλοι νομίζουν ότι θα το εντοπίσουν φεύγοντας τελείως όσο το δυνατόν πιο μακριά από όλα.

Πολλοί στη διαδρομή της αναζήτησης εγκαταλείπουν τον ένα τρόπο και επιλέγουν στον άλλο ,όχι επειδή το επιθυμούν ,αλλά επειδή δεν μπορούν να το πετύχουν . Συναντούν δυσκολίες και απομακρύνονται από την κοινωνική ζωή. Άλλοι πάλι δεν αναμειγνύονται στα δημόσια πράγματα, επειδή είναι άτυχοι. Αυτοί είναι που βασανίζονται περισσότερο ,προσποιούνται ότι υπάρχει γαλήνη εντός τους, όμως ένα ύπουλο κύμα ταραίζει συνεχώς τον εσωτερικό κόσμο τους .

Τέλος, υπάρχουν κι αυτοί που θα αντάλασσαν τη δόξα και την ηδονή που θα απολάμβαναν στον κόσμο με τη δόξα και την ηδονή που τούς προσφέρει η σοφία.

53. Υπάρχει και μια κατηγορία ανθρώπων που πιστεύει ότι η τύχη έχει την πρωτοκαθεδρία και η φύση ακολουθεί. Πιστεύουν δηλαδή ότι όπου υπάρχει η τύχη υπάρχει κι' όλη η αρμονία της αρετής της φύσης. Έχουν γίνει υποχείρια της τύχης μετακινούνται χωρίς προγραμματισμό , όπου τους οδηγεί η τύχη. Θεωρούν ότι μπορούν να τα κατορθώσουν όλα μόνοι τους .

Τα ανωτέρω συμβαίνουν σ' αυτούς που τούς ακολουθούν όλα αρμονικά στο ταξίδι της ζωής. Διότι υπάρχουν και οι άλλοι που συναντούν σοβαρά εμπόδια και ταλανίζονται μέσα στη δυστυχία τους. Όλα αυτά όμως που τους συμβαίνουν τους ταραίζουν τη σκέψη και νομίζουν ότι τα πλούτη και η δόξα τούς παρέχουν ασφάλεια και θα μπορούν για πάντα να τα έχουν υπό τον έλεγχό τους . Όσο όμως είναι δυνατόν και ζώντας μέσα σ' αυτή τη κατάσταση πρέπει να διατηρούμε ορθή τη σκέψη μας, να μην αδιαφορούμε και να προσπαθούμε πάντα να θεραπεύουμε τα κακώς κείμενα. Αυτή η ορθολογική αντιμετώπιση είναι και το μόνο φάρμακο που διαθέτουμε στη σύγχυση της σκέψης μας εξαιτίας όσων γίνονται.

54. Ορισμένοι όμως πιστεύουν ότι υπάρχει κι' άλλος τρόπος διατήρησης της ισορροπίας εντός μας. Πιστεύουν ότι η τύχη είναι κάτι απατηλό και ασταθές και κανείς δεν μπορεί να της έχει εμπιστοσύνη άσχετα αν είναι καλή ή κακή. Έχουν συνειδητοποιήσει ότι τα πράγματα από καλά είναι δυνατό να γίνουν άσχημα και από χρυσά χάλκινα. Γνωρίζουν , επίσης, ότι από τη μεγάλη δυστυχία μπορούν να μεταβούν στη μέγιστη ευτυχία και ότι αντί για τη θύελλα να φυσήξει ούριος άνεμος και να οδηγήσει το καράβι μας σε άλλους δρόμους. Συνεπώς ,αυτός που συναντά ευνοϊκές καταστάσεις πρέπει, αν έχει νου ,να περιμένει ότι όλα είναι ενδεχόμενο να ανατραπούν. Αντιθέτως μ' αυτόν ο

οποίος τώρα δυστυχώς τρέφει ελπίδες ότι στο μέλλον τα πράγματα θα βελτιωθούν.

Έτσι ο πλούσιος πρέπει να σκέπτεται εξισώνοντας τον εαυτό του μ' εκείνον που στερείται τα πάντα και ο φτωχός φέρνοντας τον εαυτό του στην ίδια κατάσταση με τον πλούσιο. Αν όμως ο πλούσιος σκέπτεται αλαζονικά λόγω της ευνοϊκής τύχης του και ο φτωχός ζει χωρίς καμία προσδοκία, ότι δηλαδή τα πράγματα θα βελτιωθούν, τότε υποκύπτουν και οι δύο στο ίδιο λάθος. Μου δίνουν την εντύπωση ότι η σκέψη τους είναι μέσα σε μια θύελλα και ναυαγούν, λες και να θέλουν σ' ένα μικρό σκάφος να φορτώσουν, σαν να είναι εμπόρευμα, μια πολύ μεγάλη ευτυχία και ταξιδεύουν έχοντας στη σκέψη τους τον κίνδυνο. Γι' αυτό είναι αδιάκοπα φοβισμένοι και έχουν διαρκώς στη σκέψη τους τον θάνατο. Αυτούς τους ανθρώπους δεν αξίζει να τους θαυμάζουμε για την τύχη τους. Θεωρώ ότι κάθε άνθρωπος είναι χαρούμενος ή λυπημένος ανάλογα με τη διάθεσή του και ο μόνος υπεύθυνος για τη δυστυχία του ή την ευτυχία του.

Ίσως μπορεί όποιος είναι ταπεινός να βαπτίζεται λιγότερο από κάποιον διακεκριμένο στη ν κοινωνία. Διότι τον άσημο τον στενοχωρεί η έλλειψη ορισμένων πραγμάτων, ενώ τον πλούσιο τον στενοχωρεί πολύ η συνεχής θήρα της διατήρησης των όσων έχει, διότι το να στερηθείς κάτι που έχεις ήδη δοκιμάσει είναι μεγαλύτερη στεναχώρια από το να μην το έχεις καθόλου.

55. Για τους λόγους αυτούς βασίσου στη σκέψη σου. Φρόντισε να έχεις καλύτερη σκέψη και απόδειξε ότι εκείνου η επιτυχία είναι εξωτερική και βασίζει το περιεχόμενό της σε πράγματα που δεν τού ανήκουν. Εκείνος δεν μπορεί να στηρίζεται στον εαυτό του, αλλά σε πράγματα έξω από αυτόν. Και είναι ευκολότερο να έχεις την βοήθεια του εαυτού σου, παρά κάποιου άλλου πράγματος από έξω.

Αν λοιπόν κάποιος υπερτερεί απέναντί σου λόγω του πλούτου προσπάθησε κι εσύ να επικρατήσεις με τη σκέψη σου. Αν σε προσβάλλει κάποιος, μην ταπεινώνεσαι. Αν είναι μανιακός, διατήρησε την ψυχραιμία σου. Αν συμπεριφέρεται αλαζονικά λόγω του πλούτου του, εσύ μην τον πιστεύεις. Έτσι θα συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει τίποτε περισσότερο από σένα και θα καταλάβει ότι τίποτε δεν είναι σημαντικότερο από την εσωτερική διάθεση του ανθρώπου, εφόσον από τον ίδιον εξαρτάται η χαρά και η λύπη. Και αν σου επιτεθεί και σε στεναχωρήσει, για να σου αποδείξει ότι σε κάτι υπερτερεί

απέναντί σου ,εσύ μη παραχθείς και έχει τα μάτια σου στραμμένα στο μέλλον. Ο χρόνος εξελίσσεται τάχιστα και, όταν πεθάνετε και οι δύο, θα βρεθείτε στον ίδιο τάφο ίσιοι και όμοιοι.

Αν τού αποδείξετε τα ανωτέρω , τότε θα παραχθεί ,αφού θα κατανοήσει ,ότι η ευνοϊκή τύχη του δεν του παρέχει κανένα πλεονέκτημα απέναντί σου . Μπορεί όμως και να σε περιπαίξει και ειδικά ,αν είστε σε ακροατήριο ,διατήρησε την ψυχραιμία σου και μη νομίζεις ,ότι θα μείνεις χωρίς ακροατήριο .

Θα σε πλησιάσουν ορισμένοι και θα καθίσουν με προθυμία δίπλα σου. Διότι για σένα δεν θα νιώθουν φθόνο. Αντίθετα, εκείνον που σε ειρωνεύτηκε ,διότι είχε περισσότερη δύναμη και ήταν ισχυρός , αισθάνονται ευχαρίστηση όταν ακούν κατηγορίες εναντίον του. Αν πάλι σε ειρωνευτεί χωρίς να είναι άλλοι παρόντες εσύ μπορείς να έχεις έναν ακροατή – κριτή για σύμμαχο. Τον λόγο. Εδώ αποδεικνύεται πόσο τεράστια σημασία έχει για τον άνθρωπο η σοφία . Τι κεφαλαιώδη εξοπλισμό προσφέρει στον άνθρωπο. Θα στραφείς με θάρρος στον εαυτό σου και θα λάβεις αυτά τα εφόδια ,για να επιτεθείς στον αντίπαλο. Ο λόγος θα είναι το καλύτερο εφόδιο που θα σου συμπαρασταθεί .Να γνωρίζεις ότι είναι εύκολο για κάποιον που είναι καλά προετοιμασμένος και εξοπλισμένος με τα εφόδια της λογικής και της σύνεσης να ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε ό,τι του παρουσιάζεται .

56. Συνεπώς , ο ένας αισθάνεται ευχαρίστηση και η ψυχή του γαληνεύει καθώς ευρίσκει χώρο άνεσης στον λόγο, ενώ ο άλλος στον αγώνα να αποδείξει ότι υπερτερεί αντλώντας εφόδια απ' έξω εξαντλείται από το άγχος. Εκτός βέβαια και αν σταματήσει την άσκοπη δραστηριότητά του, ανακαλέσει τη λογική και ακολουθήσει ήσυχα τον δρόμο στη ζωή.

Μπορεί όμως να πολυπραγμονεί και να επιτίθεται στους άλλους με την αλαζονεία που τού προσφέρει η εξουσία. Αν αυτός ο άνθρωπος δεν καταβάλλει καμιά προσπάθεια να αυτοσυγκεντρωθεί και να απομακρυνθεί από αυτά, τότε είναι ο πιο δυστυχισμένος απ' όλους.

Κάποτε ο Διογένης ο κυνικός περιπατούσε στην Αθήνα και είδε σ' ένα καπηλειό έναν νεαρό αριστοκράτη. Όταν τον αντίκρισε, ο νέος έτρεξε να κρυφτεί και ο Διογένης τού είπε << μα δεν βλέπεις ότι εισερχόμενος μέσα βυθίζεσαι ακόμη περισσότερο στο κακό και ντροπιάζεσαι πιο πολύ, όσο κι' αν νομίζεις ότι γλιτώνεις από αυτό;>>.

57. Στον αντίπαλο λοιπόν που φέρεται με αλαζονεία λαμβάνοντας δύναμη από την εξουσία του μπορείς να του αναφέρεις τα εξής: ωραία όλα αυτά. Το πρόβλημα όμως αγαπητέ μου είναι ότι εσύ δεν καταλαβαίνεις πως η κατάστασή σου επιδεινώνεται έτσι όλο και περισσότερο και συνεχώς με τις κακές πράξεις σου κατατροπώνεις τον ίδιο σου τον εαυτό και όχι τους άλλους, οι οποίοι με τη βοήθεια του λόγου σε βλέπουν και γελούν μαζί σου , με αποτέλεσμα να δίνεις τη δυνατότητα στους υπολοίπους να σε αντιμετωπίσουν ευκολότερα.

Ταυτόχρονα, πιέζεις τον εαυτό σου και στο τέλος τον καταστρέφεις, όπως ακριβώς γίνεται με τα αγριογούρουνα που πηγαίνουν και πέφτουν μόνα τους στα ακόντια των κυνηγών, εξοντώνοντας μόνα τους τον εαυτό τους χωρίς τον ιδιαίτερο κόπο των κυνηγών.

Αντιθέτως, οι αντίπαλοί σου με οδηγό τον λόγο , μπορούν να διακρίνουν το καλό από το κακό και κατορθώνουν να ξεχωρίζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τα δυσάρεστα από τα ευχάριστα και να προχωρούν με τάξη και ηρεμία.

58. Κι όμως ορισμένοι πιστεύουν ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει χρησιμοποιώντας όσο γίνεται λιγότερο τη σκέψη του και να μην προσπαθεί να γίνεται λογικός και φρόνιμος, διότι ισχυρίζονται ότι με τη λογική ο άνθρωπος δεν μπορεί να κερδίσει τίποτε καλύτερο παρά να λυπάται περισσότερο , αφού καταλαβαίνει ουσιαστικότερα από τους άλλους τις διάφορες καταστάσεις.

Όσο λιγότερα πράγματα γνωρίζει κάποιος ,διέρχεται τη ζωή του χωρίς στεναχώρια.

Τόσο πολύ εκτιμούν την ανοησία και την αμάθεια , διότι έτσι μόνο καταφέρνουν να λαμβάνουν την ηδονή που τους προσφέρει η στιγμή. Όμως σε αυτούς τους ανθρώπους θα διατυπώσουμε την εξής μικρή ερώτηση. Αν όπως ισχυρίζονται δεν πρέπει να ενασχολούμαστε και να προνοούμε για τις ημέρες μας και τα εφόδια της ζωής, τότε, αν επρόκειτο να ταξιδέψουν, θα επιθυμούσαν να ακολουθήσουν το ταξίδι τους χωρίς να έχουν λάβει καμιά προφύλαξη για τους διάφορους κινδύνους που προέρχονται από τους ανέμους, τους πειρατές, τις κακοκαιρίες;

Δεν θα πρέπει κάθε φορά να κοπιάζουν και να φροντίζουν για κάθε δυσκολία που προκύπτει; Δεν θα πρέπει να μεριμνούν και για όλα τ' άλλα τα οποία απαιτούνται για ένα ασφαλές ταξίδι; Όπως είναι η γνώση της ναυτικής τέχνης

και η ανάγκη να μοχθούν πολύ; Τι θέλουν, να απαλλαγούν από κάθε έγνοια για να μην ταλαιπωρούν τη σκέψη τους και να ταξιδεύουν όπως τύχει; Αν πήγαιναν στο πόλεμο; Θα ήθελαν να ορμούν στη μάχη άοπλοι, χωρίς να έχουν καμία συναίσθηση κινδύνου και χωρίς να λαμβάνουν πρόνοια; Θα ήθελαν χωρίς λογική να ορμούν σε όλες τις περιπτώσεις και χωρίς καμία σκέψη ,αποκλειστικά και μόνο για να μην έχουν έγνοιες και στενοχώριες; Σίγουρα είναι ψυχοπαθείς όσοι ενεργούν κατά τον ανωτέρω τρόπο . Διότι και η ζωή ένα ταξίδι είναι και ταξιδεύει με σύνεση όποιος προνοεί για κάθε τι. Και εκστρατεία μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ,η οποία διεξάγεται με τρόπο σωστό, όταν, όπως είπαμε, υπολογίζουμε κάθε πράγμα. Συνεπώς, δεν είναι λογικό να εύχεται κάποιος να ζει μέσα στην αμάθεια αποκλειστικά και μόνο για να μην αντιμετωπίζει στεναχώριες. Κανείς δεν μπορεί να χορεύει ή να παίζει λύρα αν δεν λαμβάνει υπόψη του την αρμονία. Το σώμα δεν επιτρέπεται να το τρέφουμε όπως τύχει και να του δίνουμε οτιδήποτε χωρίς να σκεπτόμαστε. Αντιθέτως, πρέπει να εξετάζει καλά τι πρέπει να τρώει και να πίνει έχοντας στον νου του ότι άλλα μπορεί να τα απολαμβάνει κι άλλα δεν επιτρέπονται, όσο κι' αν αυτό τον στεναχωρεί, διότι διαφορετικά σε λίγο θα οδηγηθεί σε αρνητική εσωτερική κατάσταση, σε δυσφορία.

Και με την ψυχή σου τι θα πράξεις , που, αν το καταλαβαίνεις , είναι το πιο πολύτιμο αγαθό σου. Χρειάζεται πολύ φροντίδα για να τη διατηρείς σε καλή κατάσταση. Χρειάζεται καθοδήγηση και τον έλεγχο του νου και της λογικής και όχι να την αφήσεις ελεύθερη χωρίς φόβο και υποψίες ,για να μην έχεις τίποτε να σκέπτεσαι και να θλίβεσαι. Τέτοια κατάσταση επίπλαστης ευφροσύνης δεν γνωρίζω πόσο μπορεί να διαρκέσει και αν είναι δυνατόν να υπάρξει.

59. Τότε θα μπορούσες να εξαγάγεις και τους δύο οφθαλμούς σου , για να μη βλέπεις οτιδήποτε δυσάρεστο ,που θα σου προκαλεί λύπη. Δεν νομίζω ότι κάποιος λογικός άνθρωπος θα έπραττε κάτι τέτοιο. Είναι προτιμότερο να τα βλέπω όλα κι ας στενοχωρηθώ από όλα. Άλλωστε, ο Θεός μου έδωσε νου και λογική τιμώντας με περισσότερο από όλα τα ζώα . Γι αυτό κι εγώ ας φροντίσω να τα καλλιεργήσω και να τα χρησιμοποιώ όσο περισσότερο γίνεται κι ας στενοχωρηθώ. Αυτό θα με καταστήσει δυνατότερο και κάθε φορά θα μάθω να τα χρησιμοποιώ με το πιο ουσιαστικό τρόπο .

Να στο θέσω και διαφορετικά . Εσένα, αν επρόκειτο να σου αφαρπάξουν τα ενδύματα , δεν θα δυσανασχετούσες; Και αν μπορούσες να τα αυξήσεις δεν

θα άρπαζεις την ευκαιρία, έστω κι αν οι έγνοιες σου και οι φόβοι επρόκειτο να αυξηθούν ; Γι αυτό λοιπόν κι εγώ προσπαθώ να διατηρώ και να καλλιεργώ αυτά που μου χάρισε ο Θεός (νου, λογική). Άλλωστε, πώς νομίζεις ότι δεν βλάπτω τον εαυτό μου ,αν του περιορίζω και του στερώ το πιο σπουδαίο και αξιοζήλευτο πράγμα που έχει ,τον νου.

Ισχυρίζεσαι ακόμα ότι η άγνοια ,η αμάθεια και η αναισθησία είναι το άκρον άωτον της ευτυχίας. Συνεπώς, με τη δική σου λογική όχι μόνο οι αδαείς και οι αμαθείς θα είναι περισσότερο ευτυχισμένοι από τους σώφρονες ,αλλά και τα άλογα ζώα θα είναι πολύ περισσότερο ευτυχισμένα από τους ανθρώπους , αφού αυτά ζουν χωρίς καμία λογική ,κι έτσι δεν αισθάνονται θλίψη.

Όπως το θέτεις λοιπόν η μεγαλύτερη ευεργεσία του Θεού προς τον άνθρωπο, ο νους , θα είναι κάτι τελείως δευτερεύον ,δεν θα αξίζει και θα είναι αιτία δυστυχίας και αρχή συμφορών . Σύμφωνα λοιπόν με τη δική σου λογική, νομίζουμε ότι έχουμε τα σημαντικότερα χωρίς να γνωρίζουμε ποια είναι τα σημαντικά .Μοιάζουμε με τους μεθυσμένους ,που νομίζουν ότι οι άλλοι παραπατούν ,και τους ψυχασθενείς ,οι οποίοι έχουν την ψευδαίσθηση ότι είναι οι πιο ευτυχισμένοι από όλους αυτοί που είναι οι δυστυχέστεροι όλων .

60. Όμως στην περίπτωση μας μήπως είμαστε εμείς οι ψυχασθενείς που νομίζουμε ότι ζούμε ευτυχισμένοι τη στιγμή που είμαστε δυστυχισμένοι και υποφέρουμε ; Γιατί τι είναι εκείνο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως τρέλα, αν δεν είναι αυτό που πιστεύουμε ότι τα άλογα ζώα ζουν καλύτερα από εμάς ;

Αν βέβαια κάποιος προτιμά να είναι ζώο κι όχι ένας οποιοσδήποτε άνθρωπος και να ζει έτσι στην ευτυχία του μέσα στην αναισθησία του, ας τον αφήσουμε. Εγώ πάντως ποτέ δεν θα το επέλεγα, να προδώσω δηλαδή τον λόγο για να ζήσω μια άλογη ηδονή. Δεν θα πρόδιδα ποτέ το πιο αγαπημένο και αξιαγάπητο πράγμα για εμένα.

Αν είχα τη δυνατότητα να ζω ευτυχισμένος και να ασχολούμαι ταυτόχρονα με τη σοφία και τον λόγο, αυτό θα ήταν ό,τι το ποιοτικά βέλτιον. Αν τώρα αυτά τα δύο δεν μπορούν να συνδυαστούν και να δοθούν ως πλήρες αγαθό, πάλι τον λόγο θα διάλεγα, διότι αυτό είναι το ευγενέστερο αγαθό της ανθρώπινης φύσης. Θα ήθελα να ασκώ τον λόγο όσο το δυνατό περισσότερο, εφόσον γνώριζα ότι αυτό θα συνοδευόταν με ζωή, με βάσανα, αλλά γνωρίζω ότι μια ζωή τέτοια δεν έχει μόνο δυσάρεστες πλευρές.

61. Αυτός είναι ο στόχος μου και η δική μου αξίωση καλέ μου φίλε, να ακολουθήσεις αυτό τον δρόμο κι όχι να ζεις σαν τα άλογα ζώα χωρίς να φροντίζεις και να καταλαβαίνεις και να αισθάνεσαι ,διότι έτσι δεν θα αντιλαμβάνεσαι όσα συμβαίνουν γύρω σου ,στη φύση και στον κόσμο.

Έτσι με αυτή τη συλλογιστική κατέληξα ότι το σπουδαιότερο πράγμα στο κόσμο είναι ο λόγος. Διότι ως προς τη σωματική δύναμη κάποιο ζώο μπορεί να είναι ανώτερο από τον άνθρωπο, το ίδιο και ως προς το μέγεθος, αλλά και τα υπόλοιπα χαρίσματα.

Η πραγματική όμως χάρη του λόγου είναι αποκλειστικό προνόμιο του ανθρώπου. Επιβλέπει τα πάντα και είναι διδάσκαλος ορθής συμπεριφοράς. Όλα τα προβλέπει και τα ρυθμίζει σε ολόκληρο τον κόσμο και σε κάθε άνθρωπο ιδιαίτέρως.

Ακριβώς ,όπως σημειώνει ο Αισχύλος, κάθεται μόνη στη πρύμνη της πόλης και κατευθύνει τα πάντα, κυβερνώντας τα με τέτοιο τρόπο, ώστε να λειτουργούν σωστά. Λέγοντας « πόλη » μπορούμε να εννοούμε τα πάντα: είτε ολόκληρη τη ζωή, είτε τον κάθε άνθρωπο χωριστά που εντός του εδρεύουν, σαν βασιλείς και άρχοντες, ο νους και η λογική, προβλέποντας γι' αυτόν ό,τι είναι καλύτερο και ρυθμίζουν τη ζωή του με νόμους επιβάλλοντας έτσι την τέλεια ευνομία, την ισότητα και τη δικαιοσύνη.

Έτσι ,εγκαθίστανται σε κάθε έναν μας ένα πολίτευμα αρμονικό ,το οποίο μένει σ' ένα πλαίσιο σταθερό και αποδεκτό, όπου το βοηθούν οι δούλοι του νου, δηλ. οι συλλογισμοί και οι διαλογισμοί .

Ορισμένες σκέψεις ή προτάσεις μας που το βοηθούν θέτοντάς τα όλα σε τάξη έτσι ώστε αυτός ο βασιλιάς, δηλαδή ο νους, σαν να είναι καθισμένος στην άμαξα προβαίνει σε ενδελεχή επιθεώρηση στις σκέψεις και κι έτσι που τις βλέπει τακτοποιημένες να αισθάνεται πνευματική ηδονή . Γι' αυτό τον λόγο δεν υπάρχει τίποτε στη τύχη, αλλά όλα είναι κατασκευασμένα , στέρεα και θεμελιωμένα, όσα φυσικά δημιουργεί η διάνοια υπό την εποπτεία βέβαια του νου.

Ο Πλάτων σημειώνει ότι ο Δαίδαλος ο μηχανικός πωλούσε κατασκευές δεμένες και άδετες. Αν κάποιος ελάμβανε τις δεμένες, αυτές θα έμεναν στέρεες, ενώ, αν ελάμβανε τις άδετες ,σε λίγο καιρό θα καταστρέφονταν και θα ζημιώνονταν. Το ίδιο γίνεται και στην περίπτωση όταν κάθε πράξη είναι δεμένη με τη λογική . Έχει ισχύ και έχει διατυπωθεί σωστά. Αν όμως μια

άποψη δεν είναι εξαρτημένη από μια αιτία και δεν συνοδεύεται από τη λογική τότε εκκινεί με ορμητικότητα και καταρρέει, κι ας έχει δώσει την εντύπωση ότι μέχρι ενός σημείου είναι εύστοχη. Στο τέλος, αναποδογυρίζει και πέφτει κάτω.

Έτσι, μόνον ο λόγος είναι ακλόνητος και αποτελεί ένα τίτλο ευγενείας και έναν πλούτο για τον άνθρωπο.

62. Συνεπώς, θα είμαστε σε καλύτερη κατάσταση, αν έχουμε συναίσθηση αυτού του δώρου, το αγαπάμε και το εκτιμάμε.

Να το προβάλλουμε και να προσπαθούμε αυτό τον σπινθήρα της λογικής που είναι θαμμένος στο σώμα μας να τον ξεθάψουμε, όπως τη φωτιά μέσα από τη στάχτη, φροντίζοντας να μετατραπεί σε φλόγα που θα κάψει την αμέλεια και την αμάθεια. Διότι αυτόν τον πλούτο που μας χαρίστηκε πρέπει να τον επαυξάνουμε με τη δική μας φροντίδα. Το να αποκτήσουμε αυτή τη κληρονομιά δεν εξαρτάται από εμάς να την κρατήσουμε και να την αυξήσουμε. Όμως συντελεί ώστε οι άλλοι να μας επαινούν.

Το ότι τα συναντήσαμε είναι τυχαίο γεγονός. Να τα διατηρήσουμε όμως είναι εξαιρετικά δύσκολο. Για να στο διατυπώσω με πιο σαφή τρόπο : αυτός που έλαβε κάτι καλό και το απώλεσε προκαλεί εντροπή στον εαυτό του και σε αυτόν που τού το χάρισε. Να το διατηρήσει όμως υπερασπίζεται και τον εαυτό του και εκείνον που τού το έδωσε τιμώντας έτσι τον εαυτό του και τον χορηγό του, διότι έτσι αποδεικνύει ότι εκείνος είναι συνετός, αφού χαρίζει δώρα σ' εκείνους που το αξίζουν.

Το να λάβει κάποιος κάτι και να το επαυξήσει είναι πολύ πιο εύκολο από το να το αποκτήσει από την αρχή. Διότι το να πλουτίσεις είναι δύσκολο, όταν όμως αποκτήσεις τα πλούτη είναι εύκολο να τα αυξήσεις. Συνεπώς, ποιος είναι αυτός που δεν θα προσπαθεί να προσθέτει περισσότερα από αυτά που έχει στην κατοχή του.

Ένας τέτοιος πλούτος ο οποίος από κάθε άποψη είναι κατάδικός μας και δεν μπορεί να μας τον υπαρπάξει κανένας, είναι ο καλύτερος, αφού κατοικεί στο καλύτερο μέρος μας, την ψυχή μας. Μας δίνει χαρά, διότι έχοντάς τον βρισκόμαστε σε πλεονεκτική θέση έναντι των άλλων. Διότι, όπως η αγελάδα και το πρόβατο δεν αντιλαμβάνονται πόσο υπερτερεί ο άνθρωπος, έτσι κι αυτοί που αναφέραμε δεν καταλαβαίνουν πόσο πτωχούς τούς καθιστά η αμάθειά τους.

Το ίδιο συμβαίνει και μ' αυτούς που πάσχουν από ψυχική νόσο. Θεραπεύονται πολύ πιο δύσκολα εκείνοι που δεν έχουν συναίσθηση ότι είναι άρρωστοι και θυμώνουν μάλιστα με όσους τούς περιποιούνται. Ένας εκ γενετής τυφλός δεν έχει καμία αίσθηση του φωτός ούτε κανείς μπορεί να του δώσει να κατανοήσει πόση χαρά αυτό μας προσφέρει , στον άνθρωπο .

63. Το ίδιο συμβαίνει και με τους αμαθείς ανθρώπους. Αυτούς που αγνοούν τον ίδιο τον εαυτό τους και ζουν στην αμάθεια είναι δυστυχημένοι. Είναι σαν να δίνεις χρυσάφι και ασήμι στους χοίρους .

Αυτά μπορεί να μην αντιλαμβάνονται την αξία τους ,αλλά το χρυσάφι και το ασήμι διατηρούν την αξία τους. Έτσι συμβαίνει και μ' αυτούς τους ανθρώπους. Δεν μπορούν να καταλάβουν το καλό και να επωφεληθούν από την παρουσία του .

Παρ' όλα αυτά, εγώ επιμένω ότι ο πραγματικός, ο πολυπόθητος πλούτος στον άνθρωπο είναι η σοφία. Με αυτό το πλούτο μπορείς να ωφελήσεις τους πλησίον σου και να προξενήσεις κακό στους εχθρούς σου. Διότι με τίποτε άλλο δεν μπορείς να στεναχωρήσεις τους εχθρούς σου από το να γίνεσαι καλός. Έτσι ,δεν θα μπορούν να σου προξενήσουν κακό βλέποντας ότι εσύ έχεις το καλύτερο αγαθό, που δεν γίνεται να το νικήσει ούτε ο φθόνος, ούτε τίποτε άλλο.

Διότι ο άνθρωπος όσο πτωχός κι αν είναι , εάν διαθέτει σοφία, τότε μπορεί να ευεργετήσει τους φίλους του και να χαίρεται ο ίδιος διαθέτοντας όλα τα πλεονεκτήματα των πλουσίων. Αυτά όσον αφορά στη σφαίρα του ανθρώπινου.

Τα ίδια όμως συμβαίνουν και στη σφαίρα του θείου. Αν χρειαστείς κάποιον άλλο για να σε προστατεύσει από κάποια αρρώστια ή οποιαδήποτε άλλη δυσκολία ,είναι πολύ εύκολο να πετύχεις αυτό που θέλεις, αν υποσχεθείς έναν λόγο εγκωμιαστικό και ευχαριστήριο.

Δεν μπορείς όμως να πετύχεις το ίδιο, όταν υποσχεθείς υλικά πλούτη, διότι αυτοί είναι πολύ λίγοι , ενώ οι δικοί σου πνευματικοί θησαυροί είναι πολλοί και σου προσφέρουν όλα τα εφόδια όταν τα χρειαστείς. Υποστηρίζω την εν λόγω θέση , διότι και εγώ κάποτε έδωσα μια τέτοια υπόσχεση και αφού πέτυχα αυτό που ήθελα απέδωσα την ευχαρίστησή μου με τον λόγο που πρόσφερα στον Θεό. Ένα δώρο αγνό, αύταρκες μέσα από την ψυχή μου, το οποίο διατηρείται

και δεν μπορεί κάποιος να το κλέψει, ενώ είχα τη δυνατότητα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου όπως όλος ο κόσμος.

Όμως προτίμησα τον λόγο ,επειδή τον θεωρώ ως τον καλύτερο απ' όσα εφόδια διαθέτω.

Λεξικό εννοιών

Ποιοτική ανάλυση

42. Όλοι σχεδόν είναι κατήγοροι και αυστηρότατοι κριτές των έργων και των πράξεων των άλλων και κανείς δεν αποτελεί εξαίρεση ούτε μπορεί να θέσει στο ίδιο επίπεδο τον εαυτό του και τους υπόλοιπους. ΗΘΙΚΗ.

Κι όμως από φθόνο μερικές φορές οι αισχροί και κακοί άνθρωποι ακόμη και το εν λόγω κακό θέλουν να πράξουν σε όσους είναι πιο καλοί και οι πιο αξιόλογοι. ΗΘΙΚΗ.

Νιώθουν όμως φθόνο και δεν δέχονται ότι είναι εφικτό να κατορθώσουν οι άριστοι όσα οι ίδιοι δεν έχουν τη δυνατότητα . ΗΘΙΚΗ .

και θεωρούν υπεύθυνη την ίδια τη φύση. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Το δικό τους το παρουσιάζουν ως κάτι το φυσικό και ως το έσχατο όριο, στο οποίο μπορούν να φθάσουν οι δυνατότητες του ανθρώπου, κάτι όμως που κατορθώνουν οι άλλοι, το χαρακτηρίζουν ως μανία που προέρχεται από τους δαίμονες. ΗΘΙΚΗ.

43. Η αρρώστια του φθόνου έχει μολύνει σε πραγματικό μεγάλο βαθμό τους λογίους. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Απόρησα και αισθάνθηκα μεγάλη θλίψη. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Έχοντας την αξίωση να αναγνωρίζουμε μόνο στον εαυτό μας την επιτυχία σ' έναν τομέα. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Είμαστε άρρωστοι από αγάπη. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Όσα μας αφορούν τα παρουσιάζουμε καλύτερα από φιλαυτία, ενώ τα ελαττώματα των άλλων τα μεγαλοποιούμε από φθόνο. ΗΘΙΚΗ.

44. Η σοφία είναι το σπουδαιότερο και το ωραιότερο πράγμα στη ζωή . ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Ο καθένας μπορεί να δείξει την αγάπη του προς τη δική του ενασχόληση . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Η μεγάλη μας χαρά θα ήταν, αν όλοι οι άλλοι εκτός από εμάς ήταν ανάξιοι, ΗΘΙΚΗ.

Κατά κάποιο τρόπο υποτίθεται ότι η σοφία είναι ένα εύφορο χωράφι με πλούσιο χώμα και αυτός καρπώνεται κατ' αποκλειστικότητα τα αγαθά της. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Εφόσον γνωρίζει ποιο είναι το σωστό και ποιο όχι. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Το κάθε τι κρίνεται από την ποιότητα των ανθρώπων που ασχολούνται με αυτό ή το κατέχουν. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Με φυσικό επακόλουθο οι κατηγορίες αυτές να επιστρέφουν τελικά από τους άλλους σε εκείνον που επιδιώκει αυτή τη δυσφήμιση των συναδέλφων τους. ΗΘΙΚΗ.

Με απόλυτο στόμα να χλευάζουν και να λοιδορούν εμάς και τη σοφία. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Όστε να διατηρείται ένας σεβασμός μέσα στη κοινωνία για εμάς τους λόγιους. ΗΘΙΚΗ.

45. Από μια παράλογη φιλαυτία, δεν προκαλούν αιδώ και βλάπτουν μόνον τον εαυτό τους, αλλά και την παιδεία. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Περιφρόνησα τη δόξα, την οποία δεν γνωρίζω αν παλιότερα από εμένα την αγαπούσε κάποιος περισσότερο από εμένα . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ .

Δεν έχω ανάγκη από βοήθεια και υπεράσπιση για κάτι που από καιρό έχω εγκαταλείψει, προτιμώντας κάτι άλλο. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ .

Αυτό βέβαια μου έχει ραγίσει την καρδιά. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Προτίμησα να ζήσω εκ νέου . ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Κι ακόμη περιφέρομαι εδώ και εκεί και βασανίζομαι, αναζητώντας να εντοπίσω εκείνον τον παλιό έρωτά μου . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ .

Όμως δεν γνωρίζω πια τι να πράξω . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

46. Καταλαμβάνει προκεχωρημένη ταραχή και ζάλη εκείνους τους αξιόλογους ανθρώπους που εγκατέλειψαν τους λόγους και παραδόθηκαν στις έννοιες . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Χωρίς να αφήνουν το χωράφι της διάνοιάς τους εντελώς ακαλλιέργητο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Από τη μια παρασύρεται σε ορισμένες κοινωνικές υποχρεώσεις φροντίζοντας να είναι αρεστός στους άλλους .ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Όποιος συνέβη μια φορά να εμπλακεί σε αυτά τα προβλήματα και επέλεξε την οικογενειακή ζωή , τον γάμο και τα παιδιά δεν μπορεί μετά να απαλλαγεί . .ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ.

Οι μέριμνες που έχει βλάπτουν συνεχώς την σκέψη του . ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Κρατούν δέσμια τη σκέψη του ,στερώντας τα ωραιότερα πράγματα από αυτούς που τα θέλουν ,κι ενώ αυτά πρέπει να αυξάνονται , τα περικόπτουν . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Πολλές φορές οι φροντίδες και οι αναπόφευκτες μέριμνες της ζωής τυφλώνουν τον νου μας και δεν αφήνουν την μεγαλοφυΐα του να στραφεί σε κάτι ανώτερο . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Μοιάζοντας με ορισμένους κακούς κηδεμόνες ,οι οποίοι ,με κακή πρόθεση και αδιαφορία ,αφήνουν ακαλλιέργητα τα εύφορα χωράφια ,που ανήκουν σε ορφανά παιδιά , των οποίων έχουν την επιμέλεια. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ.

47. Υπάρχει ένας ακήρυχτος πόλεμος εναντίον της δραστηριότητάς μας, ο οποίος καταστρέφει την ικμάδα και την ακμαιότητα της, την πολιορκεί και την περιορίζει με κάθε τρόπο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Με αυτόν τον τρόπο οδηγούν τους αντιπάλους τους στην απόγνωση, υποχρεώνοντάς τους να εξαρτώνται από αυτούς. ΗΘΙΚΗ.

Παλαιότερα πίστευα ότι κάτι τέτοιο είναι εφικτό ,δηλαδή να κρατώ ισορροπίες μεταξύ των λόγων και των μεριμνών. ΗΘΙΚΗ .

Τώρα όμως καταλαβαίνω ότι όλα μπορεί να τα συνδυάσει κάποιος όχι όμως αυτά τα δύο. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Αφού είμαι υποχρεωμένος συνεχώς να αναζητώ και να βρίσκω ότι τα τέκνα μου έχουν ανάγκη από εμένα. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Να ανακαλύψουν πόρους για τη ζωή τους ,οι οποίοι δεν θα είναι πρόσκαιροι, αλλά θα τους εξασφαλίσουν βεβαιότητα για το μέλλον. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Να μην αναζητούμε δηλαδή ό,τι θα μας χρησιμεύσει μόνο για μια στιγμή και θα καλύψει απλώς τις καθημερινές ανάγκες των αγαπημένων μας προσώπων, αλλά, καθώς φαίνεται, οφείλουμε να επεκτείνουμε, όσο γίνεται, τη φροντίδα μας ακόμη και στο απώτατο μέλλον για χάρη τους και να βρίσκουμε, πιστεύω, γι' αυτούς τα μέσα που θα τους εξασφαλίσουν μία άνετη και ευτυχισμένη ζωή και για το μετέπειτα. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Έχω την αξίωση να αφήσω πίσω τους απογόνους, που θα έχουν εξυψωθεί κοινωνικά και θα έχουν κατορθώσει να αποκτήσουν μεγαλύτερο κύρος στη κοινωνία απ' ό,τι εσείς οι ίδιοι. ΗΘΙΚΗ.

48. Καταναλώνουμε όλο το είναι του νου μας στα υλικά αγαθά, αδιαφορώντας για τα υπόλοιπα. ΗΘΙΚΗ .

Σπεύδουμε να αποκτήσουμε ακόμη περισσότερα, χωρίς να διακόπτουμε την προσπάθειά μας . ΗΘΙΚΗ.

Άλλωστε, αυτοί που είναι θλιμμένοι, ούτε και με την φιλοσοφία είναι δυνατόν να ενασχολούνται ούτε και με τους λόγους. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Μόνον αν είναι ψυχικά προετοιμασμένος και η σκέψη του είναι σταθερή και ακμαία μπορεί να κρατήσει αμείωτη την ένταση του έρωτά του για την παιδεία και τους λόγους. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Όποιος αγαπά τη σοφία, οφείλει να φυλάγεται από την άσκοπη περιπλάνηση μέσα στα προβλήματα της ζωής και να την αποφεύγει όσο μπορεί. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Για να λάβει για αντάλλαγμα την ευγένεια και τη δόξα της παιδείας ,με κανένα τρόπο δεν πρέπει να απομακρυνθεί από αυτήν. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Ας μην αυταπατάται ότι , αν πέσει θύμα από αμάθεια με τη θέλησή του μέσα στα δίχτυα της ζωής, θα είναι ύστερα εύκολο να απαγκιστρωθεί , για να γυρίσει σε αυτά με τα οποία ασχολούνταν πριν. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Ο πραγματικός σοφός εραστής της παιδείας θα προβλέψει τους κινδύνους και ή θα τους αποφεύγει ή θα λάβει εκ των προτέρων μέτρα για την αντιμετώπισή τους. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Έτσι έχει εμπιστοσύνη στον ισχυρό χαρακτήρα του , έχοντας φθάσει στο σημείο που δεν γίνεται πλέον να απαρνηθεί τους λόγους, ό,τι και αν συμβεί. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Όμως οι περισσότεροι άνθρωποι, χωρίς να λαμβάνουν καμία πρόνοια, εντελώς απερίσκεπτα, εγκαταλείπουν έτσι απλά το ένα πράγμα, για να ασχοληθούν με το άλλο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

50. Τα συμπεράσματα που αντλούμε με την πείρα μας από τις διάφορες καταστάσεις δεν είναι πάντα εύκολο να τα αθετούμε με το λόγο. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Ορισμένα πράγματα τα αντιλαμβανόμαστε με τη σκέψη αν και όχι όλοι με την ίδια ευκολία και τον ίδιο τρόπο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Ποιό είναι δηλαδή το κέρδος, αν κάποιος κατανοεί μεν τα ανθρώπινα πιο καλά από τους άλλους, εγκλωβίζεται όμως ο ίδιος μέσα στην περιοχή τους; ΗΘΙΚΗ /ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Κανείς δε γίνεται να απαγκιστρωθεί μέσα από αυτά τα απερίγραπτα δεσμά. ΗΘΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Δεν πράττουμε αυτά που θέλουμε, ούτε είναι εφικτό να πραγματοποιήσουμε όλα όσα εντάσσουμε στη σκέψη μας. ΗΘΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Νομίζω λοιπόν, κανείς δεν θα έχει το δικαίωμα να υπερηφανεύεται. Διότι αν το πράττει, κάπου θα εγκλωβισθεί . Επίσης αν πάλι διατυπώσει υπερφίαλο λόγο, θα πράξει το αντίθετο και θα γελοιοποιηθεί. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Σοφός δεν θα είναι αυτός που γνωρίζει ορισμένα πράγματα και διδάσκει τους άλλους, αλλά αυτός που γνωρίζει κάτι και έχει όμως συναίσθηση της δικής του αδυναμίας. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

51. Μερικοί επιθυμούν κάτι καλύτερο από αυτά που συνήθως πράττουν. Τελικά όμως η θέλησή τους προσαρμόζεται στις πράξεις τους. ΗΘΙΚΗ.

Οι άνθρωποι δεν ζούμε μόνο για τον εαυτό μας ούτε ενεργούμε κατά το δοκούν , αλλά λαμβάνουμε υπόψη τι υποστηρίζουν και οι υπόλοιποι.. ΗΘΙΚΗ.

Δεν ακολουθούμε αποκλειστικά τις επιταγές της λογικής μας, αλλά υποκύπτουμε μερικές φορές και στις απαιτήσεις του περιβάλλοντός μας. ΗΘΙΚΗ – ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Τα πάντα οδηγούνται σε ακαταστασία και μεταβάλλονται ανάλογα με την κίνηση των ρευμάτων της άστατης φύσης και της σκέψης μας, που είναι απρόβλεπτα και απροσδιόριστα. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Ορισμένοι όμως υποστηρίζουν τα αντίθετα από όσα πράττουν . Έτσι ,ενώ διδάσκουν πολύ ωραία πράγματα, δεν τα εφαρμόζουν όμως. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ Έχουν την αξίωση να πείθουν τους άλλους, όχι όμως και τον εαυτό τους. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ .

Ενώ είναι καθοδηγητές των άλλων, δεν καταλαβαίνουν ότι δεν είναι σε θέση να θέσουν σε τάξη τον ίδιο τους τον εαυτό. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

52.Ο καθένας έχει και διαφορετική γνώμη για το τι είναι αγαθό και ίσως και ο ίδιος να αλλάζει πολλές φορές άποψη για το εν λόγω θέμα. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ. Αυτό έχει ως επακόλουθο να επικρατεί στον τομέα αυτόν μεγάλη αναστάτωση ,τόσο εξαιτίας της αστάθειας της ανθρώπινης φύσεως και της ύλης , η οποία ρέει συνεχώς με τρόπο απρόβλεπτο και δεν μπορείς να την εμπιστευθείς ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Άλλοι απομακρύνονται από τις υποθέσεις της ζωής επειδή βλέπουν τις άσχημες πλευρές τους και ποθούν την ήσυχη ζωή. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Ορισμένοι πράττουν το ίδιο ,επειδή αγαπούν το θεωρητικό βίο και τη διανοητική αναζήτηση, επιθυμώντας να αποκτήσουν τη γνώση. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Επιθυμούν να ανταλλάξουν τη δόξα και την ηδονή που ενδεχομένως θα απολάμβαναν στον κόσμο ,με τη δόξα και την ηδονή που τούς προσφέρει η σοφία .ΗΘΙΚΗ .

53. Νομίζουν δηλαδή ότι η τύχη είναι το αγαθό και ότι η φύση έρχεται σε δεύτερη μοίρα ή ότι η τύχη έχει την πρωτοκαθεδρία και η φύση απλώς την ακολουθεί υπάκουα. ΗΘΙΚΗ.

Πιστεύουν ότι όπου βρίσκεται η τύχη υπάρχουν όλα τα πράγματα από κοινού και ότι επίσης εκεί είναι όλη η αρετή και η αρμονία της φύσης. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Διατηρούν την ψευδαίσθηση ότι η τύχη, η οποία στην πραγματικότητα είναι το πιο ευμετάβλητο και αστάθμητο πράγμα, είναι το μόνο αληθινό και το μόνο σταθερό και ότι, αν το έχουν με το μέρος τους, είναι όλα δικά τους και τα γνωρίζουν όλα, και τα περασμένα και τα τωρινά και τα μελλούμενα. ΗΘΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Γενικώς άλλοι μπορούν να διατυπώνουν και να πράττουν ό,τι θέλουν, ακόμη και σε βάρος των υπολοίπων, ενώ κάποιοι άλλοι δεν έχουν καμία δύναμη και αναγκάζονται όλα να τα υπομένουν. ΗΘΙΚΗ.

Το να αφοσιώνεται κάποιος και να εξαρτάται απολύτως από αυτά, νομίζοντας ότι τού παρέχουν ασφάλεια και ότι θα τα έχει για πάντα δικά του, είναι ανόητο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Θεωρώ επίσης πολύ δύσκολο ένας άνθρωπος να είναι τελείως ήρεμος απέναντί της και να μην της δίνει καμία σημασία. ΗΘΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Πρέπει όμως μέσα σε αυτήν την κατάσταση να διατηρούμε τις ορθές απόψεις μας και έτσι να προσπαθούμε να θεραπεύσουμε τα κακώς κείμενα. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Δεν πρέπει να αδιαφορούμε τελείως, βλέποντας, όπως είπαμε, ότι αυτό το κακό είναι το ίδιο για όλους τους ανθρώπους, διότι κάθε τι, αφού μείνει για λίγο πλησίον μας και μας παρασύρει με ευγενείς τρόπους , φεύγει και μας εγκαταλείπει. Πρέπει να πιστεύουμε ότι αυτή η ορθολογική αντιμετώπιση είναι το μόνο φάρμακο που διαθέτουμε, για να αντιμετωπίσουμε τη σύγχυση της σκέψης μας εξαιτίας των όσων γίνονται. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

54. Για να κρατήσει κάποιος την ισορροπία του μέσα σε οποιαδήποτε αντιξοότητα και να μην υποκύψει σε ό,τι κι αν συμβεί θα πρέπει να είναι ψυχικά προετοιμασμένος για όλα. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Αυτό που γενικώς ονομάζουμε “τύχη”, είναι κάτι απατηλό και ασταθές, πάντοτε ψευδές, και κανείς δεν μπορεί να της έχει εμπιστοσύνη, άσχετα αν είναι καλή ή κακή. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Σώφρων είναι εκείνος που δεν αφοσιώνεται ολοκληρωτικά σε αυτήν, και δεν την υπακούει ούτε στα καλά ούτε στα κακά, αλλά έχει συνειδητοποιήσει απολύτως ότι τα πράγματα από καλά είναι δυνατόν να γίνουν άσχημα και από χρυσά χάλκινα και ότι μετά την υγεία έρχεται η αρρώστια, μετά τον πλούτο η φτώχεια και ένας πολύ ένδοξος άνθρωπος μπορεί να καταντήσει ο πιο άθλιος δούλος. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Αυτός που μόλις εχθές ή και τώρα είναι ψηλά, πολύ γρήγορα θα πρέπει να ολοκληρώσει τον ρόλο του και να εγκαταλείψει αυτή τη στιγμή, όσο κι αν είναι τούτο αφορμή λύπης για τον ίδιο. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Όλα τα ανθρώπινα αλλάζουν με αντιμεταχώρηση της θέσης τους. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Αυτός στον οποίο τα πράγματα έρχονται ευνοϊκά, να περιμένει ότι τα πάντα μπορεί να ανατραπούν και να δυστυχήσει. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Εκείνος που είναι δυστυχισμένος, μπορεί να τρέφει ελπίδες ότι τα πράγματα στο μέλλον θα βελτιωθούν. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ /ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Αν αυτός που έχει πολλά φέρεται αλαζονικά λόγω της ευνοϊκής τύχης του, ενώ εκείνος που είναι φτωχός δεν έχει καμία προσδοκία για πράγματα που είναι λογικό πάντοτε να συμβούν, υποπίπτουν και οι δυο στο ίδιο λάθος. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ /ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Έχουμε τη δυνατότητα να προσπαθούμε να τους νουθετήσουμε οδηγώντας τους στον σωστό δρόμο που τον αγνοούν και όχι να λαθεύουμε μαζί τους και εμείς, εφόσον είμαστε σώφρονες. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Πρέπει μάλλον να εξετάσουμε προσεκτικά, νομίζω, την περίπτωση αυτών των ανθρώπων και να σκεφθούμε ότι κάθε δυστυχία και κάθε στέρηση όσων θεωρούμε αγαθά δεν είναι τίποτε σημαντικό ούτε κάτι χειρότερο σε σχέση με τα προκεχωρημένα αυτά ενδιαφέροντα και μέριμνες, που, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, πνίγουν εκείνον που τις έχει και τις οποίες δημιουργούν οι μεγάλες επιτυχίες στη ζωή. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Η στέρηση των θεωρούμενων αγαθών και η ύπαρξή τους σ' έναν άνθρωπο καταντούν να είναι το ίδιο πράγμα, εφόσον κάθε χαρά και κάθε λύπη είναι απλώς δημιουργήματα της σκέψης μας. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Ο καθένας είναι χαρούμενος ή λυπημένος ανάλογα με την διάθεσή του και ο μόνος υπεύθυνος για τη δυστυχία του ή την ευτυχία του είναι ο ίδιος ο εαυτός του. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Ίσως μπορεί κάποιος να βασανίζεται λιγότερο και να έχει πιο ήσυχη τη σκέψη του, αν είναι ταπεινός, παρά αν είναι έστω και λίγο διακεκριμένος μέσα στη κοινωνία. ΗΘΙΚΗ .

Τον άσημο άνθρωπο τον στενοχωρεί η έλλειψη ορισμένων πραγμάτων. Ο πλούσιος όμως, ακριβώς επειδή τα έχει, στεναχωριέται πολύ, διότι ύστερα από λίγο αναπόφευκτα θα τα απολέσει. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Το να στερηθείς κάτι που ήδη έχεις δοκιμάσει, προκαλεί μεγαλύτερη στεναχώρια από το να μην έχεις καθόλου και το μέλλον. Στην περίπτωση του πλούσιου είναι τόσο σίγουρο, σαν να είναι ήδη παρόν. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

55. Απόδειξε ότι η δική σου σκέψη είναι καλύτερη , και αμέσως με αυτό και μόνο, έχεις νικήσει εκείνον, τον οποίον οι σκέψεις του τον πνίγουν. ΓΝΩΣΤΙΚΗ /ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ .

Απόδειξε ότι εκείνου η ευτυχία είναι εξωτερική, ενώ εσύ έχεις εντός σου γαλήνη και ηρεμία και ότι εκείνος βασίζει την επιτυχία του σε πράγματα που δεν του ανήκουν, όσο κι αν τα εμπιστεύεται, ενώ εσύ έχεις αγαθή υποδομή εντός σου. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Είναι φανερό ότι εκείνος δεν μπορεί να στηρίζεται στον εαυτό του, αλλά έχει την ανάγκη ορισμένων εξωτερικών πραγμάτων, ενώ εσύ βασίζεσαι αποκλειστικά στον εαυτό σου και στην ορθή σου σκέψη. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Αν κάποιος υπερτερεί έναντί σου λόγω της ευνοϊκής τύχης του , προσπάθησε και εσύ να επικρατήσεις με τη σκέψη σου. ΓΝΩΣΤΙΚΗ

Αν σε προσβάλλει κάποιος εσύ μην ταπεινώνεσαι. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ/ ΗΘΙΚΗ .

Αν αυτός είναι μανιακός, εσύ κράτα την ψυχική σου ηρεμία. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ /ΗΘΙΚΗ .

Αν προβαίνει σε επίδειξη του πλούτου του και σου φέρεται αλαζονικά, επειδή τάχα έχει κάτι περισσότερο από εσένα, εσύ μην τον πιστεύεις διότι προσποιείται. Εκείνος γνωρίζει επαρκώς , αν έχει βέβαια έστω και την

ελάχιστα ορθή σκέψη , ότι στη πραγματικότητα δεν διαθέτει κανένα πλεονέκτημα. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ.

Θα συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει τίποτε περισσότερο από εσένα, αφού τίποτε δεν είναι σημαντικότερο από την εσωτερική διάθεση του ανθρώπου, εφόσον και από αυτήν και μόνο εξαρτώνται η χαρά και η λύπη. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Ακόμη όμως κι αν δεν πάθει τίποτε στο μέλλον, ο χρόνος εξελίσσεται σε ταχύ ρυθμό . Θα πεθάνετε οπωσδήποτε και οι δύο και θα βρεθείτε στο τάφο ίσοι και όμοιοι, χωρίς ο ένας να έχει μαζί του κάτι περισσότερο από τον άλλον. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ .

Ακριβώς τις εν λόγω στιγμές αποδεικνύεται πόσο ωφέλιμος και χρήσιμος είναι ο εξοπλισμός που προσφέρει στον άνθρωπο η σοφία. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Θα στραφείς με θάρρος στον εαυτό σου, θα λάβεις από εκεί εφόδια, για να αντιμετωπίσεις τη θλίψη σου, και, παράλληλα, διαπιστώνοντας τα λάθη του άλλου, θα διορθώσεις τα δικά σου. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Θα διδάσκεσαι και θα εξετάζεις συγκριτικά τον δικό σου χαρακτήρα με τον χαρακτήρα του αντιπάλου σου, που δεν γνωρίζει το μέτρο, προβάλλοντας ως ασφαλτο επόπτη και για τις δυο πλευρές τον λόγο. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Ο λόγος δεν μπορεί να σου συμπαρασταθεί στην πορεία σου. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Στην πραγματικότητα δεν έχει καμία δύναμη και είναι ένα εύκολο θύμα γι' αυτόν που είναι επαρκώς προετοιμασμένος και εξοπλισμένος με τα εφόδια της λογικής και της σύνεσης. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

56. Ο ένας αισθάνεται πιο ευχάριστα, σκέπτεται με πραότητα και η ψυχή του γαληνεύει, καθώς ευρίσκει παραμυθία στον λόγο. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Ο άλλος δεν είναι δυνατόν να βρει τη θέση του μέσα στη ζωή και από την αμάθειά του έχει κατανήσει να μην γνωρίζει τι πράττει . ΓΝΩΣΤΙΚΗ .

Αν αρκασθεί σε αυτά που έχει και αρχίσει να τα απολαμβάνει με περισσότερο μέτρο, σταματώντας την άσκοπη δραστηριότητά του, μπορεί ακολούθως να βελτιωθεί και να γίνει περισσότερο ευχάριστος στους άλλους. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ .

Ενδέχεται όμως να εξακολουθήσει να πολυπραγμονεί και να επιτίθεται στους άλλους, επιδεικνύοντας την αλαζονεία του, και να θέλει να νιώσει μέχρι τέλους την ηδονή που του προσφέρει η εξουσία του, χτυπώντας σαν μανιακός και χρησιμοποιώντας με τρόπο καταχρηστικό τους λόγους και εγώ δεν γνωρίζω τι άλλο: την έπαρση, την τρελή και παράλογη επίδειξη, την ανισόρροπη ορμητικότητα, την επιδεικτική αδιακρισία, τη μέθη, την απρέπεια κάθε μορφής,

τους άσεμνους χορούς, τη χυδαιότητα, την αγριότητα και κάθε άλλη αδιαντροπία και ασωτία, δηλαδή, για να το διατυπώσω ευσύνοπτα, με το να προβαίνει σε κατάχρηση της ευνοϊκής τύχης του, έχοντας την ψευδαίσθηση να κερδίσει τίποτε από αυτό. ΗΘΙΚΗ.

Αν όμως δεν προβεί σε καμία προσπάθεια να αυτοσυγκεντρωθεί και να απομακρυνθεί βαθμιαία από αυτά, αλλά επιστρέφει αμετανόητος μονίμως στα ίδια και η αθλιότητά του προσλαμβάνει έτι περαιτέρω διαστάσεις, τότε αυτός ο άνθρωπος είναι ο πιο δυστυχημένος από όλους, ακόμη και από τον ίδιο του τον εαυτό κάθε φορά. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ / ΗΘΙΚΗ .

57. Σε αυτόν που φέρεται με αλαζονεία, επαιρόμενος, όλο μοχθηρία, για την ευνοϊκή του τύχη και προβαίνοντας σε κατάχρηση της ευτυχίας του σε βάρος των αξιοπρεπών και διακεκριμένων ανθρώπων, θα του έλεγα ότι δίνει τη δυνατότητα στους άλλους να τον νικήσουν ευκολότερα απ' ό,τι νόμιζαν ενώ ταυτοχρόνως πιέζει όλο και περισσότερο τον εαυτό του και στο τέλος τον καταστρέφει. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Έχουν το λόγο ως οδηγό και διδάσκαλο, που τους συμβουλεύει κάθε φορά με τι πρέπει και τι δεν πρέπει να χαίρονται, και ως παιδαγωγός τους μαθαίνει να ξεχωρίζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τα δυσάρεστα από τα ευχάριστα και να προχωρούν με τάξη. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

58. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει χρησιμοποιώντας όσο γίνεται λιγότερο την σκέψη του και να μην γνωρίζει πολλά πράγματα και έτσι να διέρχεται τη ζωή του χωρίς σοβαρές στενοχώριες. Τόσο πολύ εκτιμούν την ανοησία και την αμάθεια. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Έχω λοιπόν τη γνώμη ότι με τον ίδιο τρόπο πρέπει να ρυθμίζουμε και τη ζωή μας. Ταξίδι είναι και η ζωή και ταξιδεύει με σύνεση όποιος προνοεί όσο γίνεται περισσότερο για κάθε τι. Και με εκστρατεία είναι δυνατόν ακόμη να την παρομοιάσουμε και αυτή η εκστρατεία επίσης διεξάγεται με τρόπο σωστό, αν, όπως είπαμε, ο άνθρωπος υπολογίζει και ελέγχει το κάθε πράγμα, είτε πρόκειται ορισμένα από αυτά, που είναι ίσως τα περισσότερα, να του προξενήσουν υποψίες και να τον στενοχωρήσουν, είτε όχι. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Άλλωστε, ούτε λογικό είναι ούτε έχει και καμία απολύτως δικαιολογία το να εύχεται κάποιος για τον εαυτό του την έσχατη αμάθεια, επειδή απλώς αποφεύγει εκείνες τις εμπειρίες στη ζωή που τού προκαλούν στενοχώρια

,ούτε είναι λογικό να μη μαθαίνει τίποτε για να μη δυσαρεστείται και να μην ασχολείται με κάτι δια του τρόπο που επιβάλλει η λογική ,απλώς και μόνο για να μη δυσκολευθεί κατά τη διάρκεια του εγχειρήματος αυτού. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ .

Είναι σωστό όμως να ζει κάποιος και να συμπεριφέρεται σαν να χορεύει χωρίς ρυθμό και δίχως να διακρίνει το καλό από το κακό ,μόνο και μόνο για να μην υποφέρει και να μην στενοχωριέται; ΗΘΙΚΗ.

Αντιθέτως ,πρέπει να τα εξετάζει κάποιος όλα ,να προσέχει τι τρώει και πίνει και τι δεν τρώει ,έχοντας στο νου του ότι άλλα φαγητά επιτρέπεται να τα απολαμβάνει ,άλλα όμως ,ίσως μάλιστα και πολλά ,πρέπει να τα αποφεύγει όσο κι αν αυτό του είναι δυσάρεστο ,αν θέλει βέβαια να είναι καλά στην υγεία. Διαφορετικά , σε ελάχιστο διάστημα θα κλάψει και θα πεθάνει , εφόσον αδιαφορεί , μη γνωρίζοντας τίποτε για τις ωφέλιμες και τις βλαβερές τροφές ,και όλες θα τις καταναλώνει αδιάκριτα. ΗΘΙΚΗ / ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Αναφορικά με την ψυχή σου όμως τι θα πράξεις ,που, αν το καταλαβαίνεις ,είναι το πιο πολύτιμο σου αγαθό και χρειάζεται ιδιαίτερη φροντίδα ,για να διατηρηθεί σε καλή κατάσταση ; Διότι εύκολα αλλάζει, είναι φιλάσθενη κι είναι πολλοί εκείνοι που την επιβουλεύονται και δύσκολος ο τρόπος της αντιμετώπισης των παγίδων που συναντά ,και της οποίας η απώλεια είναι καταστροφή . ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ .

Είναι καλύτερο για την ψυχή να ζει χωρίς υποψίες και φόβο, γεμάτη άνεση χρησιμοποιώντας ό,τι βρίσκει μπροστά της ,στερημένη από την καθοδήγηση και τον έλεγχο του νου και της λογικής ,που να της υποδεικνύουν τι είναι καλό και τι όχι και με τι πρέπει να χαίρεται και με τι να λυπάται; ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ.

Δεν πρέπει άραγε να τα βλέπει και να τα καταλαβαίνει με ακρίβεια και ασφάλεια όλα αυτά ,αλλά είναι πιο καλά να συμπεριφέρεται τελείως παράλογα χωρίς να προβλέπει από πού θα προέλθει το κακό και θα στενοχωρηθεί απλώς για να μην έχει τίποτε να σκέπτεται και να θλίβεται ; ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ

Δεν γνωρίζω βέβαια μία τέτοια κατάσταση επίπλαστης ευφροσύνης πόσο μπορεί να διαρκέσει και πώς είναι δυνατόν να υπάρξει καν. ΗΘΙΚΗ

59.Καλύτερα να τα βλέπω όλα .Και αν πρόκειται να στενοχωρηθώ απ' όλα ,ας στενοχωρηθώ , όμως ας τα βλέπω. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ.

Αφού , για να επανέλθουμε στην περίπτωση αυτή , ο Θεός μου έδωσε τον νου και τη λογική ,τιμώντας με περισσότερο από τα άλλα ζώα .Ας τα χρησιμοποιώ αυτά όσο γίνεται περισσότερο , και ας τα εξασκώ όσο μπορώ ,φροντίζοντας να πραγματοποιήσω τον σκοπό ,για τον οποίο μου δόθηκε το δώρο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ

Κι αν ακόμη πρόκειται να στενοχωρηθώ περισσότερο ,αυτό τουλάχιστον ας γίνει η αφορμή να αποκτήω περισσότερη σκέψη κάθε φορά και όχι το αντίθετο. Ας στενοχωριέμαι λοιπόν. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Πώς λοιπόν τολμάς ,ύστερα να μου λες πως δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα αν δεν μπορέσω να προσθέσω τίποτε ο ίδιος σε αυτά τα λογικά δώρα που μου χάρισε η πρόνοια του Θεού και δεν κατορθώσω να τα επαυξήσω ,όσο κι αν αυτό θα έχει ως συνέπεια να κρίνω τα πράγματα πιο ξεκάθαρα και να διακρίνω τα δυσάρεστα από τα ευχάριστα; ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ

Πώς τολμάς να μου λες ότι δεν βλέπω καθόλου τον εαυτό μου ούτε αξίζει να το σκέπτομαι και να στενοχωριέμαι ,αν τον περιορίζω και του στερώ το πιο σπουδαίο και αξιοζήλευτο πράγμα που έχει ,δηλαδή τον νου, διώχνοντάς τον μακριά από μένα . Και έπειτα διέρχομαι μια ζωή χωρίς σκέψη, χωρίς κρίση, δίχως να καταλαβαίνω τίποτε ,ούτε τα δικά μου ούτε τα έξω ,χωρίς να έχω ιδέα για οτιδήποτε και χωρίς να θλίβομαι. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Τολμάς να ισχυρίζεσαι ότι αυτού του είδους η άνοια ,η αμάθεια και η αναισθησία ,για να χρησιμοποιήσω μόνο τρεις λέξεις ,είναι το άκρον άωτον της ευτυχίας; Εφόσον έχω σώας τας φρένας ,δεν πρόκειται ποτέ να σε πιστέψω. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ /ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Διότι με τη δική σου λογική ,όχι μόνον οι αδαείς και εκείνοι που είναι τελείως αμαθείς θα είναι περισσότερο ευτυχισμένοι από τους σώφρονες ,αλλά και τα άλογα ζώα , ο βους , το άλογο , το πρόβατο και ο χοίρος ,θα είναι πιο ευτυχισμένα απ' όλους γενικά τους ανθρώπους και τα δικά τους αγαθά ούτε να συγκριθούν δεν θα μπορούν με τα αγαθά των ανθρώπων ,αφού αυτά ζουν χωρίς καμία λογική και έτσι δεν αισθάνονται καμία θλίψη. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Όπως τα λες εσύ ,το θείο πνεύμα του λόγου ,που όλοι θεωρούμε ως τη μεγαλύτερη ευεργεσία της πρόνοιας του Θεού στον άνθρωπο , χάρη στο οποίο κυρίως υπερηφανευόμαστε ότι είμαστε ανώτεροι από τα υπόλοιπα ζώα ,θα είναι κάτι τελείως δευτερεύον και δεν θα αξίζει πλέον τίποτε ή μάλλον θα

είναι και αιτία προκεχωρημένης δυστυχίας και αρχή φοβερών συμφορών, τουλάχιστον βάσει της δικής σου λογικής. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Ή μάλλον ,σύμφωνα με το δικό σου σκεπτικό ,μοιάζουμε με ορισμένους ψυχοπαθείς ,οι οποίοι έχουν την ψευδαίσθηση πως είναι οι πιο ευτυχισμένοι από όλους τους ανθρώπους και μέσα στην παραφροσύνη τους φαντάζονται ότι είναι βασιλείς .Έτσι , δίνουν διαταγές και νομίζουν πως είναι πάμπλουτοι βαυκαλιζόμενοι με την ιδέα ότι διάγουν ευτυχή βίο , αυτοί ακριβώς που είναι οι δυστυχέστεροι όλων. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ.

60. Διότι δεν γνωρίζω τι μπορεί πια να χαρακτηριστεί ως τρέλα ,αν όχι το να πιστεύουμε ότι τα άλογα ζώα ζουν καλύτερα από μας .ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Και για χάρη μιας άλογης ηδονής και μιας ζωής χωρίς θλίψεις να προδώσω τόσο εύκολα τον λόγο ,που είναι το ωραιότερο δώρο που μου έδωσε η φύση ,σαν να πρόκειται για κάτι εντελώς ασήμαντο και όχι για το πιο αξιαγάπητο ,το πιο όμορφο και το πιο απαραίτητο πράγμα απ' όλα. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Αν είχαμε τη δυνατότητα να ασχολούμεθα με τον λόγο και τη σοφία και ταυτόχρονα να είμαστε ευτυχισμένοι και να διάγουμε ευχάριστο βίο χωρίς στενοχώριες ,αυτό, μου φαίνεται ,θα ήταν ό,τι καλύτερο για να ευχηθούμε. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ .

Αν όμως δεν γίνεται να εξελιχθούν έτσι τα πράγματα και ο συνδυασμός αυτός δεν είναι εφικτός σε όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις ,αλλά άλλοτε τυχαίνει να είναι από κοινού η σοφία και η ηδονή και άλλοτε δεν συνδέονται κατ' ανάγκη πάντα ούτε τις συνδέουν δεσμά άρρηκτα και είναι τρομερά δύσκολο να δοθεί σε κάποιον πλήρες το αγαθό ,εγώ και πάλι θα προτιμούσα το δώρο του λόγου ,που είναι το ευγενέστερο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Έστω και χωρίς τη συνοδεία της ηδονής ,θα ήθελα να το ασκώ όσο το δυνατόν ,τέλειο και καθαρό ,όπως τού αξίζει ,όσο κι αν αυτό πρόκειται να μου προξενήσει ορισμένα προβλήματα , με συνέπεια να διέλθω μία ζωή όχι τελείως απαλλαγμένη από βάσανα. Διότι γνωρίζω επαρκώς ότι ακόμη και μια τέτοια ζωή δεν έχει μόνο δυσάρεστες πλευρές. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

61.Αυτός είναι ο στόχος μου καλέ μου φίλε ,να ζήσεις όχι σαν τα άλογα ζώα ,χωρίς να καταλαβαίνεις ,δίχως να αισθάνεσαι και να είσαι απαλλαγμένος από κάθε στενοχώρια. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ.

Με την ίδια συλλογιστική κατέληξα να θεωρώ τον λόγο πιο σπουδαίο από κάθε τι άλλο στον κόσμο . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Η πραγματική όμως χάρη του λόγου είναι αποκλειστικό προνόμιο των ανθρώπων και το καλύτερο από όλα .ΗΘΙΚΗ .

Επιβλέπει τα πάντα (ο λόγος) και είναι διδάσκαλος της αληθινής ευδαιμονίας και της ορθής συμπεριφοράς . Όλα τα προβλέπει και τα ρυθμίζει ,και σε ολόκληρο τον κόσμο και σε κάθε άνθρωπο χωριστά. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗ .

Στην περίπτωση μας δεν υπάρχει τίποτε το παράλογο και το ακαθόριστο ούτε είναι τίποτε ασταθές και ευμετάβολο ,αλλά όλα είναι εδραίως και γερά θεμελιωμένα ,όσα φυσικά τα εποπτεύει η διάνοια ,ή μάλλον τα δημιουργεί και τα κατασκευάζει υπό την εποπτεία του νου. ΓΝΩΣΤΙΚΗ .

Κάθε πράξη , γνώμη ή κρίση που είναι συνυφασμένη με τη λογική και έχει σωστή διάρθρωση και κανονική συγκρότηση ,είναι έντεχνα κατασκευασμένη ,έχει ισχύ και έχει διατυπωθεί σωστά. . ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Αν όμως μια άποψη δεν είναι εξαρτημένη από μία αιτία και δεν συνοδεύεται από τη λογική ,τότε ξεκινά με ορμητικότητα και δημιουργεί κάτι ,το οποίο όμως δεν έχει σταθερότητα ούτε είναι δυνατόν να διατηρηθεί μέχρι το τέλος. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Έτσι λοιπόν μόνον ο λόγος είναι ακλόνητος και αποτελεί έναν πραγματικό τίτλο ευγενείας και έναν πλούτο για τον άνθρωπο ,εφόσον μόνον αυτός από τα υπόλοιπα ζώα μπορεί και τον κερδίζει ως έπαθλο. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

62.Θα είμαστε σε καλύτερη κατάσταση ,αν έχουμε συναίσθηση της αξίας αυτού του δώρου (νου) και αν το αγαπάμε και το τιμάμε. Αυτόν τον πλούτο ,που αποτελεί μια κληρονομιά κορυφαία και πολυπόθητη ,πρέπει, αφού τον αποκτήσουμε ,να τον επαυξήσουμε με επιμέλεια δική μας και συνεχή διαχείριση. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ .

Δεν είναι και τόσο σπουδαίο να κερδίσει κάποιος από τύχη σημαντικά αγαθά ,ή μάλλον είναι σπουδαίο ,δεν εξαρτάται όμως από αυτόν τον ίδιο .Όμως η συνειδητή και σωστή χρήση τους τα οδηγεί να ανήκουν πράγματι σε αυτόν. Το ότι τα συναντήσαμε είναι απλώς ένα τυχαίο γεγονός ,καθήκον μας όμως είναι να τα χρησιμοποιούμε σωστά .ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.

Δεν είναι άξιος θαυμασμού αυτός που κατά τύχη ανακάλυψε κάτι ,αλλά εκείνος που κατόρθωσε να το διατηρήσει .ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ .

Το άτομο που φροντίζει γι' αυτό το οποίο του δόθηκε ,υπερασπίζει και τον εαυτό του και εκείνον που του το χάρισε και γνωρίζει να τιμά αποδέκτης τις χορηγίες. ΗΘΙΚΗ.

63.Με τον πλούτο της σοφίας ο οιοσδήποτε μπορεί να ωφελήσει τους φίλους του, και να τους εξυψώσει ,καθώς και να ερμηνεύσει με αρνητικό τρόπο τους εχθρούς του. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΗΘΙΚΗ.

Με τίποτε ,δεν μπορείς να στενοχωρήσεις περισσότερο τους εχθρούς σου ,όσο με το να γίνεσαι καλός – εγώ θα πρόσθετα και σοφός . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ /ΗΘΙΚΗ .

Μπορεί δηλαδή ο άνθρωπος αυτός ,όσο πτωχός και αν είναι ,με τα εφόδια που τού δίνει η σοφία ,να ευεργετήσει τους φίλους του, να βλάψει τους εχθρούς του ,να χαίρεται και ο ίδιος και να έχει όλα τα πλεονεκτήματα των πλουσίων ,χωρίς να του λείπει τίποτε. ΗΘΙΚΗ.

Ό,τι κι αν επιθυμείς ,θα το αποκτήσεις σίγουρα ,προσφέροντας ως αντάλλαγμα τα αγαθά του (λόγου). Αυτές οι δυνατότητες υπάρχουν στην ανθρώπινη σφαίρα και στη σφαίρα του θείου ,όπου μπορούμε να επωφεληθούμε από τα πλεονάσματα που μας δίνουν οι λόγοι και στις σχέσεις μας με τον φιλόανθρωπο Θεό και κοινό δεσπότη όλων . ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ .

Στον χώρο αυτόν (του θείου) είναι ιδιαίτερως ευπρόσδεκτα τα δώρα του λόγου ,αφού είναι άλλωστε και τα μόνα που έχει τη δυνατότητα κάποιος να προσφέρει και παράλληλα να είναι πάντα ευνοϊκά αποδεκτές οι προσφορές του λόγου που προέρχονται από εμάς . ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ/ ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ.

Αν χρειαστείς κάποιον από τους φίλους του Θεού ,που ασκούν επιρροή σε αυτόν ,για να σε προστατεύσει από το κακό ,όταν βρεθείς σε κίνδυνο αρρώστια ή οποιαδήποτε άλλη δυσκολία ,είναι πολύ εύκολο να πετύχεις την απαλλαγή σου από αυτό που σε βασανίζει δίνοντας υπόσχεση για σύνθεση ενός λόγου εγκωμιαστικού και ευχαριστηρίου. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ.

Οι δικοί σου πνευματικοί θησαυροί είναι πλείστοι και τα θησαυροφυλάκιά σου πλήρη και δεν πρόκειται ποτέ να σου λείψουν τα εφόδια ,αν τα χρειαστείς. ΓΝΩΣΤΙΚΗ.

Προσέφερα έτσι στον Θεό ένα αγνό δώρο της ψυχής και του νου ,όχι κάτι το υλικό ,αλλά κάτι που είναι αύταρκες και δεν χάνεται γρήγορα ,αλλά διατηρείται και κανείς δεν μπορεί να το υπαρπάσει . ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ/ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ.

Ποιοτική ανάλυση .

Σύμφωνα με την ανωτέρω καταγραφή ,οι συγκεκριμένες παράγραφοι που αναλύσαμε κινούνται κυρίως στον ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟ ΑΞΟΝΑ , ο οποίος πλαισιώνεται από παραμέτρους ΗΘΙΚΕΣ , ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ .

III. Η διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας όσον αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων και οι παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας Μ. Βασιλείου – Γρηγορίου του Ναζιανζηνού – Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Νύσσης . »

Πρόσωπο και Αγάπη στην Ορθόδοξη Παράδοση .

Πρόσωπο

Στην Ορθόδοξη Χριστιανική αντίληψη ,ο άνθρωπος δεν είναι άτομο δεν ενεργεί μόνος του και για ίδιον συμφέρον ,αλλά είναι « πρόσωπον », δηλαδή συγκεκριμένη ανθρώπινη παρουσία ,η οποία βρίσκεται σε μια ειδικού τύπου υπαρξιακή κατάσταση²¹. Το κάθε πρόσωπο έχει έναν οικείο τρόπο εμφάνισης με συγκεκριμένα ανεπανάληπτα χαρακτηριστικά, τα οποία οδηγούν σε δημιουργία σχέσεων που μπορεί να αναπτύξει με τα υπόλοιπα πρόσωπα . Για την Ορθόδοξη αντίληψη, ο άνθρωπος δεν είναι ένα αφηρημένο υπερβατολογικό υποκείμενο και ανεξάρτητο από τον χρόνο και τον χώρο . Το πρόσωπο ορίζεται ως αναφορά και σχέση. Το πρωταρχικό νοηματικό περιεχόμενο της λέξης αποκλείει να ερμηνεύσουμε το πρόσωπο ως ατομικότητα καθεαυτήν ,έξω από το χώρο της σχέσης . Δεν πρόκειται για αφηρημένη αναλογία ή σύγκριση ,αλλά για το γεγονός : είναι – έναντι – ενός . Η σχέση είναι η ειδοποιός διαφορά του προσώπου , ο ορισμός του προσώπου ,η ριζική διαφοροποίησή του από την έννοια της στατικής ατομικότητας²².

Αυτή τη σχέση πρέπει να υπερβούμε και ως πρόσωπα πλέον να συναντήσουμε τον άλλον . Σημαίνει δηλαδή έξοδο από την μόνωση του ενός , που εκκινεί με αφετηρία την υπέρτατη Κοινωνία. Την άπειρη απρόσιτη μετοχή προσώπων στην ύπαρξη μιας ουσίας. Μονάς εν τριάδι και τριάς εν μονάδι .²³

²¹ Απόσπασμα από τις σημειώσεις κ. Χ. Τερέζη , *Το Βυζάντιο ως Διαχρονική Προοπτική* , (Πάτρα 2006) , σελ.20 , που δόθηκαν στο Διδασκαλείο του Παιδαγωγικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Πατρών .

²²Χ. Γιανναρά , *Το πρόσωπο και ο έρωας* ,(Αθήνα : Δόμος , 1987) σελ.20

²³ +Αναστασίου Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας ,ό. π. , σελ34

Σε αυτήν την μετοχή καλούμαστε να μετέχουμε , όπου τα πρόσωπα διατηρούν τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά Τους σε μια ασύγχυτη ενότητα .

Η φυσική κατάσταση δηλαδή του ανθρώπου είναι να ζει σε κοινωνία. Ο Τριαδικός Θεός τον δημιούργησε κατ'εικόνα Του « κατ' εικόνα εποίησε τον άνθρωπον » (Γεν. 5:1) ,με ουσιαστικό χαρακτηριστικό κατά το πρότυπο της Αγίας Τριάδος να αποτελεί «κοινωνία αγάπης » και να είναι σε αρμονία με την κτίση .

Για να αποκτήσει όμως δυναμική η Ορθόδοξη πρόταση περί της ενότητας της ανθρωπότητας, πρέπει να αναφερθεί στο κατεξοχήν γεγονός .Την ενανθρώπιση του Λόγου ,η οποία αποτελεί αποφασιστική ώθηση προς κοινωνίαν κάθε ανθρώπου με τους υπόλοιπους ανθρώπους και ολόκληρο τον φυσικό κόσμο. Με το θεμελιώδες αυτό γεγονός αρχίζει η νέα ενσυνείδητη κίνηση ενότητας μέσα στην ανθρώπινη ιστορία καταργούμενων όλων των συνόρων << οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην,οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος ,οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ · πάντες γάρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ >> Απ. Παύλου (Γαλ. 3,28)²⁴ . Σε όλη αυτή τη διαδικασία ο άνθρωπος δεν είναι θεατής .Κάθε ένας έχει την προσωπική ευθύνη του .Η οπτική γωνία με την οποία οφείλει να βλέπει την ευθύνη του κάθε Χριστιανός είναι η Αγάπη. Με αυτήν υπερβαίνει ο άνθρωπος τα όριά του και επιστρέφει στην ένωση με τον όντως όντα.

Μέσα σε αυτό το κλίμα κινήθηκε και κινείται η Ορθοδοξία , η οποία συμπορεύτηκε με τον οικουμενικό ελληνισμό²⁵, καθώς για την καταγραφή του χριστιανικού μηνύματος χρησιμοποιήθηκε η ελληνική γλώσσα και ο ελληνικός πολιτισμός. Γενικά θα λέγαμε ότι η δυναμική της Ορθοδόξου διδασκαλίας παραμένει το παγκόσμιο όραμα . Μέσα από το δόγμα της Χαλκηδόνας πως στο πρόσωπο του Χριστού η θεία και η ανθρώπινη φύση , το « κτιστό » και το « άκτιστο » είναι ενωμένα « αδιαιρέτως » αλλά και « ασυγχύτως »²⁶. Η διδασκαλία της Δ΄ Οικουμενικής συνόδου , όπως και ολόκληρη η Πατερική Θεολογία προβάλλουν το Πρόσωπο του Ιησού Χριστού ως ενσαρκωτή της

²⁴ Γ. Πατρώνου ,*Ελληνισμός και Χριστιανισμός* , (Αθήνα : Αποστολική Διακονία της Ελλάδος , 2003) σελ. 199

²⁵ Στο ίδιο,σελ 212

²⁶ Ι. Ζηζιούλα , « Χριστολογία και Ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού-ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνας » , Σύναξη (1982) 9-20 ,σελ. 9

υπέρβασης του θανάτου διότι στο πρόσωπό του ζει το κτιστό αιώνια. Στο πρόσωπό του το κτιστό και το άκτιστο ενώθηκαν « ασυγχύτως » και « αδιαιρέτως » .

Ο θάνατος νικείται όταν ανάμεσα στο κτιστό και το άκτιστο δεν υπάρχει απόσταση. Όσο το κτιστό αυτονομείται και αυτουπάρχει ,τόσο ο θάνατος θα το απειλεί . Με άλλους λόγους, για να μπορέσει να υπάρξει το κτιστό ,πρέπει να βρίσκεται σε αδιάκοπη σχέση με κάτι έξω από αυτό . Διαρκώς πρέπει να κοινωνεί με το άκτιστο , διότι όταν συνδέεται με κάτι κτιστό ,δεν αποφεύγει τον θάνατο. Μόνο όταν το κτιστό είναι συνυφασμένο με κάτι άκτιστο , μπορεί το κτιστό να « επιζήσει » . Συνεπώς ,η αγάπη η οποία είναι ακριβώς η έξοδος των όντων από τον εαυτόν τους είναι το ουσιαστικό στοιχείο της λύσεως του προβλήματος της κτιστότητας. Το πρόσωπο που ενσαρκώνει αυτή την ελεύθερη ένωση κτιστού και ακτίστου είναι ο Χριστός Σωτήρ. Σε μια σχέση διαλεκτική η οποία είναι προϊόν ελευθερίας .

Η αγιοπνευματική αυτή ένωση μέσα από το Πρόσωπο του Χριστού ²⁷ αποτελεί το θεμέλιο της Σωτηρίας και ύπαρξης κάθε κτιστής πραγματικότητας μέσα στην Ιστορία. Αυτή η αδιαίρετη αλλά και ασύγχυτη ένωση πραγματοποιείται μέσα από το Πρόσωπο του Σωτήρος . Έχοντας έτσι το ως θεμέλιο το Πρόσωπο του Χριστού και ορίζοντα την Βασιλεία του Θεού αναπτύσσεται μια ελεύθερη διαλεκτική σχέση Δημιουργού και δημιουργημάτων ,σχέση δημιουργική και σωστική μέσα από το Πρόσωπο του Σωτήρος μη αναιρώντας βέβαια την αμοιβαία ετερότητα μεταξύ άκτιστου Θεού και κτιστών δημιουργημάτων . Η δημιουργική χάρη του Θεού η οποία καλεί τα δημιουργήματα στο « είναι »²⁸ προσφέροντάς τους την ύπαρξη , είναι προσωπική (όχι υπερφυσική) , ελεύθερη (μη ολιστική) , σχεσιακή (αγαπητική) . Δηλαδή είναι κάλεσμα του άλλου πραγματικά ελεύθερη και αγαπητική σχέση ετεροτήτων .

Το ότι ο κόσμος είναι κτιστός ,δεν σημαίνει μόνον ότι θα μπορούσε και να μην υπάρχει αλλά ότι μπορεί και κάθε στιγμή να παύσει να υπάρχει. Δεν έχει τη δυνατότητα εξ οικείων προϋποθέσεων να υπάρχει. Η φύση του κτιστού δεν έχει εντός της καμιά δύναμη επιβίωσης .Καμιά λύση δεν μπορεί να δώσει την

²⁷ Κ. Αγόρας , Στ. Γιαγκάζογλου, π. Ν. Λουδοβίκος και Στ. Φωτίου , *Δόγμα , Πνευματικότητα και ήθος της Ορθοδοξίας*, (Πάτρα : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο , 2002) σ. 115

²⁸ Στο ίδιο σ. 116

υπέρβαση του θανάτου. Ούτε η « ηθική » ούτε η « δικανική » λύση μπορούν να υπερβούν τον θάνατο . Ο θάνατος είναι εγγενής της κτιστότητας.

Το ότι υπάρχουμε δεν είναι αυτονόητο ,αλλά οφείλεται στην ελεύθερη θέληση κάποιου. Η ύπαρξή μας είναι προϊόν ελευθερίας . Δεν είναι αναγκαστική , αλλά δώρο ελευθερίας Είναι μια συνεχής διαλεκτική κτιστού - ακτίστου.

Στο πρόσωπο του Σαρκωμένου και Αναστηθέντος Χριστού το « ασυγχύτως » και « αδιαιρέτως » εξασφαλίζουν την ελευθερία και την αγάπη. Χωρίς αγάπη , δηλαδή κίνηση ενότητας με τον « άλλον » και χωρίς ελευθερία , δηλαδή διατήρηση της ιδιαιτερότητας ,δεν υπάρχει αθανασία. Θεμελιώδες χαρακτηριστικό του Προσώπου είναι η δυνατότητά του να αγαπά χωρίς αποκλειστικότητα ,να υπερβεί την βιολογική υπόσταση και να αγαπήσει τον « ξένο». Ο καθένας γίνεται αληθινό πρόσωπο μόνο όταν σχετίζεται με άλλα πρόσωπα . Απομονωμένος και ανεξάρτητος κανείς μας δεν είναι ένα αυθεντικό πρόσωπο ,αλλά ένα άτομο.

Το ίδιο συμβαίνει και με την αγάπη. Η αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει στην απομόνωση ,αλλά προϋποθέτει τον άλλο μετατρέποντας την ετερότητα σε απόλυτο μέγεθος. Εννοεί δηλαδή ότι το πιο οντολογικό (πραγματικό) στοιχείο του Προσώπου είναι η ετερότητα όπως είναι και το κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδος σε σχέση με τα άλλα δύο Ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα είναι απολύτως διαφορετικοί ως υποστάσεις αλλά ενωμένοι « ασυγχύτως » και « αδιαιρέτως » στο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος .

Ο Χριστός με την Ανάστασή του μάς έδειξε ότι η αγάπη κτιστού και ακτίστου κατόρθωσε να υπερβεί τα όριά τους και να επιτύχουν να ενωθούν εξασφαλίζοντας την ετερότητά τους με σεβασμό στις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες του άλλου. Η πράξη του Θεού να φέρει στην ύπαρξη κάτι άλλο ,κάτι εκτός του εαυτού Του , κάποιο « κτίσμα » το οποίο βρίσκεται όχι εντός Του αλλά απέναντί Του ²⁹ προϋποθέτει αυτήν την αναγκαία διαλεκτική σχέση στο σχήμα « κτιστό – άκτιστο ». Σε αυτή τη σχέση ο άνθρωπος δεν είναι μόνος αλλά σε σχέση κοινωνίας με τον άκτιστο Θεό.

Μέσα από τη χάρη του Θεού ο άνθρωπος αποτελεί το κέντρο της Δημιουργίας (ανθρωποκεντρική Οντολογία) ,είναι η εικόνα Του στη

²⁹ Ι. Ζηζιούλα , ό.π.,σ.12

Δημιουργία , η οποία περιγράφει έναν τρόπο ύπαρξης των όντων με χριστολογικό και εσχατολογικό περιεχόμενο .

Μια μόνιμη σχέση μεταξύ Θεού και Δημιουργίας , η οποία αναστέλλει την ελευθερία της προσωπικής σχέσης , της σχέσης την οποία δημιουργεί η ελεύθερη συνάντηση της χάρις του Θεού και του Προσώπου Ανθρώπου (εγώ , εσύ) κινδυνεύει να γίνει ολιστική ,δηλαδή απρόσωπη . Η προσωπική οντολογική σχέση ταχύτατα θα μετατραπεί σε αναγκαία σχέση υπαρκτικής αναγκαιότητας .

Ο Άνθρωπος υπάρχει και γνωρίζεται (ψυχοσωματικά) προσωπικά . Είναι δηλαδή μοναδικό Πρόσωπο και όχι άθροισμα ουσιών και στοιχείων.

Αγάπη στην ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία .

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία η αγιότητα αποτελεί υπαρξιακό στόχο κάθε πιστού. Αυτή την αγιότητα ο σύγχρονος άνθρωπος καλείται να την βιώσει. Ποιο είναι όμως το μέσο που θα τον βοηθήσει στον στόχο του ; Είναι η κοινωνία αγάπης τριών Προσώπων : του Πατρός ,του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Η αγάπη του εσύ , του άλλου , του εμείς . Να υπάρξεις με τον άλλο , μέσω του άλλου , για τον άλλο. Να αποδεχτεί μέσα από αυτή τη σχέση τη διαφορά (κάθε πρόσωπο είναι μοναδικό και ανεπανάληπτο), την ισοτιμία (δεν υπάρχουν πρόσωπα ανώτερα και κατώτερα) , που θα τον οδηγήσουν στην ενότητα με πρόσωπα, μολονότι διαφορετικά. Η συμμετοχή του προσώπου στην αγαπητική κοινωνία με τον Θεό ,στη θέωση είναι η υπαρξιακή δυνατότητά του .

Μπορεί να συμμετάσχει σε αυτή ή όχι. Άλλωστε, ο Θεός τού έχει προσφέρει αυτή την ελευθερία της επιλογής. Μπορεί να πει « όχι » και έτσι να απορρίψει την αγάπη ως πυξίδα ζωής. Σε αυτή τη περίπτωση, ο άνθρωπος εκπίπτει και εγκλωβίζεται στη φιλαυτία ,τον εγωκεντρισμό και αστοχεί στον υπαρξιακό στόχο του . Εδώ η αγάπη ,αντί να είναι φυγόκεντρος και να εξάγει τον άνθρωπο από τον εαυτό του , να τον οδηγεί προς τους άλλους , γίνεται κεντρομόλος, στρέφεται εντός του. Στη σχέση του με τους άλλους , ο πεπτωκώς άνθρωπος βιώνει την αντιπαλότητα .Ο συνάνθρωπός του είναι αντίπαλος ,εχθρός ,ο οποίος επιβουλεύεται τον ζωτικό χώρο του. Η παρουσία του γίνεται κίνδυνος. Ο άλλος γίνεται η κόλασή του.

Η πτώση βέβαια δεν συντρίβει , ούτε εξαφανίζει την εικόνα του Θεού , διότι δεν έχει την ιδιότητα να παρέμβει οντολογικά στις θείες δωρεές. Απέναντι στη χυδαιότητα τον οπλίζει με τον ασκητισμό , που εκφράζει τον γνήσιο πόθο για την όντως ζωή. Ο αγώνας του δεν στοχεύει στο να εξουθενώσει το ανθρώπινο σώμα .Σε αντίθεση με τον Άγιο άνθρωπο ,ο οποίος έχοντας απαντήσει θετικά στην θεία κλήση για αγάπη , αφιερώνεται πλήρως στον Θεό και διακονεί τον συνάνθρωπο.³⁰

Προσφέρει αγάπη σε όλους τους ανθρώπους , χωρίς απολύτως καμιά διάκριση . Αδιαφορεί για το χρώμα ,τη γλώσσα ,τη φυλή ,τη θρησκεία και την ηθική κατάσταση του. Γι' αυτόν κάθε άνθρωπος είναι πλησίον. Απόδειξη της αγάπης του είναι να αγαπά φίλους και εχθρούς ,οικείους και ξένους συνεχώς και με την ίδια ένταση. Ο Άγιος στη διδασκαλία της Ανατολικής Εκκλησίας συγκρούεται με οτιδήποτε υποβαθμίζει τον άνθρωπο.

Αυτό εξηγεί και τον διωγμό που υπέστη η Εκκλησία από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία .Και τούτο , διότι η πρόταση ζωής της Εκκλησίας υπονόμει τα θεμέλια της εξουσίας. Σε μια Αυτοκρατορία που στηριζόταν στη δουλεία έρχεται ο Χριστιανισμός και αγγέλλει το μήνυμα ότι ο άνθρωπος είναι εξ ορισμού ελεύθερος. Για τρεις αιώνες η Εκκλησία πλήρωσε με το αίμα των μαρτύρων την εμμόνη της στην αλήθεια. Συνεπώς , ο άγιος είναι ο κατεξοχήν μάρτυρας.

Το μαρτύριο του αίματος αντικαταστάθηκε από το μαρτύριο της συνειδήσεως. Σε κάθε εποχή και σε κάθε τόπο ο άγιος μαρτυρεί , όταν δεν αφομοιώνεται με την περιρρέουσα στάση ζωής. Μαρτυρεί αρνούμενος τα θέλητρα της κοσμικής επιτυχίας και προσφέρει ήθος ζωογόνο , με το να παραμένει πιστός μάρτυρας της αλήθειας. Δεν περιμένει να αλλάξουν οι άλλοι, για να αλλάξει και ο ίδιος . Συμπεριφέρεται χριστιανικά και δείχνει τον δρόμο προς την ειρήνη και τη δικαιοσύνη. Η μεταμόρφωση που επιζητεί ο ίδιος δεν επιβάλλεται με τη βία παρά με πειθώ και αγάπη , δηλαδή με προσωπικό μαρτύριο , πνευματικό και σωματικό. Η στάση του απέναντι στα ζώα , τα φυτά δεν είναι ανταγωνιστική ,αλλά διαλογική και φιλική. Κάθε ον, στην εκτίμησή του έχει την ιδιαίτερη θέση του στη δημιουργία. Γι αυτό και μέσα στα συναξάρια

³⁰ Κ. Αγόρας , Στ. Γιαγκάζογλου, π. Ν. Λουδοβίκος και Στ. Φωτίου ,όπ. παρ. , σελ 228

αναφέρεται η αρμονική συνύπαρξη των αγίων με τα ζώα , η αποθηριοποίηση ενώπιον του στον μεταμορφωμένου πιστού.

Εξανθρωπισμός ή ωφελιμοθηρία .

Με την αριστοτελική σκέψη κτίζεται η δικαιοσύνη ως λογικότητα σχέσεων κοινωνίας ,η λογικότητα ως αναλογία και συμμετρία ,η αναλογία και συμμετρία ως αλήθεια ,η αλήθεια ως αρετή ,η αρετή ως ευδαιμονία και η ευδαιμονία ως υπαρκτική τελείωση και πληρότητα . Η οντολογική αυτή βάση προϋποθέτει σχέση , συμμετοχή . Αργότερα, έρχεται η χριστιανική εμπειρία να τη διασαφηνίσει πληρέστερα. Στη δική της προοπτική αυτό που συνιστά τον κατ' αλήθεια βίον δεν είναι μία απρόσωπη συμπαντική αναγκαιότητα ή ανατιολόγητη λογικότητα αρμονίας . Είναι το Πρόσωπο . Αιτιώδης αρχή του υπαρκτού . Πρόσωπο που απόλυτα ελεύθερο θέλει να υπάρχει επειδή αγαπά ,και μόνο επειδή ελεύθερα αγαπά υπάρχει³¹. Δηλαδή πρόκειται για ένα Πρόσωπο το οποίο δεν αυτοκαθορίζεται ως άτομο αλλά ορίζεται ως ταυτότητα ,που πηγάζει από τη σχέση του με κάποιον άλλο. Πρότυπο του προσώπου που καλείται ο άνθρωπος να μιμηθεί είναι ο Θεός.³² Ο Μέγας Βασίλειος ³³μας συμβουλεύει να μιμούμαστε την Αληθινή Δικαιοσύνη ,που είναι ο Χριστός , ο οποίος σταυρώθηκε άδικα, για να σωθεί ο άνθρωπος Σημαίνει να υπηρετούμε τον συνάνθρωπο και να εγκαταλείψουμε το δικό μας θέλημα., εφαρμόζοντας το θέλημα του Θεού. Έτσι, η δικαιοσύνη συνδέεται με την αγάπη . Όποιος πιστεύει σε αυτή την αγάπη, που δεν πηγάζει από νόμους αλλά από το βάθος της εσωτερικότητας μπορεί να αγωνιστεί και να την εφαρμόσει στις σχέσεις του με όσους τον περιβάλλουν .

Όπως ο ίδιος «εξίσταται » και εξέρχεται από τον εαυτό του και με μια κίνηση αγάπης δημιουργεί σχέση ,η οποία επιτρέπει σε κάποιον ή κάτι άλλο να υπάρχει εν ελευθερία και μάλιστα ως *ετερότητα*.³⁴ (Πατήρ – Υιός και Άγιο

³¹ Χ. Γιανναράς , *Το πρόσωπο και ο έρωας* ,ό.π.,σελ.50

³² Ι. Ζηζιούλας , « Το Δίκαιο του Προσώπου » , στο *Ορθοδοξία και Σύγχρονος Κόσμος* , (έκδ.: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2006),σελ.89

³³ Κ. Κορναράκης ,Κ. Πρέντος,, π. Δ. Γιαννακόπουλος, *Θρησκευτικά Ε΄ Δημοτικού Οι Χριστιανοί στον αγώνα της ζωής* ,(Αθήνα : ΥΠΕΠΘ 2007),σελ.104

³⁴ Ι. Ζηζιούλας,ό.π.,σελ. 89

Πνεύμα), με τον ίδιο τρόπο και ο άνθρωπος βγαίνει από το εγώ του και συναντά τον άλλο. Έτσι βιώνει και την ελευθερία του άλλωστε ,όταν υπερβαίνει τα όρια του ,έρχεται σε κοινωνία με τον άλλον και καθορίζεται μέσω του άλλου.

Η αποκαλυπτική δυναμική του Θεού έχει αποδέκτη τον κτιστό άνθρωπο. Τον καλεί σε μια σχέση υπαρκτική κοινωνίας³⁵ κτιστού και ακτίστου . Η πραγμάτωση αυτής της σχέσης πληρούται μέσα στην Ιστορία με την ενανθρώπιση του Θεού . Στο Πρόσωπο του Χριστού βεβαιώνεται η ελευθερία του ακτίστου , η οποία πραγματώνεται στο γεγονός της Εκκλησίας , μέσα στο σώμα της οποίας ο άνθρωπος αυτοπροσφέρεται ,αυτοπαραδίδεται σε μια σχέση η οποία είναι ζωή και δικαίωση της ύπαρξης . Ο Θεός εδώ δεν αποκαλύπτεται ως το «Υπέρτατο Ον » ,αλλά βιώνεται ως προσωπικός Θεός Τέλεια « κοινωνία αγάπης .»³⁶

Από το πρωτόπλαστο ανθρώπινο ζεύγος ,το οποίο δημιουργεί «κατ' εικόνα και ομοίωσι » προέρχεται η ανθρωπότητα. Συνεπώς, όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως φυλής χρώματος , γλώσσας είναι προικισμένοι με την αξιοπρέπεια της θεϊκής καταγωγής τους και με κέντρο αναφοράς την εν ελευθερία και αρμονία αγάπης κοινωνία των προσώπων της Αγίας Τριάδος .³⁷ Εκτός όμως από την κοινή καταγωγή η οποία συνυφαίνει τους ανθρώπους ως μια οικογένεια υπάρχει και ο κοινός σκοπός. Να κινηθούν προς το « καθ'ομοίωσιν » και να ανυψωθούν σε κοινωνία προσώπων σε αρμονία με όλη την κτίση και τα πλάσματα.

Η ανθρωπολογική αυτή διδασκαλία τού « κατ' εικόνα και ομοίωσι » ,της διδασκαλίας περί προσώπου ,το οικουμενικό πνεύμα της Ορθοδοξίας , ο σεβασμός της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των ευαγγελισθέντων λαών, η ορθόδοξη θεολογία της ελευθερίας , ο κοινωνικός χαρακτήρας του ορθόδοξου ήθους , η ιδέα της κοινότητας κ.λ.π.³⁸ , αποτελούν το πλαίσιο μέσα στο οποίος στηρίζονται όλες οι πανανθρώπινες αξίες της αδελφοσύνης, της ελευθερίας και της ισότητας.³⁹

³⁵ Χ. Γιανναράς ,*Η απανθρωπία του δικαιώματος* , (Αθήνα : εκδ. Δόμος ,2006) , σελ.114

³⁶ + Αναστασίου , ό.π.,σελ.79

³⁷ στο ίδιο,σελ.79

³⁸ Κωνσταντίνος Δεληκωσταντής , ό.π.,σελ.194

³⁹ π. Α. Αυγουστίδης , Κ. Ζορμπάς , π.Β.Θέρμος , Ν.Κοκοσαλάκης , Α.Μελισσάρης , Χρ. Τερέζης , ό.π. ,σελ.282

Συνεπώς η ορθόδοξη χριστιανική εμπειρία επισημαίνει με τις ανωτέρω διαπιστώσεις την προτεραιότητα των σχέσεων κοινωνίας και όχι την προτεραιότητα των ατομικών εξασφαλίσεων. Η σχέση είναι άθλημα ελευθερίας από την εγωκεντρική αυτοάμυνα.⁴⁰ Δεν πρόκειται δηλαδή για τον άνθρωπο ο οποίος στρέφεται εντός του βεβαιώνεται από το εγώ του, θέτει όρια γύρω από τον εαυτό του και τελικά απομονώνεται και γίνεται άτομο.

Η ατομοκρατική αυτή θεώρηση του προσώπου προξενεί προβλήματα σε μια οργανωμένη κοινωνία. Περιχαρακωμένο στο εγώ του είναι μέλος μιας ωφελμιστικής αναγκαιότητας και όχι κοινωνίας, η οποία αναδύεται μέσα από ένα πλέγμα τέτοιων σχέσεων όπου αναδεικνύεται η απόλυτη ετερότητα των προσώπων. Δηλαδή αντί να προσανατολισθεί προς τον Τριαδικό Θεό προσκολλάται στο ατομικό εγώ του και έτσι απέρριψε την αγάπη του Θεού. Δεσμεύθηκε στην ιδιοτελή αγάπη του εαυτού του.

Η Ορθοδοξία, σε αντίθεση με το ατομοκρατικό δικαίωμα της νεωτερικότητας προτείνει την προσωποκεντρική ανθρωπολογία. Για να μεταμορφωθεί ο άνθρωπος σε αληθινό πρόσωπο, χρειάζεται να προφυλαχθεί από την ιδιοτέλεια του, την απειλή του ίδιου εγώ του. Η ανταπόκριση του ανθρώπου στην κλήση της αγάπης του Θεού αυτή μόνη κρίνει τον άνθρωπο: τον καθιστά μέτοχο της σωτηρίας - υπαρκτικής πληρότητας ή της αμαρτίας - αποτυχίας να πραγματώσει τη ζωή.⁴¹ Έτσι, η χριστιανική δικαιοσύνη εμφανίζεται στους αντίποδες των απαιτήσεων του ατόμου. «Ὅστις σέ ραπίσει ἐπί τήν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καί τήν ἄλλην· καί τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καί τόν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καί τό ἱμάτιον· καί ὅστις σέ ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο» (Ματθ.5,39-41)⁴².

Μια τέτοια στάση δεν υπαγορεύεται από παθητική υποχωρητικότητα, αλλά πηγάζει και λαμβάνει νόημα από την αγάπη του ανθρώπου ακόμα και για τους εχθρούς του. Με στόχο και σκοπό την τελείωση του ανθρώπου που μόνο με την αγάπη κι όχι τη διανεμητική «δικαιοκρισία» θα πραγματωθεί. Μάλιστα στις εκτιμήσεις της για την δικαίωση η χριστιανική εμπειρία προτάσσει τους αμαρτωλούς (πόρνες και τελώνες), δηλαδή τους παραβάτες

⁴⁰ Χρήστος Γιανναράς, ό.π., σελ.120

⁴¹ Χρήστος Γιανναράς, ό.π., σελ 117

⁴² στο ίδιο,σελ.117

των κανόνων της ωφέλιμης για όλους συμπεριφοράς. Τους δέχεται ως πρωτοπόρους στην πραγμάτωση της « Βασιλείας των Ουρανών » , «οί τελῶναι καί αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ » (*Ματθ.* 21,31,) και απορρίπτει τον συνεπή τηρητή της θρησκευτικής και κοινωνικής νομοθεσίας που εικονίζεται παραβολικά στο πρόσωπο του *Φαρισαίου* και δικαιώνει τον *τελώνη* (*Λουκ.*18,9-14).⁴³ Κι όλα αυτά ,διότι για την χριστιανική εμπειρία κριτήριο δικαίωσης του ανθρώπου δεν είναι τα ατομικά επιτεύγματα συνέπειας σε οποιαδήποτε δεοντολογία , ούτε οι αρετές , αλλά η σχέση αυτοπαράδοσης και αυτοπροσφοράς με στόχο το τριαδικό πρωτότυπο της όντως ύπαρξης και ζωής .

Η επιδίωξη της εσωτερικής ελευθερίας, κεντρικό χαρακτηριστικό της Ορθόδοξης σκέψης, είναι προϋπόθεση για την καθολική ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας. Μόνον έτσι ο άνθρωπος θα μπορέσει να προφυλαχθεί από την ιδιοτέλεια του .Για να ανακαλύψεις τον εαυτό σου, πρέπει να τον θυσιάσεις (*πρβλ.Ματθ.*16:24).⁴⁴

Για την Ορθόδοξη συνείδηση ,το πρότυπο του ανθρώπου δεν είναι ο εξασφαλισμένος αστός ο οποίος ζει μια ζωή ατσαλάκωτη αλλά ο άγιος εκείνος που ζει την αγαλλίαση της εσωτερικής ελευθερίας. Μια μόνιμη σχέση μεταξύ Θεού και Δημιουργίας , η οποία αναστέλλει την ελευθερία της προσωπικής σχέσης , της σχέσης την οποία δημιουργεί η ελεύθερη συνάντηση της χάρις του Θεού και του Προσώπου Ανθρώπου (*εγώ , εσύ*) κινδυνεύει να γίνει ολιστική, δηλαδή απρόσωπη . Η προσωπική οντολογική σχέση τάχιστα θα μετατραπεί σε αναγκαία σχέση υπαρκτικής αναγκαιότητας.

Ο σαρκωμένος εν Αγίω Πνεύματι Χριστός, η κεφαλή της Εκκλησίας συνομίλησε με ανθρώπους κοινωνικά και θρησκευτικά περιθωριοποιημένους από τη θεολογική αριστοκρατία της Ιερής Πόλης, κοινώνησε και θεράπευσε Σαμαρείτες και ακάθαρτους ειδωλολάτρεις. Δεν έγινε ο « μαρμαρωμένος βασιλιάς »⁴⁵ , διότι το βασίλειο του Θεού δεν είναι στατική ακινησία αλλά χαρά, δημιουργικότητα και αγάπη.

⁴³Χρήστος Γιανναράς ,ό.π.,σελ.119

⁴⁴+ Αναστασίου , ό.π.,σελ. 99

⁴⁵ Απόσπασμα από τις σημειώσεις του Επίκουρου Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Σ. Δεσπότη « Η Ορθοδοξία τον21^οαιώνα » ,στο *Σημειώσεις Παραδόσεων*, διαθέσιμες στο δικτυακό τόπο : <http://eclass.uoa.gr> , σελ.9 (3/05/2010)

Η σχέση δημιουργού και πλασμάτων είναι πλησιέστερα από αυτή της αιτίας και αποτελέσματος . Είναι προσωπική σχέση ,είναι μετακίνηση , μια αιώνια μετάβαση από τη χαρά στη χαρά ,από τη δόξα στη δόξα .

Ο Λόγος σαρκώθηκε και πορεύτηκε εντός και από κοινού με τον κόσμο. Εντός Του βλέπουμε τον Θεό ως τέλειο άτομο. Ο Θεός δεν είναι « κάπου » στον – ουρανό .Ο Κόσμος τον έχει δει - τον βλέπει στον Ιησού τον Ναζωραίο.⁴⁶

Οι παιδαγωγικές αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας, Μ. Βασιλείου – Γρηγορίου του Ναζιανζηνού – Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Νύσσης.

Η παιδεία των ανωτέρω Πατέρων είναι ένα έργο ανόρθωσης του όλου ανθρώπου ως προσώπου. Ο Μ. Βασίλειος πριν δεκαεπτά αιώνες περιγράφει με χαρακτηριστικό τρόπο τη σημερινή οδυνηρή πραγματικότητα και οι λόγοι του αποκτούν προφητική σημασία. «Γεγεννήμεθα καθάπερ η ψάμμος, διηρημένοι, ού συνημμένοι αλλήλοις». Έχουμε φτάσει δηλαδή εξαιτίας της ατομικότητάς μας να είμαστε εγκλεισμένοι στον εαυτό μας, όπως η άμμος, φαίνεται από μακριά σαν κάτι ενιαίο, αλλά από κοντά είναι κόκκοι διηρημένοι. Λείπει η κατακόρυφη κίνηση κοινωνίας με τον Θεό , από όπου αντλείται η οριζόντια, με τον κάθε άνθρωπο. Από την Ενορία, που είναι η σύναξη γύρω από την Αγία Τράπεζα ,όπου πραγματώνεται το μυστήριο της ζωής και της ενώσεως των πιστών με τον Έναν και μεταξύ τους, στην ευρύτερη ενορία που είναι η οικογένεια, το σχολείο, η κοινότητα. Η παιδεία τους δεν είναι απόκοσμη ή φιλόκοσμη, αλλά μια προσπάθεια ορθής γνώσης, θέασης και εκτίμησης του κόσμου.

Κινείται στο παρόν μεταμορφώνοντας συνεχώς τον άνθρωπο και προσβλέπει στα έσχατα, όχι ως μια παθητική αναμονή ενός ιδεατού κόσμου, αλλά ως φυσική κατάληξη και « πλήρωση » της συνεχούς επί γης μεταμόρφωσής του. Δεν είναι σκοταδιστική, δεν προβαίνει σε διάκριση μεταξύ υλικών και

⁴⁶ Απόσπασμα από τις σημειώσεις του John Meyendorff «Christ as Word: Gospel and Culture» *From International Review of Mission, 1985, No 294*, διαθέσιμες στο δικτυακό τόπο :http://www.myriobiblos.gr/texts/english/meyendorff_christ.html , σελ.8 (29/05/2010)

πνευματικών, ανοίγεται σ' όλους τους τομείς, όλος ο άνθρωπος και όλη η ζωή γίνεται δεκτή, εφόσον μπορεί να ενταχθεί στην καινή πραγματικότητα του Χριστού, στη νέα λυτρωτική πορεία . Είναι χαρακτηριστικό πως, όταν ο Ιουλιανός ο Παραβάτης στέρησε από τους χριστιανούς τη δυνατότητα να μαθαίνουν Ελληνικά, για να πάψει η συνέχεια της Ελληνικής παιδείας, ο Γρηγόριος Θεολόγος, έγραψε στην Ομηρική διάλεκτο ποιήματα, για να διατηρηθεί η συνέχεια της ελληνικής γλώσσας . Για αυτούς τους πατέρες της εκκλησίας η κλασική μόρφωση και η θύραθεν παιδεία είναι απαραίτητο εφόδιο για κάθε νέο και ιδιαίτερα για κάθε χριστιανό νέο.

Ο Μ. Βασίλειος στην γνωστή διατριβή του «Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων» προτρέπει τους νέους να μελετούν εκλεκτικώς τους έλληνες ποιητές και φιλοσόφους, στους οποίους βρίσκονται σπέρματα υψηλών ηθικών αληθειών και έξοχες ηθικές αρχές. Στο έργο αυτό, το οποίο θα ονομαστεί από τον διαπρεπή Γερμανό κλασικό φιλόλογο του 20ου αιώνα Jaeger ως ο καταστατικός χάρτης (Magna Charta) πάσης ανώτερης χριστιανικής μορφώσεως για τις επερχόμενες εκατονταετίες, χαράσσεται η μέση και ορθή οδός μεταξύ της υπερεκτιμήσεως της θύραθεν παιδείας και της απορρίψεως αυτής. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Βασίλειος « Καθάπερ της ροδωνιάς του άνθους δρεψάμενοι τας ακάνθας εκκλίνομεν, ούτω και επί των τοιούτων λόγων όσον χρήσιμον καρπωσάμενοι το βλαβερόν απορρίψωμεν ».

Ο Γρηγόριος, που αυτοαποκαλείται « Φιλαθηναίος », νομίζει ότι όλοι όσοι έχουν λογική πρέπει να ομολογήσουν ότι το πρώτο των επιγείων αγαθών είναι η παιδείσις, όχι μόνον η ευγενεστέρα χριστιανική αλλά και η προχριστιανική, την οποίαν πολλοί χριστιανοί απορρίπτουν ως επίβουλο και λανθασμένη που απομακρύνει από τον Θεό, κακώς εκτιμώντες τα πράγματα. Και καταλήγει « ας μη ατιμάζωμεν λοιπόν την παιδείσιν, επειδή τοιουτρόπως φρονούν μερικοί ».

Σε άλλο δε σημείο του έργου του καλεί τα έπη του Ομήρου « θαυμάσια » και την στωικήν φιλοσοφία « σεμνή ». Και ο τρίτος εξ αυτών ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Δημοσθένης της Εκκλησίας, ανεδείχθηκε βαθύς γνώστης και υπερασπιστής των ελληνικών γραμμάτων και της ελληνικής φιλοσοφίας. Χαρακτηριστική ήταν η απάντηση του φιλοσόφου και ρήτορος Λιβανίου στην

ερώτηση για τον ποιον θα ήθελε διάδοχό του ως διευθυντή στην φιλοσοφική σχολή της Αντιόχειας : «Τον Ιωάννην εάν μη οι Χριστιανοί εσύλον». Ο Ιωάννης επέπληττε τους Χριστιανούς που απέρριπταν την θύραθεν παιδεία και δίδασκε ότι «η έξω παιδευσίς» βοηθεί «εις τεκνογονίαν της αρετής». Προεκτείνοντας δε την σκέψη του αυτή αναφέρει χαρακτηριστικά: «Πολλοί γαρ των παρ' έλλησι φιλοσοφησάντων ου μακράν του γνώναι τον Θεόν εγένοντο». Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητος ένας διαχωρισμός ο οποίος είναι καταφανέστατος στην σκέψη των πατέρων. Όπως είδαμε, ο Βασίλειος διατυπώνει λόγο για εκλεκτικότητα στην αφομοίωση στοιχείων από την θύραθεν παιδεία. Έτσι, προτείνει στους νέους να ζητούν από τον απέραντο γραμματειακό χώρο της αρχαιότητας εκείνα τα στοιχεία που οικοδομούν και στηρίζουν την ψυχή και το πνεύμα. Σύρουν καταφανέστατα την διαχωριστική γραμμή μεταξύ της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Ο ηθικός υποβιβασμός της έννοιας του Θεού που παρατηρείται στην αρχαία ελληνική θρησκεία στηλιτεύεται από τους πατέρες. Τα πάθη οι δολοπλοκίες, οι ζήλιες, οι έχθρες είναι ανθρώπινα χαρακτηριστικά που έχουν δοθεί στους Θεούς του δωδεκάθεου και έρχονται σε τέλεια αντίθεση με τα υψηλά ηθικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν τον ένα αληθινό θεό του Χριστιανισμού. Τα μυθολογικά στοιχεία που υπάρχουν στην αρχαία ελληνική θρησκεία δεν μπορούν φυσικά να υιοθετηθούν από την νέα θεώρηση της σχέσης θεού , ανθρώπου, κόσμου που κηρύττει ο Χριστιανισμός. Αλλά και ηθική του αρχαίου κόσμου δεν θα μπορούσε να είναι το πρότυπο της νέας ηθικής που επαγγελλόταν ο Χριστιανισμός. Την στάση αυτή έναντι της θύραθεν παιδείας δεν την υποστήριζαν οι Πατέρες μόνον θεωρητικά στα συγγράματά τους. Σπούδασαν στις πιο φημισμένες σχολές της αρχαιότητας (Αλεξάνδρεια, Κωνσταντινούπολη, Αθήνα, Αντιόχεια) και ο κύκλος των σπουδών τους περιείχε ότι την εποχή εκείνη η θύραθεν παιδεία προσέφερε: ρητορική, φιλοσοφία, μουσική, αστρονομία, γεωμετρία. Όμως δεν υπολείπονταν και στην χριστιανική μόρφωση και αγωγή που είχαν λάβει από τις οικογένειές τους . Αυτό είναι στενά συνυφασμένο με την χριστιανική ανθρωπολογία καθώς και την θέση τους για τον τελικό προορισμό του ανθρώπου. Η κύρια έννοια της παιδείας έγκειται στην διαπαιδαγώγηση της υπάρξεως προς τον αυθεντικό τρόπο λειτουργίας της. Αν θα πρέπει λοιπόν η παιδεία να δίνει την

δυνατότητα στον άνθρωπο να επιτύχει αυτό που από την φύση του είναι καθορισμένο, όλα εξαρτώνται από το πώς ορίζεται η φύση του ανθρώπου και ποιος είναι ο προορισμός του. Ο άνθρωπος, σύμφωνα με την χριστιανική ανθρωπολογία ,πλάστηκε κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν θεού και με τελικό προορισμό να μοιάσει στον Δημιουργό του, να γίνει δηλαδή θεός κατά χάρη. Ο Μ. Βασίλειος ερμηνεύοντας την έκφραση «κατ' εικόνα θεού» ομιλεί για το λογικό του ανθρώπου και για την ελεύθερη βούλησή του. Ακριβώς αυτή η ελεύθερη βούληση είναι το αντικείμενο της παιδείας. Η παιδεία πρέπει να ενισχύει τις ροπές αυτής της βούλησης προς το καλό και να εμποδίζει τις αντίστοιχες προς το ηθικά κολάσιμο. «Αγωγή τις ωφέλιμος τη ψυχή» χαρακτηρίζεται η παιδεία. Παιδεία δηλαδή δεν είναι μόνο η μετάδοση χρήσιμων γνώσεων, αλλά η μόρφωση της ψυχής. Ο Γρηγόριος ονομάζει την παιδεία «τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών», ενώ σε άλλο σημείο του έργου την χαρακτηρίζει ως «των παρ' ημίν αγαθών είναι το πρώτον», ο δε Χρυσόστομος αναφέρει: «τέχνης ταύτης ουκ εστί άλλη μείζων». Διαπιστώσαμε λοιπόν ότι σύμφωνα με την χριστιανική διδασκαλία ο προορισμός του ανθρώπου είναι η ομοίωση με τον θεό. Αυτό τον προορισμό του ανθρώπου πρέπει να έχει προ οφθαλμών και η παιδεία ,σύμφωνα με τους προαναφερθέντες Πατέρες : «Ο σκοπός της κλήσεως ημών ότι πρόκειται ημιν ομοιωθῆναι θεώ κατά το δυνατόν ανθρώπου φύσει. Ομοίωσις δε ουκ άνευ γνώσεως ἢ Γνώσεως δε ουκ άνευ διδαγμάτων». Στο σημείο αυτό ακριβώς κατοχυρώνεται και η αναγκαιότητα της παιδείας, αφού ακριβώς θα βοηθήσει τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική οντότητα να μοιάσει στον δημιουργό του. Η αναγκαιότητα της παιδείας, εκτός των άλλων, κατοχυρώνεται και στην φύση του ανθρώπου. Ο νέος άνθρωπος είναι ικανός προς παίδευσιν και «η άμορφος ψυχή εύμορφος γενέσθαι δύναται», σύμφωνα με τον Γρηγόριο. Τονίζοντας την σημασία της παιδείας χρησιμοποιούν εικόνες και παρομοιώσεις που δείχνουν τον σπουδαίο ρόλο της παιδείας για την ομαλή ψυχοσωματική ανάπτυξη του νέου. Έτσι ,υποστηρίζουν: ό,τι είναι η τροφή για το σώμα είναι η παιδεία για την ψυχή. Όλα τα υπόλοιπα αγαθά είναι χωρίς αξία, αν ο κάτοχός τους δεν έχει λάβει μόρφωση ψυχής . Η παιδεία είναι πολλών χρημάτων τιμιωτέρα, ενώ επίσης οι γονείς να κληρονομούν στα τέκνα τους όχι τον πλούτο αλλά την αρετή. Και προσθέτει ο

Χρυσόστομος: «η όντως σοφία και η όντως παιδείυσις ουδέν έτερον εστίν αλλά η του θεού αγάπη».

Ενότητα 4 . ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

IV. Επικαιροποίηση των Λόγων και του Έθους της Εκκλησίας στην εποχή μας και η σύνδεσή τους με τη διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό . »

Η Πρόταση .

Η στάση ζωής , το ήθος που προτείνει η Ορθόδοξη Θεολογία είναι προσωποκεντρικό σε εσχατολογική προοπτική . Δηλαδή αναφέρεται στον προσωπικό τρόπο ύπαρξης του Χριστού στο Σώμα Του (ως προσωπική κοινωνία Ανθρώπων και Κόσμου με τον Θεό και μεταξύ τους) και τελικά στον προσωπικό τρόπο ύπαρξης του Θεού στην αιώνια κοινωνία Του (ως προσωπική κοινωνία του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος).⁴⁷ Αυτό το προσωποκεντρικό παράδειγμα δεν λειτουργεί με βάση τον μεταπτωτικό τρόπο (ατομοκεντρισμό) ,αλλά με βάση τον καινό τρόπο της ανθρώπινης φύσης του Χριστού. Δεν εισαγόμεθα στον Παράδεισο από την αρχή της Δημιουργίας αλλά ζώντας ευχαριστιακά. Ζώντας υπερβαίνοντας το εγώ , τον ατομικισμό ,τις στάσεις υπεροχής και κατακτητικότητας. Ανοίγοντας όλα στον άλλον, όπου τίποτα δεν « δικαιούμαστε ». Όπως στο πρόσωπο του Χριστού το κτιστό και το άκτιστο ενώθηκαν « αδιαιρέτως » (τρόπος που δεν επιδέχεται διαίρεση) αλλά και « ασυγχύτως » (δηλαδή χωρίς να απολέσουν την ετερότητά τους) έτσι πρέπει και ο άνθρωπος να συναντηθεί με το « άλλο » .

Συνεπώς, ο Θεός είναι Αγάπη ,είναι Πρόσωπο . Για να υπάρξουν αυτές οι δυο έννοιες ,προϋποθέτουν συμμετοχή και αμοιβαιότητα . Το « πρόσωπο » όμως δεν είναι το ίδιο πράγμα με το « άτομο » . Απομονωμένοι ανεξάρτητοι και εγωκεντρικοί αποτελούμε μονάδες, ενώ γινόμαστε πρόσωπα όταν σχετιζόμαστε με άλλα πρόσωπα και ζούμε γι αυτά μέσα από την παρουσία

⁴⁷ Κ. Αγόρας , Στ. Γιαγκάζογλου, π. Ν. Λουδοβίκος και Στ. Φωτίου ,ό.π., σ.136

τους. Άλλωστε ,όπως πολύ σωστά έχουν πει, δεν μπορεί να υπάρξει άνθρωπος μέχρι να επικοινωνήσουν τουλάχιστον δυο άνθρωποι . Η αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει στην απομόνωση , αλλά προϋποθέτει τον άλλον. Η ενανθρώπιση του Υιού χορηγεί στην ανθρωπότητα νέα κατεύθυνση πορείας προς « κοινωνίαν » κάθε ανθρώπινου προσώπου με τον Τριαδικό Θεό ,με τους άλλους ανθρώπους , που είναι οι εικόνες Του. Η χριστιανική σκέψη δίνει έμφαση στην κοινωνική διάσταση της ελευθερίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό το ουσιαστικό στοιχείο της ελευθερίας βιώθηκε και διασώθηκε στην ορθόδοξη Ανατολή καθαρότερα από όσο στη Δύση , η οποία εξέθρεψε κυρίως τον υποκειμενισμό .

Το Πρόσωπο, του οποίου η δικαίωση δεν στηρίζεται ούτε στο φυσικό δίκαιο ούτε στην ωφελιμιστική αναγκαιότητα της κοινωνικής οργάνωσης ,αλλά σε μια οντολογία σχέσεως χωρίς την οποία τίποτε δεν υπάρχει ως ελεύθερη ύπαρξη. Πιστεύουμε ότι η ατομοκρατική θεώρηση του ανθρώπου είναι ανάγκη να αναθεωρηθεί από μια προσωποκεντρική προσέγγιση, εάν θέλουμε να αντιμετωπίσουμε κεφαλαιώδη προβλήματα της εποχής μας ,όπως η οικολογική κρίση , όπου το άνθρωπος θα παύσει να θεωρείται άτομο ,αλλά να θεωρηθεί πρόσωπο του οποίου τα δικαιώματα θα απορρέουν από τη σχέση του με το φυσικό περιβάλλον.

Συνεπώς ,πρέπει με κάθε θυσία να διασωθεί ο άνθρωπος ως Πρόσωπο , ως εικόνα του Θεού και οι Εκκλησίες ,εάν θέλουν να προσφέρουν την ειδοποιό συμβολή τους, οφείλουν να μην περιορίζονται σε αισθητικά ευχάριστες αναλύσεις ,αλλά να είναι πράγματι κέντρα πνευματικής έμπνευσης και δημιουργίας προσωπικοτήτων ,εργαστήρια ανιδιοτελούς αγάπης⁴⁸ , κατά το πρότυπο της Αγίας Τριάδος , με βαθύ σεβασμό της ελευθερίας του κάθε ανθρώπου και ας ανήκουν σε άλλες θρησκείες ή ιδεολογίες.

Η Νέα Εποχή είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη , η οποία ανοίγει για την ανθρωπότητα δυνατότητες με απροσδόκητες προοπτικές .Παράλληλα όμως, συνεπιφέρει ανακατατάξεις με αρνητικά αποτελέσματα .

Η Ορθόδοξη σκέψη πρέπει να σαρκώσει τις νοηματοδοτήσεις αυτές σε πράξη. Η παρουσία της Εκκλησίας οφείλει να είναι αδιάκοπα προφητική και κριτική. Το καίριο ζητούμενο για την Εκκλησία θα παραμείνει η πνευματική

⁴⁸ + Αναστασίου , ό.π.,σελ.102

αναγέννηση του ανθρώπου. Να διαμορφώνει προσωπικότητες που με τη συνέπεια του βίου τους θα ενισχύουν τις άμυνες της κοινωνίας.

Στην εποχή μας αναγκαίο είναι η Εκκλησία να καλλιεργεί ανθρώπους με όραμα, αντοχή, αγάπη πέρα και μακράν από τον εγωκεντρισμό – ατομικό, φυλετικό ή εθνικό, την αλαζονεία την υποκρισία και την μανία της εξουσίας.

Το Ορθόδοξο ήθος με την αίσθηση της οικουμενικότητας που καλλιεργεί συμβάλλει στην προσέγγιση των ανθρώπων, αλλά και αναγγέλλει την παγκόσμια κοινωνία αγάπης. Στη θέση της Παγκοσμιοποίησης που μετατρέπει λαούς και ανθρώπους σε πολύ χρήσιμο για τους σκοπούς μιας ολιγαρχίας, το Ορθόδοξο βίωμα προτείνει και καλεί σε προσπάθεια για κοινωνία αγάπης. Εμπνέει τον άνθρωπο να δρα δημιουργικά στο τοπικό γίνεσθαι με προοπτική το παγκόσμιο, με προσανατολισμό και σκοπό ζωής το Άπειρο – τον Θεό της Αγάπης.

Συνεπώς, για να μπορέσει το Ευαγγέλιο να έρθει σε σχέση με τους παραλήπτες του με την Ιστορία τους και τον Πολιτισμό τους πρέπει συνεχώς να ανακαινίζεται αγιοπνευματικά. Και αυτό είναι επιτακτικό να συνιστά το πρωταρχικό καθήκον της Εκκλησιαστικής Θεολογίας, αν θέλει να πείσει, ότι Θεός υπάρχει και είναι παντού και δίπλα στη ζωή μας. Να προσπαθεί δηλαδή συνεχώς να πείσει τον άνθρωπο να αποκτήσει μια νέα υπόσταση η οποία θα πηγάζει από σχέσεις ελευθερίας, που είναι αγάπη, και από σχέσεις αγάπης, που είναι ελευθερία. Κι εμείς, για να μπορέσουμε να γευτούμε αυτή τη μοναδική αγάπη κι ελευθερία, θα πρέπει να ταυτίσουμε την ύπαρξή μας με το σώμα της Εκκλησίας στο σώμα της Ευχαριστίας.

Δεκαεπτά περίπου αιώνες στην Ιστορία της ανθρωπότητας έχουν παρέλθει, για να φτάσει η σύγχρονη Παιδαγωγική επιστήμη να προσεγγίσει τις βασικές βιωματικές αρχές στις οποίες θεμελίωσαν οι Τρεις Ιεράρχες τα παιδαγωγικά αξιώματά τους. Σε τελική ανάλυση, η παιδεία των Τριών Ιεραρχών είναι ένα έργο ανόρθωσης του όλου ανθρώπου ως προσώπου. Συνεπώς, υπό αυτό το πρίσμα ο ρόλος του σχολείου και των φορέων του γίνεται πιο απαιτητικός και σύνθετος, υπερβαίνοντας τις ανάγκες της απλής κοινωνικοποίησης. Καλείται να είναι βαθιά ανθρωπιστικός, αφού οφείλει να ενσταλάξει στο παιδί αξίες διαχρονικές- την αγάπη της γνώσης, την υπευθυνότητα, την ενσυνείδητη και άδολη δημιουργία, την αξιοκρατία, τη χαρά της επιβράβευσης του κοπιώδους

αγώνα, την άμιλλα , την ανάγκη της αυτογνωσίας, με λόγο σύγχρονο και επικαιρικό.

Στόχος μας είναι οι νέοι και αυριανοί πολίτες εφοδιασμένοι με αντιστάσεις ποιότητας να ακονίσουν τις άμυνές τους για να διατηρήσουν την αυτονομία της προσωπικής ταυτότητάς τους.

Τη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης, οι τρεις κορυφαίοι δάσκαλοι μας δίνουν το μήνυμα, πως μπορούμε να επιβιώσουμε στην χωρίς σύνορα εποχή μας, όπως τυπικά ανάλογη υπήρξε η εποχή των Τριών Ιεραρχών, μιμούμενοι το ήθος, την αγωνιστικότητά τους, τον τρόπο της ζωής τους, συνδεδεμένοι με το νήμα που μας φέρει σε επικοινωνία μαζί τους. Η σύνδεσή μας με την παράδοση των Τριών Ιεραρχών και άλλων κορυφαίων μορφών του Γένους μας αποτελεί ίσως τη μόνη ελπίδα για την διατήρηση της ταυτότητάς μας, αλλά και την αναμόρφωση του δυτικού κόσμου, ο οποίος κεκμηκώς από τα αδιέξοδα του σύγχρονου πολιτισμού προσβλέπει με πόθο στην Ανατολή, αναζητώντας γνήσιες και αυθεντικές εμπειρίες.

Η Διδασκαλία του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό .

« Η αγάπη στην Ορθόδοξη πίστη μέσα από τις παραβολές ».

Το εκπαιδευτικό σύστημά μας εγκαταλείποντας το παραδοσιακό γνωσιοκεντρικό σχολείο της παθητικής απόκτησης των γνώσεων εισέρχεται στο μαθητοκεντρικό, βιωματικό και δημιουργικό σχολείο με όλους τους συντελεστές του (διδάσκοντες και διδασκόμενους) συμμετόχους χαράς και ζωής και όχι μόνο στερεότυπης διδασκαλίας.

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Γ΄ Τάξη Δημοτικού

Μάθημα 32: « Ο καλός Σαμαρείτης » (σελ. 95-96)

(Διδακτικοί Στόχοι , Διδακτική προσέγγιση , Επεξεργασία διερεύνηση , Σύνδεση του μαθήματος , Εργασία παραγωγής γραπτού λόγου , Αξιολόγηση

προσπάθειας , Αξιολόγηση μαθητή , Αυτοαξιολόγηση , προτεινόμενο Σχέδιο Εργασίας)

Γενικά

Στο πλαίσιο μιας νέας πραγματικότητας σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών , ο μαθητής – αυριανός πολίτης- θα πρέπει

- να αποδέχεται και να σέβεται την πολιτισμική ετερότητα των συμπολιτών του, ώστε όλοι να ζουν αρμονικά σε ένα περιβάλλον, ανεξάρτητα από την εθνική, θρησκευτική, πολιτιστική ή άλλη ομάδα στην οποία ανήκουν.
- Η σημασία και αξία της χριστιανικής πνευματικής ηθικής είναι διαχρονική και περιλαμβάνει τις θεμελιώδεις πανανθρώπινες αξίες (δικαιοσύνης, αλήθειας, καθαρότητας, πραότητας, ανοχής στη διαφορετικότητα, συμφιλίωσης, αγάπης)

Με τη διδασκαλία των Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο επιδιώκεται :

- Να γνωρίσουν οι μαθητές βασικές παραστάσεις, έννοιες και σύμβολα της ορθόδοξης πίστης και ζωής.
- Έτσι ,οι μαθητές χρειάζεται να:
- Επεξεργάζονται πηγές και κείμενα .
 - Βρίσκουν οι ίδιοι κατάλληλες πληροφορίες, τις ταξινομούν με κριτήρια, τις επεξεργάζονται, τις διασταυρώνουν και τις παρουσιάζουν με φαντασία και πρωτοτυπία .
 - Χρησιμοποιούν σωστά τους θρησκευτικούς όρους στην πραγμάτευση των θεμάτων .
 - Αναγνωρίζουν και χρησιμοποιούν επιτυχώς τα θεολογικά κριτήρια κατανόησης και ερμηνείας .
 - Συζητούν με επιχειρήματα και κατανοούν τον συνομιλητή τους .
 - Αναγνωρίζουν μέσα στις πολιτιστικές εκδηλώσεις: εμπειρίες, ιδέες, έννοιες, ζητήματα που έχουν επεξεργαστεί και διατυπώνουν λόγο για το περιεχόμενό τους .
 - Συγκρίνουν και συσχετίζουν τα όσα διδάσκονται με εμπειρίες της καθημερινής κοινωνικής και προσωπικής ζωής .

- Συσχετίζουν τις γνώσεις τους και από άλλα αντικείμενα με τα όσα διδάσκονται στο ΜτΘ .
- Ελέγχουν με νηφαλιότητα την ορθότητα και την επάρκεια απόψεων .
- Χρησιμοποιούν κατάλληλα και εύστοχα το διδακτικό υλικό .
- Κατανοούν, κρίνουν και αξιολογούν με κριτήρια συμπεριφορές .
- Τροποποιούν τις απόψεις τους και υπερβαίνουν στερεότυπα .
- Προχωρούν σε προσωπικές συνθέσεις .
- Αναλαμβάνουν την οργάνωση δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων .
- Συνεργάζονται αποτελεσματικά .

Μορφές διδασκαλίας

Οι μορφές διδασκαλίας που πρέπει να επιλέγονται εναλλακτικά στη θέση μιας στείρας μονολογικής μορφής είναι:

- η διαλογική μορφή
- η ομαδοσυνεργατική μορφή
- η διαθεματική-βιωματική μορφή.

Σύνδεση του μαθήματος

Το κήρυγμα της αγάπης του Χριστού ανέτρεψε ολόκληρο το σύστημα αξιών που υπήρχε μέχρι τότε στον κόσμο. Η αγάπη προς όλους πριν από τον Χριστό και έξω από τον Χριστιανισμό δεν υπήρχε και δεν υπάρχει σε πλήρη βαθμό .

- «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν» (Ματθ. 19, 19-20)
- «αγαπάτε αλλήλους» (Ιων. 12, 13, 17)
- «αγαπάτε τους εχθρούς υμών» (Ματθ.5, 44)
- «Πάτερ άφες αυτοίς, ου γαρ οίδασι τι ποιούσι» (Λουκ. 23,34)

Η ορθοδοξία τοποθέτησε την αγάπη υπεράνω της προσευχής, της αγνότητας, της ευγνωμοσύνης, υπεράνω όλων των όλες τις ανθρώπινων αρετών.

Διδακτικοί στόχοι

Οι μαθητές στο μέτρο των δυνατοτήτων τους να :

- Επισημάνουν τους λόγους για τους οποίους η έμπρακτη αγάπη προς κάθε άνθρωπο που έχει ανάγκη, προσφέρει κάλλος στη ζωή.
- Κατανοήσουν ότι η αγάπη πρέπει να δείχνεται σε όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής, εθνικότητας, θρησκειύματος και κοινωνικής ομάδας.
- Αναζητήσουν συγκεκριμένους τρόπους για άμεση-έμπρακτη προσφορά αγάπης προς τους συνανθρώπους μας.
- Διαπιστώσουν ότι με την αγάπη μπορούμε να ομορφύνουμε τη ζωή μας αλλά και τη ζωή των άλλων.

Βασικές έννοιες

Αγάπη - Αλληλεγγύη - Έλεος – Πλησίον

Διδακτική προσέγγιση

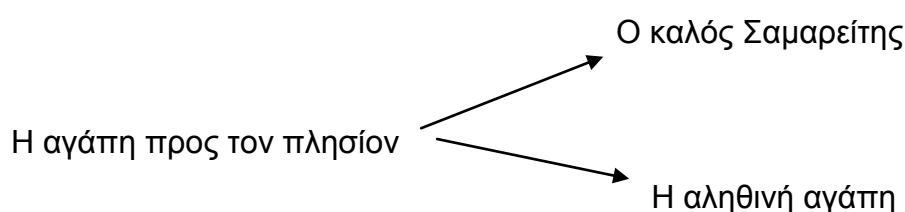
1. Προσανατολισμός στους στόχους (κίνηση ενδιαφέροντος)

Μέσα από τη συζήτηση οι μαθητές από κοινού με τον διδάσκαλο διατυπώνουν τον κύριο διδακτικό στόχο: «Η έμπρακτη αγάπη προς κάθε άνθρωπο, που έχει ανάγκη ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής, εθνικότητας, ειδικής κοινωνικής ομάδας, θρησκειύματος, ομορφαίνει τη ζωή».

2. Παρουσίαση της ενότητας

Στη συνέχεια, ο δάσκαλος ενημερώνει τους μαθητές ότι θα τους διαβάσει μια παραβολή του Χριστού που μας προσφέρει το ουσιαστικότερο παράδειγμα αγάπης ενός ανθρώπου προς τον συνάνθρωπο (θα μπορούσαν οι μαθητές να ανακαλέσουν εκ νέου στη μνήμη ότι παραβολή είναι μια απλή διήγηση-ιστορία από την οποία προκύπτει μια αλήθεια και την οποία εύκολα κατανοούμε).

Σχηματική παρουσίαση της ενότητας

Επεξεργασία / Διερεύνηση

- Αφού κάποιος μαθητής αναδιηγηθεί την ιστορία / παραβολή που άκουσε, ακολουθεί συζήτηση με επίκεντρο την εκδήλωση της αγάπης και αλληλεγγύης του ανθρώπου προς τον άνθρωπο.

Ενδεικτικές Ερωτήσεις/ προβληματισμοί που μπορούν να διατυπωθούν από το δάσκαλο ή από τους μαθητές είναι:

- Ποιοι μέχρι τότε θεωρούνταν «πλησίον»; (συμπατριώτες, συγγενείς, φίλοι)
- Ποιοι κατά την παραβολή θεωρούνται «πλησίον»; (όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής, εθνικότητας, θρησκευτικότητας).
- Μπορούμε να ακολουθήσουμε αυτά που είπε ο Χριστός; «Να αγαπάς τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου», «Να προσφέρουμε αγάπη ακόμα και σ' αυτούς που θεωρούμε εχθρούς μας»;
- Μπορεί ο καθένας να γίνει αληθινός πλησίον κατ' υπόδειγμα του καλού Σαμαρείτη;
- Σύνδεση του μαθήματος με πραγματικές καταστάσεις ζωής (σχολικά και εξωσχολικά βιώματα των μαθητών – εμπειρίες).

Διαπιστώνουν ότι αυτοί έχουν έτι περαιτέρω ανάγκη της έμπρακτης αγάπης μας και διατυπώνουν λόγο για τις δικές εμπειρίες αγάπης και άλλων προσώπων και φορέων (π.χ. « Το Χαμόγελο του Παιδιού», ανθρωπιστικών οργανώσεων όπως: Unesco, Unicef, Διεθνής Αμνηστία).

Θα γίνει, επίσης, αναφορά και στην εκδήλωση αλληλεγγύης χωρίς διακρίσεις ανάμεσα σε λαούς, στις περιπτώσεις που μια ομάδα πληθυσμού πλήττεται από πόλεμο, θεομηνίες, σεισμούς, παλιρροϊκά κύματα με αποστολή βοήθειας από επίσημες κυβερνήσεις αλλά και μέσω οργανώσεων και φορέων (εκκλησία, μη κυβερνητική οργάνωση «Γιατροί του κόσμου» κτλ.)

Εργασία παραγωγής γραπτού λόγου

Οι μαθητές γράφουν ένα κείμενο με τίτλο:

«Πώς θα ήταν ο κόσμος, αν όλοι οι άνθρωποι εκδήλωναν έμπρακτα την αγάπη προς τον συνάνθρωπό τους.»

(Οι μαθητές θα πρέπει να αναφερθούν στη σημερινή εποχή, όπου τα μίσση, ο

ανταγωνισμός, οι φυλετικές και θρησκευτικές διακρίσεις οδηγούν στην εξαθλίωση, στον πόλεμο, στην πείνα και τη δυστυχία εκατομμύρια ανθρώπους – κυρίως παιδιά –σε όλο τον κόσμο. Οι σκέψεις αυτές των παιδιών θα μπορούσαν -με την προτροπή του δασκάλου- να αποτελέσουν ένα μικρό λεύκωμα εικονογραφημένο από τα ίδια τα παιδιά και να αποσταλούν σε ανθρωπιστικές οργανώσεις όπως οι «Γιατροί χωρίς σύνορα», «Το χαμόγελο του παιδιού», κ.ά)

Αξιοποίηση παραθεμάτων.

Ο δάσκαλος διαβάζει και κείμενα (λογοτεχνικά, πατερικά, κ.ά.) που αναφέρονται στις ανθρώπινες σχέσεις και στην εκδήλωση αλληλεγγύης και αγάπης όπως:

α. Προσευχή μικρού (Σ. Σπεράντζας)

β. «Κάθε φορά που απαντάς με αγάπη στο μίσος, διαλύεις το μίσος.» (Γουαίην Ντύερ)

γ. «Το γιατρικό για τον άνθρωπο είναι ο άνθρωπος.» (Αφρικανική παροιμία)

δ. «Εγώ όμως σας επισημαίνω , είπε ο Κύριος, αγαπάτε τους εχθρούς σας, ευεργετείτε όσους σας μισούν, προσεύχεσθε για όσους σας βλάπτουν. » (Ματθαίου 5, 44) .

ε. «Πρόσεχε τον εαυτό σου, μήπως η κακία που σε χωρίζει από τον αδελφό, δεν βρίσκεται στον αδελφό, αλλά σε σένα, και τρέξε να συμφιλιωθείς μαζί του, για να μην ξεπέσεις από την εντολή της αγάπης.» (Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ)

5. Πρόταση βιωματικής- διαθεματικής εργασίας

Οι μαθητές ενδεχομένως αυθόρμητα ή με κατάλληλη παρώθηση διατυπώνουν προτάσεις για την εκδήλωση αλληλεγγύης/ έμπρακτης αγάπης από τους ίδιους σε συγκεκριμένη οικογένεια αλλοεθνή ή ετερόθρησκη ή και άλλη που έχουν πληροφορηθεί οι ίδιοι και ο δάσκαλος ότι έχει μεγάλη ανάγκη ή σε κάποιο ίδρυμα (ορφανοτροφείο, ίδρυμα με παιδιά που έχουν αναπηρίες κτλ.) ή ενοριακό κέντρο.

Σχέδιο εργασίας –Στάδια βιωματικής εργασίας

• Προετοιμασία επίσκεψης

Οι μαθητές προτείνουν τρόπους με τους οποίους μπορούν να εκφράσουν την

αγάπη τους όπως:

- Αναζήτηση τρόπου επικοινωνίας
- Συγκέντρωση χρημάτων
- Ετοιμασία δώρων, παιχνιδιών, εικαστικών δημιουργιών κ. ά.
- Οργάνωση εκδήλωσης (συγκεντρώνουν παραμύθια, ιστορίες που θα τους διηγηθούν, ετοιμάζουν τραγούδια, επιλέγουν ομαδικά παιχνίδια που θα παίξουν, κτλ.)
- Συγκρότηση ομάδων εργασίας και επιμερισμός έργου
- Χωρίζονται σε ομάδες, από τις οποίες η κάθε μία αναλαμβάνει επιμέρους δράσεις όπως:

1η ομάδα: Επικοινωνία/συνεννόηση με τα πρόσωπα που θα συναντήσουν ή τον υπεύθυνο (του επισκέψιμου χώρου) του ιδρύματος ή του οργανισμού ή του κέντρου που πρόκειται να επισκεφτούν και επιλογή του τρόπου μετάβασης και επιστροφής (η συμβολή του δασκάλου εδώ είναι επιβεβλημένη).

2η ομάδα: Συγκέντρωση χρημάτων και άλλων ειδών.

3η ομάδα: Προετοιμασία εκδήλωσης (στην τάξη).

4η ομάδα: Οργάνωση εκδήλωσης στον επισκέψιμο χώρο ή της επίσκεψης στην οικία κάποιας άπορης οικογένειας.

5η ομάδα: Ξενάγηση και προετοιμασία ερωτήσεων στην περίπτωση που επιλεγεί πραγματοποίηση συνεντεύξεων ή κειμένου που θα ανακοινώσουν οι μαθητές απευθυνόμενοι στα μέλη του επισκέψιμου χώρου.

- Πραγματοποίηση της επίσκεψης όπως έχει σχεδιαστεί και έμπρακτη εκδήλωση της αγάπης (βίωμα).

Αξιολόγηση του εγχειρήματος .

Οι μαθητές την επόμενη ημέρα συζητούν για ό,τι είδαν και άκουσαν, για τα γεγονότα που τους εντυπωσίασαν, γι' αυτά που ένιωσαν. Αναφέρονται στη χαρά που πρόσφεραν, αν την διέκριναν στα βλέμματά των ατόμων που επισκέφτηκαν, αν εισέπραξαν και τη δική τους αγάπη, αν προσέφερε ωραιότητα στη ζωή των παιδιών ή των ενηλίκων που μοιράστηκαν την αγάπη μαζί τους, αν χαίρεται εξίσου αυτός που δίνει την αγάπη με αυτόν που την λαμβάνει.

Οι μαθητές μπορούν πλέον να διαπιστώσουν πως ,όπως ο Θεός που αγαπά όλα τα πλάσματά του, και οι άνθρωποι μπορούν να πράξουν το ίδιο και να γίνουν «αληθινοί πλησίον» κατά το υπόδειγμα του καλού Σαμαρείτη.

Αξιολόγηση του μαθητή

Ο δάσκαλος παρατηρεί συστηματικά το βαθμό συμμετοχής του μαθητή στη μαθησιακή διαδικασία και στη διάρκεια της βιωματικής εργασίας και η οποία αποτελεί την πιο ουσιαστική απόδειξη της επίδοσής του.

Ο δάσκαλος επίσης από κοινού με τους μαθητές του αναφέρονται ή συνδιαμορφώνουν εννοιολογικό χάρτη και έτσι ελέγχεται ο βαθμός κατάκτησης των νέων εννοιών.

Τέλος ,οι μαθητές αυτοαξιολογούν την προσπάθεια τους μετά την ολοκλήρωση της επίσκεψης που οι ίδιοι είχαν οργανώσει (απαντώντας σε σχετικά ερωτήματα όπως: πετύχαμε τους στόχους, ποια προβλήματα αντιμετωπίσαμε, τι θα μπορούσε να έχει οργανωθεί καλύτερα, ποια ομάδα πέτυχε αποτελεσματικότερα στο έργο της;), οδηγούνται σε μια ανακεφαλαίωση και διατυπώνουν μια πρόταση κατακλείδα.

Εναλλακτικός τρόπος αυτοαξιολόγησης:

Οι μαθητές, αν υπάρχει στο σχολείο αίθουσα υπολογιστών, ανοίγουν το Λογισμικό

Θρησκευτικά Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού στην αντίστοιχη θεματική και εργάζονται στη δραστηριότητα «Παιχνίδια» συμπληρώνοντας το «Σωστό-Λάθος» με δύο επίπεδα δυσκολίας και αξιολογούν την προσπάθειά τους.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η διδασκαλία του ΜτΘ έχει βασικά γνωσιολογικό χαρακτήρα. Καθώς όμως τα περιεχόμενα του ΜτΘ δεν μπορούν να «προσφέρονται» ως απλές πληροφορίες, είναι αναγκαίο η μέθοδος της διδασκαλίας να εκκινεί από εμπειρίες και βιώματα των μαθητών, να δημιουργεί ευκαιρίες για ενεργοποίηση και προβληματισμό τους, να μην προσφέρει έτοιμες απαντήσεις και θέσεις, να δίνει ευκαιρίες για διερεύνηση και ανακάλυψη από τους ίδιους τους μαθητές. Πρόκειται δηλαδή για μία ενεργητική μάθηση και μάθηση με ανακάλυψη.

Επίσης, καθώς είναι απαραίτητη η διαλογική συζήτηση, η συνεργασία, η συνδιαμόρφωση, ενδείκνυται η εφαρμογή της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας και η αντίστοιχη οργάνωση της τάξης, καθώς και η πραγματοποίηση δραστηριοτήτων.

Ταυτόχρονα ,ο δάσκαλος φροντίζει να δημιουργήσει κλίμα “λιτότητας”, άνεσης, χαράς και αποδοχής. Γενικά φροντίζει να διευκολύνει το παιδί στην προσπάθειά του να έρθει σε άμεση μαθησιακή σχέση με το διδακτικό αγαθό. Ο περιορισμός του ρόλου του διδάσκοντος και η αντίστοιχη αύξηση της ενεργητικής συμμετοχής των μαθητών στη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία, πρέπει να αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή ενεργητικών μεθόδων διδασκαλίας.

Σε ό,τι αφορά στις διαθεματικές δραστηριότητες, το μάθημα των Θρησκευτικών παρέχει τη δυνατότητα για πολλαπλές προσεγγίσεις της διδακτέας ύλης με ανάπτυξη ποικίλων δραστηριοτήτων οι οποίες είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν μέσα ή έξω από το σχολείο συνδέοντας έτσι τα Θρησκευτικά με ζητήματα που πραγματεύονται και άλλες επιστήμες ή με γεγονότα και καταστάσεις της καθημερινής ζωής.

Σύνοψη

Συνεπώς ,ποιό είναι το ζητούμενο στο έργο « *Ηθικός ή περί Παιδείας* » του Θεόδωρου Μετοχίτη ;

Ύστερα από την ποιοτική ανάλυση των εννοιών ,την οποία επιχειρήσαμε , ποιά έννοια (ανθρωπολογική , γνωσιολογική , γνωστική ή ηθική) κυριαρχεί στο εξεταζόμενο τμήμα του έργου (κεφ.42 – 63) ;

Γιατί προσπαθήσαμε να αναλύσουμε τις θέσεις της Ανατολικής Εκκλησίας όσον αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων και παρουσιάσαμε ένα δείγμα διδασκαλίας του Μαθήματος των Θρησκευτικών από κοινού με τις κυρίαρχες θέσεις Πατέρων της Εκκλησίας;

Θέτουμε αυτά τα ερωτήματα ,για να βοηθήσουμε τον αναγνώστη στην βαθύτερη κατανόηση των επιχειρημάτων μας .

Ο « *Ηθικός ή περί Παιδείας* » είναι ένα δείγμα λογοτεχνικού κειμένου της Παλαιολόγιας Αναγέννησης . Συνοψίζοντας τις σκέψεις μας διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για μια εκτενή πραγματεία ,η οποία προσπαθεί να προτρέψει

ένα άγνωστο νεαρό να ασχοληθεί συστηματικά με τα γράμματα και εκθέτει τις απόψεις του συγγραφέα για την αναγκαιότητα της παιδείας , τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ένας διανοούμενος καθώς και για τη θέση των λογίων της εποχής του. Στον προτρεπτικό λόγο του ο συγγραφέας προσπαθεί να πείσει τον αποδέκτη με έντονη ρητορικότητα και με τη χρήση επιχειρημάτων, όχι πάντα λογικού χαρακτήρα αλλά μερικές φορές και με τη χρήση επιχειρημάτων συναισθηματικού τύπου . Απευθύνεται στον νέο εκείνον ο οποίος έχει παραμελήσει εντελώς την πνευματική καλλιέργειά του και τονίζει ότι, για να αποδώσει καρπούς η παιδεία ,απαραίτητη προϋπόθεση είναι η προσήλωση του ανθρώπου στην ορθή χριστιανική πίστη. Στη συνέχεια, εγκωμιάζει την αρετή, αξία ,την οποία θέτει αμέσως μετά την ορθοδοξία στην κλίμακα αξιών. Από το κεφ. 15 – 44, ο Μετοχίτης πλέκει το εγκώμιο της παιδείας , η οποία βοηθά τον άνθρωπο περισσότερο από κάθε τι άλλο να βαδίσει το δρόμο της αρετής και τονίζει την πνευματική ηδονή που προσφέρει η πνευματική καλλιέργεια.

Στα κεφ. 44 – 63 , και τα οποία αναλύθηκαν στην παρούσα διπλωματική μας μεταβαίνει στην υπεράσπιση της παιδείας . Εδώ επισημαίνεται και ο σημαντικότερος λόγος εξαιτίας του οποίου η ενασχόληση με την καλλιέργεια του πνεύματος συκοφαντείται , ο οποίος δεν είναι άλλος από την εγωιστική έπαρση των ορισμένων λογίων απέναντι στους συναδέλφους τους. Ακόμα και οι πιο ποταποί αναζητούν ελαττώματα στους ομοτέχνους τους και τους καταλογίζουν κάποιο σφάλμα. Ο υποκειμενισμός της σκέψης τους εμποδίζει να κρίνουν με αντικειμενικά κριτήρια και να επαινέσουν το έργο των ομοτέχνων τους. Η υπαρξιακή ανασφάλειά τους δυναμώνει τα εγωιστικά στοιχεία τους με αποτέλεσμα να κρίνουν τους λόγους των άλλων κατώτερους από τους δικούς τους . Οι αιτίες που οδηγούν σε αυτή την υποκειμενική αντίληψη και κρίση των πραγμάτων είναι η ζήλια ,ο φθόνος , η κακεντρέχεια , η ματαιοδοξία με κορυφαίο τον εγωισμό . Όταν καθένας λειτουργεί ως άτομο κι όχι ως πρόσωπο ,τότε δεν μπορεί να σταθεί η κοινωνική ομάδα. Εκεί όπου η συνεργασία και η αποδοχή έχουν αντικατασταθεί από τον ατομικισμό και τον εγωισμό δεν λειτουργεί η αντικειμενική κρίση. Ο καθένας λειτουργεί για τον εαυτό του και αντιμετωπίζει τον άλλον ανταγωνιστικά . Δεν συναντάται με τον άλλον, αλλά συνεχώς προσπαθεί να τον υπερβεί και εξηγεί τα πράγματα

όπως τα βλέπει ο ίδιος, με οδηγό τη ζήλια ,τον φθόνο και μερικές φορές το μίσος.

Αυτή η κεντρική θέση του συγγραφέα ,δηλαδή η εγωιστική αντιμετώπιση των συνανθρώπων μας, μας έδωσε το ερέθισμα να αναλύσουμε τις έννοιες , που αναφέρονται στα υπό εξέταση κεφάλαια και να περιγράψουμε την κεντρική θέση της Ορθόδοξης πίστης όσον αφορά στις σχέσεις των ανθρώπων , αφού και για τον συγγραφέα του *Ηθικού* προϋπόθεση για να αποδώσει η ενασχόλησή μας με την παιδεία ,είναι η προσήλωση του ανθρώπου στην ορθή πίστη. Το ερέθισμα το ενίσχυσε και το γεγονός ,ότι, μετά την ανάλυση των εννοιών την οποία επιχειρήσαμε ,διαπιστώσαμε ότι οι έννοιες ανθρωπολογικού χαρακτήρα υπερισχύουν .Στο σημείο αυτό, θεωρήσαμε σωστό να επικαιροποιήσουμε τους λόγους του συγγραφέα σε συνδυασμό με τις θέσεις της Εκκλησίας και επειδή είμαστε εκπαιδευτικοί να προσαρμόσουμε όλα αυτά , όσο αυτό είναι εφικτό , σε μια διδασκαλία Θρησκευτικών στο Δημοτικό Σχολείο .

Ακολουθως , ο Μετοχίτης αναφέρεται στον βίο μας . Σημειώνει ότι , εάν ήταν λιτός και οι ανάγκες μας ήταν τόσες όσες θα μας επέτρεπαν να ζούμε ήρεμα, εάν σταματούσαμε τη θήρα της κατάκτησης των υλικών αγαθών αδιαφορώντας για τα υπόλοιπα , η καθημερινή παρουσία μας και οι σχέσεις μας θα ήταν ηπιότερες. Ο βίος μας δεν θα ήταν μία συνεχής θήρα μαγισσών ,αλλά θα χαρακτηριζόταν από την αναζήτηση όχι μόνο των υλικών αγαθών , διότι **η υπαρξιακή ισορροπία δεν φωλιάζει στην ύλη**. Η αναζήτησή της βρίσκεται σε άλλες σφαίρες αγαθών μακριά και έξω από την ύλη. Για τον λόγο αυτό οφείλουμε να φυλαγόμαστε από την συνεχή περιπλάνηση στις μέριμνες της ζωής. Όταν θα μάθουμε να κρατάμε και μέρος του νου μας έξω από την καθημερινότητά μας, τότε θα μπορέσουμε να δώσουμε χώρο στο πνεύμα μας να ασχοληθεί με την ευγένεια της παιδείας.

Συνεπώς, για να μπορέσει κάποιος να κρατήσει αμείωτη την ένταση του έρωτά του για τη σοφία και τους λόγους, οφείλει να προφυλάσσεται από την άσκοπη περιπλάνηση μέσα στα προβλήματα της ζωής, να ακολουθεί τις επιταγές της λογικής και να μην υποκύπτει στις θελήσεις του περιβάλλοντος .

Υπάρχει και μια κατηγορία ανθρώπων που πιστεύει ότι, όπου υπάρχει η τύχη, υπάρχει και όλη η αρμονία της αρετής της φύσης. Έχουν γίνει υποχείρια της τύχης και κινούνται σε ασαφείς αμφιρρέπειες , όπου τους οδηγεί η τύχη. Αυτοί

οι άνθρωποι δεν μπορούν να στηρίζονται στον εαυτό τους ,αλλά σε πράγματα έξω από αυτόν . Όταν όμως χρειαστούν , βοήθεια ευκολότερα θα έχουν την βοήθεια του εαυτού τους , παρά κάποιου άλλου πράγματος από έξω. Θεωρούν ότι μπορούν να τα κατορθώσουν όλα μόνοι τους .

Όσο όμως είναι δυνατόν και ζώντας μέσα σ' αυτή τη κατάσταση ,πρέπει να διατηρούμε ορθή τη σκέψη μας, να μην αδιαφορούμε και να προσπαθούμε πάντα να θεραπεύουμε τα κακώς κείμενα. Αυτή η ορθολογική αντιμετώπιση είναι και το μόνο φάρμακο που διαθέτουμε στη σύγχυση της σκέψης μας εξαιτίας όσων γίνονται.

Κι όμως ορισμένοι πιστεύουν ότι ο άνθρωπος πρέπει να ζει χρησιμοποιώντας όσο γίνεται λιγότερο τη σκέψη, διότι ισχυρίζονται ότι με τη λογική ο άνθρωπος λυπάται περισσότερο , αφού καταλαβαίνει ουσιαστικότερα από τους άλλους τις διάφορες καταστάσεις. Όσο λιγότερα πράγματα γνωρίζει κάποιος ,διέρχεται τη ζωή του χωρίς στενοχώρια. Τόσο πολύ εκτιμούν την ανοησία και την αμάθεια . Η ζωή όμως είναι ένα ταξίδι και ταξιδεύει με σύνεση όποιος προνοεί για κάθε τι.

Συνεπώς, δεν είναι λογικό να εύχεται κάποιος να ζει μέσα στην αμάθεια αποκλειστικά και μόνο για να μην αντιμετωπίζει στενοχώριες. Κανείς δεν μπορεί να χορεύει ή να παίζει λύρα ,αν δεν λαμβάνει υπόψη του την αρμονία. Το σώμα δεν επιτρέπεται να το τρέφουμε όπως τύχει και να του δίνουμε οτιδήποτε χωρίς να σκεπτόμαστε ,διότι διαφορετικά σε λίγο θα οδηγηθεί σε αρνητική εσωτερική κατάσταση . Είναι προτιμότερο να τα βλέπουμε όλα κι ως στενοχωρηθούμε από όλα. Άλλωστε, ο Θεός μάς έδωσε νου και λογική τιμώντας μας περισσότερο από όλα τα ζώα . Γι αυτό ως φροντίσουμε να τα καλλιεργήσουμε (νου, λογική) και να τα χρησιμοποιούμε. Να προσπαθούμε αυτό τον σπινθήρα της λογικής που είναι θαμμένος στο σώμα μας να τον ξεθάψουμε, όπως τη φωτιά μέσα από τη στάχτη, φροντίζοντας να μετατραπεί σε φλόγα που θα κάψει την αμέλεια και την αμάθεια. Διότι αυτόν τον πλούτο που μας χαρίστηκε πρέπει να τον επαυξάνουμε με τη δική μας φροντίδα.

Συνεπώς ,ο πραγματικός, ο πολυπύθητος πλούτος στον άνθρωπο είναι η σοφία. Με αυτό τον πλούτο μπορείς να ωφελήσεις τους πλησίον σου και να προξενήσεις κακό στους εχθρούς σου. Υπό την εξής έννοια: Με τίποτε άλλο δεν μπορείς να στεναχωρήσεις τους εχθρούς σου από το να γίνεσαι καλός ,διότι θα διαπιστώνουν διαρκώς ότι δεν μπορούν να σου προξενήσουν κακό

βλέποντας ότι εσύ έχεις το καλύτερο αγαθό, το οποίο δεν μπορεί να το νικήσει ούτε ο φθόνος, ούτε τίποτε άλλο.

Ο άνθρωπος όσο πτωχός κι αν είναι , εάν διαθέτει σοφία, τότε μπορεί να ευεργετήσει τους φίλους του και να χαίρεται ο ίδιος διαθέτοντας όλα τα πλεονεκτήματα των πλουσίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Αγόρας Κ., Γιαγκάζογλου Στ., π. Ν. Λουδοβίκος και Φωτίου Στ.
Δόγμα , Πνευματικότητα και ήθος της Ορθοδοξίας . (Πάτρα : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο . 2002).
2. Αγόρας , Κ. , Γουνελάς ,Σ. , Παγουλάτος , Γ. , Στάθης, Γρ. *Η Ορθοδοξία ως Πολιτισμικό Επίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου* . (Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. 2001).
3. + Αναστασίου . *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία* . (Αθήνα : Εκδόσεις Ακρίτας , 2004) .
4. π. Αυγουστίδης , Α.,Ζορμπάς ,Κ., π. Θέρμος ,Β. , Κοκοσαλάκης ,Ν. , Μελισσάρης , Α., Τερέζης ,Χρ. *Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της Εποχής μας* .,(Πάτρα : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο . 2002).
5. Βαρελά , Γ.Α. ,Αρχιμ. Παπαθωμάς , Γ. *Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η Οικουμενική Κίνηση* . (Πάτρα : Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2001).
6. Γιανναράς , Χ. *Το πρόσωπο και ο έρως* .(Αθήνα : Δόμος . 1987).
7. Γιανναράς , Χ. *Η απανθρωπία του δικαιώματος* . (Αθήνα : Δόμος . 2006).
8. Γλύκατζη ,Ε.,Ahrweiler ,κ.ά. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ,Βυζαντινός Ελληνισμός , Μεσοβυζαντινοί χρόνοι –Υστεροβυζαντινοί χρόνοι* . (Εκδοτική Αθηνών ,Αθήνα 1980).
9. Δεληκωσταντής , Κ. , « Ορθοδοξία και ανθρώπινα δικαιώματα του ανθρώπου Προτάσεις για την υπέρβαση της άγονης αντιπαράθεσης « ορθοδοξισμού » και φονταμενταλισμού της Νεωτερικότητας», (έκδ: Ιεράς Μητρόπολης Δημητριάδος).

10. Ζηζιούλας ,Ι.Δ., « “Περί Θεού” “Βασικές αρχές της Πατερικής διδασκαλίας ” “Μέχρι τους Καππαδόκες Πατέρες” ». (Θεσσαλονίκη 1984 – 85).
11. Ζηζιούλας , Ι., *Η Κτίση ως Ευχαριστία*. (Αθήνα: Εκδόσεις Ακρίτας . 1998).
12. Ζηζιούλας , Ι. , *Από το Προσωπείον εις το Πρόσωπον . Η συμβολή της Πατερικής Θεολογίας εις την έννοιαν του Προσώπου* ,(Θεσσαλονίκη : Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών , 1977) 287-323.
13. Ζηζιούλας , Ι. « Χριστολογία και Ύπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού-ακτίστου και το δόγμα της Χαλκηδόνος », *Σύναξη* 2 (1982) 9-20.
14. Ζηζιούλας Ιωάννης , « Το Δίκαιο του Προσώπου » , στο *Ορθοδοξία και Σύγχρονος Κόσμος* . (Εκδ.:Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2006) , 82-106 .
15. *Η Αγία Ησίοδος Γραφή* . Μτφρ. Ελληνική Βιβλική Εταιρία . Αθήνα.
16. Ησίοδος . *Θεογονία* . Μτφρ.Δ.Ν.Μαρωνίτης.
17. Κορναράκης ,Κ. , Πρέντος ,Κ., π. Γιαννακόπουλος ,Δ., *Θρησκευτικά Ε΄ Δημοτικού . Οι Χριστιανοί στον αγώνα της ζωής* , (Αθήνα :έκδ. ΥΠΕΠΘ .2007) .
18. Κουλουμπαρίτση , Αλ., Μουρατιά, Ζ., *Σχέδια Εργασίας στην Πράξη και στην Τάξη: Στόχος- Τρόπος- Αξιολόγηση* .(Αθήνα :εκδ. Πατάκης . 2004).
19. Λουκ. ιβ΄ κε΄ 37.
20. Μασσαγγούρας , Ηλ. *Η διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση. Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*. (Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη .Αθήνα 2002).
21. Μασσούκας ,Νίκος , Α. *Ιστορία της Βυζαντινής Φιλοσοφίας* . (Θεσσαλονίκη 1998).
22. Μάρκ. ιβ΄ 31.
23. Μετοχίτης ,Θ.,*Ηθικός ή περί Παιδείας* .Μτφρ. Ιωάννης Δ. Πολέμης . (Αθήνα : Εκδ. Κανάκη .Αθήνα : 2002).
24. Μόσχος , Δ., Ράγκος, Σ. *Οι πρώτες Ιστορικές καταβολές της Ορθόδοξης Εκκλησίας* . (Πάτρα : ΕΑΠ 2002).
25. Μπέζγος ,Μ., Πορτελάνος ,Στ., Καριώτογλου ,Αλ., Μεταλληνός , Γ. *Η Ορθόδοξη Εκκλησία σε Ανατολή και Δύση* .(Πάτρα : Ε.Α.Π. 2001).

26. Παπαθανασίου Θανάσης , *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται* . (Αθήνα: Εκδ. Εν πλω. 2008) .
27. Πατρώνου , Γ., *Ελληνισμός και Χριστιανισμός* .(Αθήνα :Εκδ. Αποστολική Διακονία της Ελλάδος .2003) .
28. Παππάς , Α., *Μαθητοκεντρική διδασκαλία τ. α΄, β΄, γ΄* εκδ. Βιβλία για όλους .(Αθήνα 1987).
29. Πορτελάνος , Στ., *Διαπολιτισμική Θεολογία- Πρόταση διαθεματικής Διδακτικής*. (Αθήνα :Εκδ. Ελληνικά Γράμματα. 2002).
30. Πορτελάνος , Στ.,*Διδακτική του μαθήματος των Θρησκευτικών* .(Αθήνα :Εκδ. Μ.Π. Γρηγόρη . Αθήνα. 1999).
31. Ρεράκης, Ηρ. , *Ο «Άλλος» στο Ελληνικό σχολείο, Ορθόδοξη Χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση*,(2006) .
32. Τερέζη , Χ., *Απόσπασμα από τις σημειώσεις « Το Βυζάντιο ως Διαχρονική Προοπτική »* . (Πάτρα :Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο . 2006) .
33. ΥΠΕΠΘ-ΠΙ , (ΦΕΚ αριθ. φ. 303 και 304, τ.Β.) .*Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και ΑΠΣ της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης* .(Αθήνα 2003).
34. ΥΠΕΠΘ-ΠΙ (2002), *Οδηγός Σχεδίων Εργασίας*. (Αθήνα 2002).
35. Φλωρόφσκυ , Γ. *Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας* .(Αθήνα : Εκδ. Άρτος Ζωής.1989) .

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Burckert, Walter , *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία* .Μτφρ. Νίκ.Π. Μπεζαντάκος , Α. Αβαγιανού. Αθήνα 1993
2. Gigon, Olof. ,*Βασικά προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. Μτφρ.Ν.Μ. Σκουτερόπουλος
3. Guthrie ,W.K.C. *Οι Έλληνες Φιλόσοφοι : Από τον Θαλή ως τον Αριστοτέλη*³ . Μτφρ. Αντ. Η. Σακελλαρίου. Αθήνα 1993
4. Hunger , Η. *Βυζαντινή Λογοτεχνία* . Μτφρ.Λ.Γ.Μπενάκη, ,Ι.Β. Αναστασίου , Γ.Χ.Μακρή . (Αθήνα . Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης . 2004) . Τόμος Α.

5. Hunger , H. *Βυζαντινή Λογοτεχνία* . Μτφρ. Γ.Μακρής ,Ι.Αγοραστού,Τ.Κόλλιας,Ε.Παπαγιάννη ,Σ.Τρωιανός ,Δ.Γιάννου . (Αθήνα : Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης . 2005) . Τόμος Γ´
6. Vegeti , Mario . « Ο άνθρωπος και οι θεοί ».Ο Έλληνας άνθρωπος .Μτφρ. Χάρης Τασάκος .Αθήνα 1996
7. Φλορόφσκυ , Γεώργιος. *Οι Βυζαντινοί Πατέρες του 5^{ου} αιώνα* . Μτφρ. Παναγιώτου Κ.Πάλλη. Θεσσαλονίκη 2003

ΠΗΓΕΣ ΔΙΑΔΥΚΤΙΟΥ

Βικιπαιδεία η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια , « Παγκοσμιοποίηση » , διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο : [http:// el.wikipedia.org](http://el.wikipedia.org) (6/2/ 2010)

Δεσπότης , Σ. , « Η Ορθοδοξία τον 21^ο αιώνα » ,στο *Σημειώσεις Παραδόσεων*, διαθέσιμες στο δικτυακό τόπο : <http://eclass.uoa.gr> (12/ 3 /2010)

1. Ζηζιούλα , Ι .,« Μαθήματα Χριστιανικής Δογματικής . ΣΤ. ΘΕΜΑΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΑΣ . β. Η εσχατολογική ταυτότητα της Εκκλησίας » διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο : <http://www.oodegr.com/oode/dogmat1/ST2a.htm> , (26 -1-2010)
2. Μον.Αρσενίου Βλιαγκόφτη, «Η Ελληνορθόδοξη ταυτότητα μας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης » διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο : <http://www.ooder.gr> (14/12/2009)
3. Meyendorff John , απόσπασμα από « Christ as Word: Gospel and Culture» *From International Review of Mission, 1985, No 294* , διαθέσιμες στο δικτυακό τόπο : http://www.myriobiblos.gr/texts/english/meyendorff_christ.html , (29/10/2008) .
4. Meyendorff John , απόσπασμα από « Christ as Word: Gospel and Culture» *From International Review of Mission, 1985, No 294* , διαθέσιμες στο δικτυακό τόπο http://www.myriobiblos.gr/texts/english/meyendorff_christ.html , (29/10/2009) .

5. Ο.Ο.Δ.Ε. (1984-1985) , διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:
<http://www.oodegr.com/oode/dogmat1/2B6b.htm>
6. <http://pantheon.20m.com/katagalilaiwn.htm> . 20/1/2006 .
7. <http://www.xfe.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=302> (16/4/2010)
8. www.myriobiblos.gr, Ηλεκτρονική βιβλιοθήκη της Εκκλησίας της Ελλάδος
9. www.pi-schools.gr/Lessonns/religious/index.html, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (τοποθεσία για το Μάθημα των Θρησκευτικών)
- 10.π. Μεταλληνού , Γ. ,« Η Ορθοδοξία ως Θεραπεία», διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:
<http://www.oodegr.com/oode/psychotherap/therapeia1.htm> (1 - 2 -2010)